

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**SERBEST BÖLGELERİN VE SINIR TİCARETİNİN TÜRKİYE
EKONOMİSİNDEKİ YERİ**

Didem Nur TEZCAN

Tez Danışmanı

Doç.Dr. Umut ÇAKMAK

**YÜKSEK LİSANS
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

TEMMUZ 2019

**SERBEST BÖLGELERİN VE SINIR TİCARETİNİN TÜRKİYE
EKONOMİSİNDEKİ YERİ**

Didem Nur TEZCAN

**YÜKSEK LİSANS
İKTİSAT ANABİLİM DALI/ANASANAT DALI
İKTİSAT TEORİSİ BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

TEMMUZ 2019

Didem Nur TEZCAN tarafından hazırlanan “Serbest Bölgelerin ve Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisi’ndeki Yeri” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Umut ÇAKMAK

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Başkan : Prof. Dr. Gülen ELMAS ARSLAN

Uluslararası Ticaret, Ufuk Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Üye : Doç. Dr. Cemil VARLIK

İktisat Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi

Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum

Tez Savunma Tarihi: 30/07/2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

.....

Prof. Dr. Figen ZAIĞ
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Didem Nur TEZCAN

03/07/2019

SERBEST BÖLGELERİN VE SINIR TİCARETİNİN TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ
YERİ
(Yüksek Lisans)

Didem Nur TEZCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

Küresel ticaret pazarından daha fazla pay almak isteyen ve bu amaçla çalışan ülkeler, karşılaştıkları ticaret kısıtlarını ve önlemlerini aşmanın yollarını aramışlar ve modern bir çözüm olarak serbest bölgeleri geliştirmişlerdir. Serbest bölgeler, ülkelerin ticaret üzerine koymuş oldukları kotalardan ve engellerden etkilenmeyen, aynı zamanda üreticiler için çeşitli avantajlar sağlayan özel alanlardır. Serbest bölgeler sağladıkları avantajlar ile ülkeleri dış ticarete üstün konuma getirebilirler. Dış ticaret rejiminden farklı kendine has gümrük rejimi ve vergi tarifeleriyle sınır ticareti, sınır şehirler ile bu şehirlere komşu ülke şehirlerin gereksinimlerinin karşılanması amacıyla, karşılıklı olarak yapılan özel bir ticarettir. Sınır ticaretinin amacı, sınır illerimizde yaşamını sürdüren insanların gereksinimlerinin kolayca elde edilmesi, sınır bölgelerinde her iki tarafın birbirine güven duymasının artmasına katkıda bulunulması, sınır bölgelerinin refah düzeyinin artırılması, kaçakçılığın en az seviyeye indirilmesi, bürokratik işlemlerin azaltılması yoluyla dış ticaret hacminin genişletilmesi, sınır ticareti vasıtasıyla dış ticaret alanında çalışan insanımızın girişimci karakterinin oluşumuna katkıda bulunulması, istihdamın artırılmasıdır.

Bilim Kodu : 112112, 118602, 117406
Anahtar Kelimeler : İktisat Teorisi, İthalat ve İhracat Yönetimi, Uluslararası Ticaret,
Serbest Bölgeler, Sınır Ticareti
Sayfa Adedi : 97
Tez Danışmanı : Doç. Dr. Umut ÇAKMAK

THE LOCATION OF THE FREE ZONE AND BORDER TRADE OF TURKEY
IN ECONOMICS
(M.Sc. Thesis)

Didem Nur TEZCAN

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

July 2019

ABSTRACT

Countries that want to get more share of the global trade market and work for this purpose have sought to overcome the barriers and measures they face and developed free zones as a modern solution. Free zones are special areas that are not affected by quotas and barriers imposed by countries on trade but also provide various advantages for producers. Free zones can bring countries to a superior position in foreign trade with the advantages they provide. Border trade with its own customs regime and tax tariffs, which are different from the foreign trade regime, is a special trade in order to meet the needs of border cities and neighboring cities. The aim of border trade is to obtain the needs of the people living in our border provinces easily, to contribute to the increase the welfare level of the border regions, to minimize the smuggling, to reduce the bureaucratic transactions, to increase the volume of foreign trade, to contribute to the formation of the entrepreneurial character of our people working in the field of foreign trade and increase employment.

Science Code : 112112, 118602, 117406
Key Words : Economic Theory, Import Export Management, International Trade, Free Zones, Border Trade
Page Number : 97
Supervisor : Ass.Prof. Umut ÇAKMAK

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT.....	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLolarIN LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ	xi
1. GİRİŞ	1
2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ.....	3
2.1. Dış Ticaretin Tanımı	3
2.2. Dış Ticaretin Tarihçesi.....	4
2.3. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından Önemi	6
2.3.1. Dış Ticaretin Üretim ve Milli Gelir Üzerindeki Etkisi	6
2.3.2. Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi.....	7
2.3.3. Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkisi	8
2.4. Dış Ticaret Teorisi	8
2.4.1. Dış Ticaret Teorilerinin Doğuşu.....	9
2.4.2. Mutlak Üstünlük Teorisi.....	11
2.4.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi.....	12
2.4.4. Faktör Donatımı Teorisi	12
2.4.5. Karşılıklı Talep Kanunu	13
2.4.6. Nitelikli İşgücü Teorisi.....	13
2.4.7. Endüstri İçi Ticaret Teorisi	13
2.4.8. Ölçek Ekonomileri Teorisi	14
2.4.9. Tercihlerde Benzerlik Teorisi	15
2.4.10. Teknoloji Açığı Teorisi.....	15
2.4.11. Ürün Farklılaştırması Teorisi.....	16

	Sayfa
2.4.12. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi.....	17
3. SERBEST BÖLGELER VE SINIR TİCARETİ.....	19
3.1. Serbest Bölgelerin Tanımı	19
3.2. Serbest Bölgelerin Amaçları	20
3.3. Serbest Bölgelerin Çeşitleri	21
3.3.1. Faaliyetler	22
3.3.2. Depolama.....	25
3.3.3. Malların İşlenmesi.....	25
3.4. Serbest Üretim Bölgesi	26
3.5. Serbest Bölgelerin Özellikleri.....	27
3.6. Sınır Ticaretinin Tanımı ve Amacı	28
3.7. Sınır Ticaretinin Kapsamı	29
3.8. Dünya’da Serbest Ticaret ve Sınır Ticareti Uygulamalarının Tarihçesi.....	31
4. TÜRKİYE’DE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI, SERBEST BÖLGELER, SINIR TİCARETİ.....	37
4.1. Türkiye’de Dış Ticaretin Tarihçesi	37
4.2. Türkiye’de Dış Ticaret Politikalarının Gelişimi	38
4.3. Türkiye’de Dış Ticaretin Önündeki Engeller	44
4.4. Türkiye’de Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar	45
4.4.1. Mali Teşvikler	45
4.4.1.1. Üretici kullanıcılar için vergi avantajlarından yararlanma imkânı.....	45
4.4.1.2. Kâr transferi imkânı.....	46
4.4.1.3. Gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyet imkânı.....	46
4.4.2. Sunulan Avantajlar.....	46
4.4.2.1. Yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim imkânı	47
4.4.2.2. Azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi	47

4.4.2.3. Pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbest biçimde belirlenebilir ticari faaliyet imkânı.....	47
4.4.2.4. AB ve Gümrük Birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı.....	47
4.4.2.5. Eşitlik prensibi.....	48
4.4.2.6. Zaman kısıtlaması bulunmaması.....	48
4.4.3. Stratejik Avantaj.....	48
4.4.3.1. Her türlü ticari ve sınai faaliyete uygun ve ucuz alt yapı imkânı.....	48
4.4.3.2. Tedarik zinciri imkânlarından yararlanma kolaylığı.....	49
4.5. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri.....	49
4.5.1. İhracat Üzerindeki Etkileri.....	49
4.5.2. İthalat Üzerindeki Etkileri.....	50
4.5.3. Döviz Cinsinden Gelir Üzerindeki Etkileri ve Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi.....	51
4.5.4. İstihdam ve Emek Üzerindeki Etkileri.....	52
4.5.5. Dış Sermaye ve Teknoloji Üzerindeki Etkileri.....	53
4.5.6. Turizm ve Fuarlar Üzerindeki Etkisi.....	53
4.5.7. Beşeri Sermaye ve Emegın Niteliği Üzerindeki Etkisi.....	53
4.5.8. Transit Ticaret Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi.....	53
4.5.9. Yeni İktisat Politikalarının Etkilerini Kestirebilme İmkânı.....	54
4.5.10. Serbest Bölgelerde Verilen Bankacılık, Taşımacılık ve Liman Hizmetlerinin Etkisi.....	54
4.6. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri.....	54
4.6.1. Monopolleşme Etkisi.....	54
4.6.2. Yurt Dışı ve Yurt İçi Piyasada Yurt İçindeki Firmalara Rakip Olma.....	55
4.6.3. İlegal Faaliyetlerde Artış Riski.....	55
4.6.4. Global Etkilerden Fazla Etkilenme.....	55

	Sayfa
4.6.5. İthalat İşlemleri Üzerinde Baskı Oluşturma Riski	56
4.6.6. Serbest Bölge İşletmelerinin Transfer Fiyatlama Uygulamasına Başvurması Riski.....	56
4.6.7. Doğaya ve Çevreye Zarar Verme Riski	56
4.6.8. Toplumsal Yapı Açısından Oluşabilecek Negatif Etkiler.....	57
4.6.9. Emek ve İş Koşulları Üzerindeki Olumsuz Etkiler.....	57
4.6.10. Kaynak İsrafi Oluşabilme Riski.....	57
4.6.11. Ülke Genelinde Homojen Olmayan (Dengesiz) Bir Yatırım Sergileme	57
4.6.12. Ekonomiye Kontrol Gücünün Zayıflaması.....	58
4.7. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları	58
4.8. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri	59
4.9. Serbest Bölgelerin Türkiye İhracatındaki Yeri	60
4.10. Serbest Bölgelerin Türkiye İthalatındaki Yeri	61
4.11. Serbest Bölgelerin Türkiye İstihdamındaki Yeri	63
4.12. Serbest Bölgelerin Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılası Açısından Analizi	66
4.13. Sınır Ticaretinin Genel Olarak Ekonomiye Etkileri	68
4.13.1. Sınır Ticaretinin Ekonomiye Katkıları.....	68
4.13.2. Sınır Ticaretinin Ekonomik Kayıpları	75
4.13.3. Türkiye’de Sınır Ticareti ve Kayıt Dışı Pazarın Boyutları	76
4.13.4. Türkiye’de Sınır Ticaretinin Neden Olduğu Ekonomik, Ticari, Mali ve Ürün Kalitesine İlişkin Sorunlar	77
4.13.5. Sınır Ticaretinin Kayıtlı Akaryakıt Sektörü Açısından Etkileri	77
4.13.6. Sınır Ticaretinin Hayvancılık, Sebze ve Meyvecilik Sektörüne Etkileri	78
4.14. Sınır Ticaretinin Yarattığı Kayıt Dışı Pazarın Kontrol Altına Alınması	79
4.15. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesi Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler.....	81
5. SONUÇ	85
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ	97

TABLULARIN LİSTESİ

Tablo	Sayfa
Tablo 4.1. 1923-1949 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri.....	39
Tablo 4.2. 1950-1961 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri.....	40
Tablo 4.3. 1962-1979 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri.....	41
Tablo 4.4. 1980-2019 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri.....	42
Tablo 4 5. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacimleri Değişim Oranı....	58
Tablo 4.6. Türkiye'nin Serbest Bölgelerine İhracatı ve Toplam Türkiye İhracatı (Milyon \$).....	60
Tablo 4.7. Türkiye'nin Serbest Bölgelerinden İthalatı ve Toplam Türkiye İthalatı (Milyon \$)	62
Tablo 4.8. 2012-2018 Yılları Serbest Bölge ve Türkiye İstihdam Verileri	64
Tablo 4.9. 2017-2018 Yılları Serbest Bölgelere Göre Toplam İstihdam ve İlgili Serbest Bölge İstihdamının Türkiye Toplam İstihdamına Oranı.....	65
Tablo 4.10. Türkiye Piyasa Fiyatlarıyla Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (Cari ABD doları) ve Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle Net İhracatı.....	67

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. 1923-1950 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	40
Şekil 4.2. 1950-1961 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	41
Şekil 4.3. 1962-1979 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	42
Şekil 4.4. 1980-2019 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı	44
Şekil 4.5. Türkiye'nin Serbest Bölgeleriyle İhracatının Türkiye İhracatı İçindeki Yüzde Grafiği	61
Şekil 4.6. Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle İthalatı/Türkiye'nin İthalatı	63
Şekil 4.7. Serbest Bölge İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı Grafiği.....	64
Şekil 4.8. 2017-2018 Yılları Serbest Bölgelere Göre Toplam İstihdam ve İlgili Serbest Bölge İstihdamının Türkiye Toplam İstihdamına Oranı	66
Şekil 4.9. Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle Net İhracatının Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına Oranının Yüzde Grafiği	68

1. GİRİŞ

Serbest Bölgeler, ülkelerin dış ticaret üzerindeki koruyucu politikalarından muaf ve yürürlükteki kısıtlamalardan etkilenmeyen, aynı zamanda firmalar için çeşitli avantajlar sağlayan özel alanlardır. Serbest Bölgeler sağladıkları avantajlar ile ülkeleri dış ticarete üstün konuma getirebilirler. Ülkemizde 1970’li yılların sonuna kadar serbest bölge kurma çalışmalarında bulunulmuş, fakat başarılı olunamamıştır. 1985 yılından sonra ihracata yönelik sanayileşme stratejisi ile birlikte serbest bölge kurma çalışmaları hız kazanmıştır. 1985 yılında çıkarılan kanunla serbest bölgelerin ilk temelleri atılmış belirli bölgelerde kurulan ve birçok vergi muafiyeti sağlanan gümrük mevzuatlarının geçersiz sayıldığı serbest bölgeler, ülke ticaretinde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Türkiye’deki serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin başarısında ülkenin veya bölgenin içinde bulunduğu sosyal ve ekonomik koşullar etkilidir. Aynı şekilde ihracat talebinde azalma, global kriz gibi dışsal ekonomik çerçevede meydana gelebilecek olumsuz gelişmeler serbest bölgelerin gelişimini etkileyen faktörlerdir. Serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin, ihracatı ve dolayısıyla ülkenin dış ticaret hacmini arttırdığı, yabancı sermaye yatırımlarını kolaylaştırarak, istihdam arttırdığı kabul edilmektedir.

Çalışmanın amacı, serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin tanımı, türleri, fonksiyonları, kuruluş amaçlarını, Dünya’da, Avrupa’da ve Türkiye’deki serbest bölgeleri ve sınır ticaretini ele alarak, serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin dış ticarete olan etkilerinin araştırılması ve incelenmesidir.

Çalışmanın önemi, serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin tanımı, türleri, fonksiyonları, kuruluş amaçlarını, Dünya’da, Avrupa’da ve en önemlisi Türkiye’deki serbest bölgeleri ve sınır ticaretini el alarak, serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin dış ticaret üzerindeki etkilerinin bilinmesi açısından önemlidir. Bu çalışmanın serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin Türkiye ekonomisindeki yerini incelerken dış ticaret açısından önemini incelemek diğer çalışmalardan farklı olmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada yöntem olarak dokümantasyon yöntemi kullanılmıştır. Veriler toplanırken öncelikle literatürden elde edilmesi amaçlanmıştır. Veriler toplanırken kitap, süreli yayınlar, makalelerden ve tezlerden yararlanılmıştır. Hazırlık aşamasında serbest bölgeler, sınır ticareti ve Türkiye ekonomisi konularının kavramsal çerçevesinin belirlenmesi için temel eserler incelenmiştir.

Bu tezdaki amaç serbest bölgelerle birlikte sınır ticaretinin ülkedeki ekonomik etkilerini incelemektir. Hazırlanan tezde konu üç ana başlık altında incelenecektir. İlk bölümde dış ticaret teorileri, devam eden bölümde serbest bölgelerin ve sınır ticaretinin tanımı ve amacı, son bölümde ise Türkiye’de dış ticaret politikalarının gelişimi ve engelleri ile serbest bölgeler ve sınır ticaretinin Türkiye ekonomisindeki yeri incelenecektir.

2. DIŞ TİCARET TEORİLERİ

Bu bölümde teorik çerçevede dış ticaretin tanımı ve tarihçesi ile dış ticaret teorileri incelenecektir.

2.1. Dış Ticaretin Tanımı

Dış ticaret kavramına geçmeden önce ticaretin ne anlama geldiğini anlatmakta fayda vardır. Zira dış ticarete asıl olan ticaret vurgusudur. Bu yüzden kısaca ticaret kavramına bakacak olursak:

Terimin kelime anlamı, kazanç maksadıyla gerçekleştirilen her çeŐit mal ve ürün satın alımı etkinliği şeklindedir (TDK, 2019). Ekonomik anlamda ise, üretilmiŐ olan mal ile hizmetlerin belirlenen bir ücret karşılığında kullancılara ulaŐtırılmasını sağlayan bütün alım-satım işlemlerine denilmektedir. Yani ekonomik kazanç sağlamak adına gerçekleştirilen bütün alım-satım işlemlerine ticaret denilebilmektedir.

Ticaretin ne olduğuna kısaca değindikten ve özü itibari ile ne anlama geldiğini açıkladıktan sonra konumuz olan dış ticaret kavramı üzerinde yoğunlaşabiliriz.

Kelime anlamı olarak dış ticaret, herhangi bir devletin yabancı devletlerle gerçekleştirdiği ihracat, ithalat ve alışverişin tamamıdır. Ekonomik olarak ise bağımsız devletler arasında mal ve hizmetler gibi ekonomik faaliyetlerin bahsedildiği ticari alışverişlerin bütünüdür (Çakmak, 2012:58).

Devletlerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri mal ve hizmet alışverişlerine dış ticaret denir. Bahsi geçen mal ve hizmet ticareti ise iki önemli faktörler ilişkilidir. Bunlar, kâr elde etme ve üretimde ölçek ekonomileri konumuna erişme arzusudur (Sever, 2009:56).

Mal ve hizmet hareketi, konum itibariyle yurt dışı ve yurt içi ticarettten meydana gelmektedir. İlk olarak yurt içi ticaret, aynı gümrükteki mal alım ve satımı iken yurt dışı ticaret, farklı gümrük hattında gerçekleşen ticari işlemlerdir. Hedefleri ise kâr maksimizasyonu olan bu işletmeler genellikle satış yaparak daha fazla kazanç sağlamak adına uluslararası piyasalarda mal ya da hizmet ticareti yapmak istemektedirler (Cingöz, 2011:3).

Bütün bunlarla beraber ticari işlemler bir kârlılık amacı taşıdığına göre devletler arasında gerçekleştirilen mal ve hizmet alım satımı taraf ülkelerin ekonomileri üzerinde etkilidir (Olalı, 1975:22).

2.2. Dış Ticaretin Tarihçesi

Dış ticaretin tarihini irdelediğimizde karşımıza öncelikle Adam Smith'in Mutlak Üstünlük Teorisi çıkmaktadır. Mutlak üstünlük teorisine göre, 2 ülkeli bir modelde ele alınan ilk ülke ikinci ülkeye göre aynı malı daha düşük bir maliyetle üretebiliyorsa ticarete konu malın üretiminde uzmanlaşmalı ve de bahsi geçen ürünlerin ihracatını yapabilmelidir. Öte yandan, pahalı üretmiş olduğu mallarını da ithal ederek maliyetlerini en düşük seviyeye indirgemelidir. Yine Adam Smith tarafından 1776'da yayımlanan "Milletlerin Zenginliği" (Wealth of Nations) kitabında da ifade ettiği teoriye göre, dış ticarete bulunan ülkeler kazançlı çıkacaktır ve ilişki pozitif toplamı bir ilişki olacaktır.

Uluslararası ticari ilişkilerinin çok eskilere dayandığı bilinen bir gerçektir. Zira günümüz iktisadının kurucularından olan Adam Smith ve David Ricardo'nun çalışmalarında uluslararası ticaretin uluslararası ticaretin sağladığı avantajlar oldukça önemlidir (Dinler, 2006:515).

Fakat Mutlak Üstünlükler Teorsinin dış ticaret kavramını açıklamada yeterli olamaması neticesinde, ortaya daha gerçekçi ve uygulanması mümkün bir teori gereksinimi çıkmıştır. Sonuç olarak da David Ricardo Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ni yaklaşık 45 yıl sonra ortaya atmış ve uluslararası ticaretin temelini Karşılaştırmalı Üstünlükler Teorisi'ne dayandırmıştır. Zira bu teori çok güçlü bir yapıya sahip olduğu için günümüzde de uluslararası ticaretin temelini oluşturmaktadır. Öte yandan bu teoriye göre uluslararası ticaret adına gerekli olan malların uluslararası üstünlük derecesidir. Kısacası, bir ülkenin diğerine kıyasla hangi mallarının üretimi sırasında yüksek oranda üstünlüğü bulunuyorsa o malları üretmeli ve o malda uzman hâle gelmelidir.

Yine karşılaştırmalı üstünlükler teorisine göre dünya piyasalarındaki belli mallar üstünde uzmanlaşılması sağlanarak ülkelerin verimliliği ve etkinliğinde artış yaşanmaktadır (Mayer, 1996:211). Üstelik teoriye göre gelişmiş olan bir ülke bütün malların üretiminde her ne kadar mutlak üstünlüğe sahip olsa da dış ticaretin gerçekleştirilmesinde yine de kâr

elde edilebilmektedir. Bunun nedeni ise karşılaştırmalı üstünlükler teorisinde, üretimde oran açısından daha üstün durumda olan malların üretimi ve kaynakların yönlendirilmesi ülkeler adına daha kârlı bir durum olmasıdır.

Dış ticaretten sağlanan kazanç ve sebepleri, Ricardo'nun 1871 yılında yayınlamış olduğu "Politik İktisat ve Vergilendirmenin İlkeleri" eserinde detaylarıyla beraber açıklanmıştır. Bu bağlamda da Ricardo'ya ait karşılaştırmalı üstünlükler teorisi, dış ticareti uluslararası karşılaştırmalı maliyetlerle ifade edilmektedir. Bunlara ek olarak teorinin sabit verim, tam istihdam, tam rekabet ve dış denge vb. konulardaki varsayımları tartışmaya açık durumdadır. Yine de günümüze modern dış ticaret teorisi karşılaştırmalı üstünlükler teorisinin devam eden halidir (Ricardo, 1971).

Ricardo'nun teorisi yukarıda bahsedildiği gibi dinamik bir süreçtir. Zira karşılaştırmalı üstünlük, katma değeri düşük olan malları ihraç etmekte olan bir ülke ekonomisinin yüksek katma değere sahip olan, vasıflı emek ve teknolojiye ihtiyacı olan malları ihraç edebilen bir ekonomiye dönüştürmeyi hedeflemektedir. Dolayısıyla da ülkenin karşılaştırmalı üstünlüklerinde değişimler yaşanacaktır. Çünkü ülkelerde yaşanan büyümeyle beraber tarım payında azalma yaşanırken, imalat sanayi ve hizmet sektörlerindeki payında artış yaşanacak ve durum dış ticareti olumlu etkileyecektir (Chenery ve Syrquim, 1975). Üstelik bu süreçte ülkelerin yalnızca toplam ihracatında sanayinin payında artış yaşanmakta ve sanayi ürünleri ihracatının kendi yapısında da değişim meydana gelmektedir.

Dünyadaki bağımsız devletler, birbirleriyle sıkı ilişki halindedir. Hatta 1950'lerin sonrasında da siyasete ilaveten ekonomik ilişkiler açısından da bütünleşme yarışı yaşanmaya başlamıştır. Son dönemlerde meydana gelen küreselleşme neticesinde ise bu ilişkiler daha yoğun hâle gelmiştir (Dinler, 2006:515).

Son dönemlerde dış ticaret, ülkeler tarafından kalkınmanın devam ettirilmesinde ve dünya ülkeleri ile bütünleşmenin sağlanması adına en önemli noktalardan bir tanesi şeklinde kabul edilmektedir. Dolayısıyla da çıkarlarını gözetmek zorunda olan devletler, bahsi geçen amaçla dış ticareti sınırlayan ya da özendirici önlemler almaktadırlar (Ertekin ve Kutlu, 2000: 224).

Günümüze baktığımızda ise uluslararası ticaret artık devletler adına vazgeçilmez bir hâl almıştır. Dolayısıyla devletlerin yalnızca ekonomik bakımından değil, siyasi ve kültürel olarak da yakın ilişkiler içinde bulunmalarını sağlayan uluslararası kuruluşların var olması dış ticaret adına kaçınılmaz bir hal almıştır. Bütün bunlar bize dış ticaretin ne kadar önemli bir hal aldığını ve daha da önemli bir hal alacağını bir kez daha göstermektedir.

2.3. Dış Ticaretin Ekonomi Açısından Önemi

Dış ticaretin işlevi küresel piyasanın üstünlüklerinden faydalanmak, ülke içerisindeki üretiminin daha yetersiz ve pahalı olduğu hallerde iç talebin dış devletlerden karşılanmasıdır ve buna ek olarak dış ticaret bilhassa gelişmekte olan devletler bakımından özel bir anlama ve öneme sahiptir. Bu bağlamda ihracat imkânları daha az gelişmiş olan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik kalkınmasını devam ettirebilmek adına büyük miktarlarda ara mal ithal etmek ve yatırım yapmak zorundadır. Zira giderek büyümeye devam eden ve sürdürülebilir olmayan dış ticaret açıkları, döviz dar boğazları ile dış finansman kaynaklarının yeterli olmaması ya da kesilmesiyle gelişmekte olan ülkeler, kalkınma ya da büyümede problemlerle karşılaşabilmektedir. Bu sebeple de dış ticaret, yalnızca ödemeler dengesi bakımından değil büyüme, kalkınma, yatırım ve üretim bakımından da oldukça önemlidir (Utkulu ve Aydemir, 2013: 3-4).

Bütün bunlarla birlikte dış ticaret ekonomik kalkınma ve ekonomik büyüme sürecinde iki önemli rolü vardır. İlki, bilhassa kısa vadeli olup, ekonomik gelişme çabasına ihtiyaç duyan ithalatın gecikmelere neden olmadan karşılanabilmesi (dış ödeme gücünü karşılaması), ikinci olarak da uzun vadeli problem olmakla birlikte, dış ticaretin iktisadi yapıdaki kökten değişimi çerçevesinde bir daha şekillenmesidir (Dış ticaret uluslararası iş bölümünü uyararak ekonomideki kaynak dağılımı üstünde etkili olmaktadır) (Serin, 2001: 305-306).

2.3.1. Dış Ticaretin Üretim ve Milli Gelir Üzerindeki Etkisi

Bir ülkenin milli geliri yatırımların miktarına ve üretim faktörlerinin verimliliğine bağlıdır. Ülkelerin üretimle birlikte büyümeleri için yatırım miktarlarını artırmaları gerekmektedir. Yatırım ve verimliliğin artırılması ile kalitenin iyileştirilerek rekabet gücünün artırılmasında ihracat büyük önem taşımaktadır. İhracat artışı üretim talebinin artışına bağlı

olduğundan büyüyen üretimle birlikte gerçekleştirilen ihracatın fazla olması ülke ekonomisine döviz girdisi sağlayarak GSYH'nın büyümesini sağlamaktadır. Mal ithalatı yurt içi üretimi ikame etmesi ve ülkeden döviz çıkışına neden olmasından ötürü yurt içi üretim ve GSYH üzerinde olumsuz etkiye sahiptir (Yükseler, 1998: 8). Yani belli bir dönemde milli gelir, ihracatın artması veya ithalatın azalmasıyla yükselirken, ithalatın artması ve ihracatın azalması ile de azalmaktadır.

Son olarak ihracatla üretim arasında olumlu bir etkileşimin var olduğu herkes tarafından kabul edilen bir görüştür. Dolayısıyla da ihracatın, ekonomik gelişme üstünde doğrudan bir etkisi vardır demek yanlış olmayacaktır. Zira ihracat sektöründe yapılacak olan üretim eğer azalan maliyetlerle gerçekleştiriliyorsa, ihracatın genişlemesi üretim maliyetlerinin azalmasına ve dolayısıyla da ekonomide reel gelirin yükselmesine neden olmaktadır (Ersungur ve Yalman, 2009: 83-84).

Bir ülkenin GSMH'sı içinde ihracatın artış göstermesi, ülkeye gelen döviz girdisinin piyasada kullanılması, ekonomiyi iyileştirerek ülkede kişi başına düşen geliri artırarak ülkedeki milli gelirin yükselmesini sağlamaktadır. İhracat gelirlerindeki dalgalanmalar ülkenin ekonomik kalkınmasını etkilemektedir. Bu dalgalanmaların yaşandığı ülkelere girecek olan dövizin düşmesi halinde, üretim için gerekli olan malların temin edilememesinden dolayı üretimin yapılamamasına, ihracatın düşmesine ve beraberinde ülkeye girecek olan döviz girdisinin azalmasına neden olurken, kişi başına düşen gelirin azalmasıyla birlikte insanların da alım güçlerinin azalmasına neden olmaktadır.

2.3.2. Dış Ticaretin İstihdam Üzerindeki Etkisi

Dış ticaret farklı ülkelerdeki farklı teknolojilerin ithal edilerek ülkede yeni üretim alanlarının oluşturulmasını ve bu alanların büyümesini sağlar ve bu da istihdamı olumlu yönden etkiler. Bu bağlamda ihracatın etkisi pozitif olacaktır. Ancak yerli üretim için ayrılan sermaye ithalata kaydığında istihdam olumsuz etkilenecektir.

Dış ekonomik ilişkiler bir ulusal ekonomideki toplam talep ve toplam arz düzeylerini etkileyerek işsizliğin artması ya da azalmasına, enflasyonist baskının ortaya çıkmasına ya da yok olmasına yol açar. Dış ekonomik ilişkilerin bir parçası olan dış ticaretin varlığı da bu etkilerin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Ülke nüfusuna çalışma olanakları yaratması

açısından dış ticaret, istihdam içerisinde önemli bir role sahiptir. İthal teknolojiler ve sermaye malları kullanılarak yeni yatırımların yapılması, ülkede istihdamın yükselmesine bağlı olarak işsizliğin azalmasını sağlamaktadır. Aynı özellik ihracatın artması için de söz konusudur. İhraç edilen her mal, bu malı üretmek üzere işçi çalıştırılması, yani istihdamın yaratılması anlamına gelir. O nedenle ülkenin ihracatı ne ölçüde artarsa istihdam hacmi de buna bağlı olarak artmış olur. Ancak yurt içindeki malların yerine yabancı mallara yapılan her harcama, yurt içinde işsizliğin artmasına yol açmaktadır. Bir ekonomide ihracat eğer ithalattan büyükse, bu istihdam oranının yükselmesine katkıda bulunurken, bir ekonomide ithalat eğer ihracattan büyükse, bu durum toplam talebi azaltıp istihdam oranının düşmesine etki bulunmaktadır. Ancak, bu etki ithalatın niteliğine de bağlı bulunmaktadır. İthal edilen ürünlerin tüketim malı yerine üretimde kullanılabilecek ara ve yatırım mallarından oluşması, bu ürünlerin üretilmesi için ihtiyaç duyulan personelin bulundurulması açısından ithalat, istihdam üzerinde dolaylı olarak pozitif etki oluşturabilmektedir (Yükseler, 1998: 8).

2.3.3. Dış Ticaretin Enflasyon Üzerindeki Etkisi

Enflasyon, talep edilen ürünün piyasa fiyatının birçok faktöre bağlı olarak sürekli artış göstermesidir ve nedeni ise talep ve maliyet artışlarıdır. Dış ticaretin enflasyon üzerindeki etkisi talep artışına göre değerlendirildiğinde ülkenin ithal mallarına olan talep artışı üretim maliyetini yükselterek yurt içi enflasyon üzerinde olumsuz etki yaratmaktadır. Talep artışına bağlı olarak ithalatın ihracattan daha fazla artması enflasyon oranını hızlandırırken maliyet artışına göre ithalat yapılan ülkedeki ürünün fiyatının yükselmesi veya talebin fazla olmasından dolayı ortaya çıkan üretim maliyetlerinin artması sonucu ithal edilen mal üretime katılmak için ithal edilen ürünlerin fiyatları da ülke içi piyasasında zararına satışı engellemek için artacağından enflasyon kaçınılmaz olmaktadır (Ünsal, 2007: 98-99). İhracat ülkeye döviz girdisi sağlayıp ekonominin büyümesine katkı sağladığından enflasyonun düşmesinde etkili olmaktadır.

2.4. Dış Ticaret Teorisi

Dış ticaret teorileri, uluslararası iktisadın incelediği bütün konuları kapsamaktadır. Uluslararası ticaret teorisi, döviz piyasası, ödemeler dengesi, uluslararası sermaye ve

işgücü hareketleri, iktisadi bütünleşme ve dış ticaret politikası araçları da dış ticaretin kapsamına girmektedir.

Bu teorinin başlıca hedefi, devletler arasında gerçekleşen mal ve hizmet alım ile satışlarının sebeplerini ortaya çıkarmaktır. Yani bahsi geçen alanda yürütülen bilimsel çalışmalar temelde teorinin amaçları çerçevesinde teoriler geliştirmek adına yapılmaktadır.

Bilim insanları bir teori geliştirirken, ele aldıkları olayları bu olayların etrafındaki diğer değişkenlerden soyutlayarak incelerler. Olayları bu şekilde ele almalarının nedenleri olayların temel nedenlerini meydana getiren ilişkileri ortaya koyabilmektir. Dolaylı olarak bu nitelik, bilimsel sürecin bir şekilde soyutlama etkinliği olmasını sağlamaktadır. Bilimsel sürecin bir soyutlama etkinliği özelliğinde olması sadece ele alınan olayları temel sebepleri ile ele almak içindir. Bununla beraber elde edilecek sonuçlar, farazi olmayan dünyada gerçekleşen tüm ayrıntıların ele alındığı bir modelde de geçerli olacaktır.

Son olarak teorilerden sağlanan neticelerin tıpkı gerçek dünyadaki gibi taşıma giderlerinin, tarifelerin ve diğer dış ticaret sınırlandırmalarının bulunduğu, aksak rekabete dayalı, çok faktörlü, çok mallı ve çok ülkeli olduğu modelde önemli olduğu artık kanıtlanmıştır. Bu bağlamda uluslararası ticaret teorileriyle alakalı analizler, kimi aşırı basitleştirici varsayımlar çerçevesinde devletlerin birbirleri ile gerçekleştirdikleri ticaretin temelini (dış ticaret kazançları, göreceli reel fiyat ilişkilerini ve dış ticaret bileşenini) açıklayan bilimsel bir alan olarak tanımlanabilir (Seyidoğlu, 2003: 12).

2.4.1. Dış Ticaret Teorilerinin Doğuşu

1776 yılında yayınlanan “Ulusların Zenginliği” adlı eserde Adam Smith uluslararası ticareti ilk defa bilimsel bir yolla incelemenin önünü açmıştır. Adam Smith tarafından çıkartılan bu eser aynı anda klasik iktisat akımının kurucusu olarak da kabul edilmektedir. Uluslararası ticaretin bilimsel olarak incelenmesinde Adam Smith’ten başka “David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall, Eli Heckscher, Bertil Ohlin, John Maynard Keynes, Jacob Viner ve Paul Samuelson gerek teorik gerek politik olarak katkısı bulunan iktisatçılardır (İyibozkurt, 1982: 2-3).”

Uluslararası ticareti bilimsel olarak incelemeye başlamadan önce geçerli olan düşünce

akımlarına bakmakta fayda vardır. Bunlar Merkantilizm akımı ile Klasik Liberalizm akımıdır (Seyidoğlu, 2003: 14).

Merkantilizm, feodalitenin yerine ulusal devletlerin kurulmakta olduğu 16.yy. ile 17.yy. sonlarına kadar dünyada etkili olan bir akımdır. Bu akımda merkantilistler dış ticaretin yararları yerine dış ticaretle birlikte nasıl daha çok zenginleşilebilir algısına bağlı olarak dış ticaretin bakiyesi üzerinde durmuştur (Deyon, 1960: 8). Merkantilizmin başlıca temsilcileri ise “Jean Bodin, Thomas Miles, Montaigne, Thomas Mun, Antonia Serra ve Jean Baptiste Colbert’tir (Brasseul, 1997: 160).”

Merkantalizme göre bir ülkenin zenginliği sahip olmuş olduğu altın ve gerçekleştirmiş olduğu ihracat miktarına bağlıdır. İhracat miktarının ithalattan fazla olarak gerçekleşmesine bağlı olarak ticaret büyük önem taşımaktadır. Merkantalizmde zenginliğin kaynağı olarak gösterilen ticarete altın stoklarını arttırabilmek için ihracatın teşvik edilip ithalatın ise kısıtlanması gerekliliğine bağlı olarak yoğun bir devlet müdahaleciliği söz konusudur (Gern, 1993: 18-20). Bu kapsamda sadece hammaddenin ithali serbest bırakılarak diğer ürünlerin ithalinde yoğun bir şeklide kısıtlamaya gidilmesi, ithal edilen hammaddenin işlenerek ihraç edilmesiyle ihracatın arttırılmasına birinci derecede önem verilmiştir (Seyidoğlu, 2003: 14).

Merkantilizm yoğun devlet mdahaleciliğine dayanır. Merkantilistler altın ve değerli madenleri zenginliğin kaynağı olarak görmekte ve bu zenginliklerini arttırabilmek amacıyla iç ekonomik faaliyetlerde ve dış ekonomik faaliyetlerde etkin devlet müdahalesini mecburi kılmaktadırlar.

Buharlı makinelerin kullanılmaya başlanmasına bağlı olarak sanayi alanında makineli üretime geçilmesi sonucu üretimde istenilen miktarının çok daha rahat elde edilmesi sonucu üretilen ürünlere pazar bulunması sorununun ortaya çıkmaya başlamasıyla yaşanan gelişmeler sonucu 18.yy. sonlarına doğru Merkantilizm yerine Klasik Liberalizm anlayışı hâkim olmuştur.

Klasik Liberalizmin temel ilkeleri Adam Smith tarafından yayınlanan “Ulusların Zenginliği” adlı eserde ortaya konmuştur. Smith’e göre Klasik Liberalizm’de, ekonomi doğal bir düzen içerisinde işler ve bu düzeni sağlayacak olan da bireylerin ekonomik

çıkarlarıdır. Bireyler kendi çıkarları için yapmış oldukları faaliyetlerle aynı zamanda toplumsal çıkarlara da hizmet etmiş olduklarından devlet kişilerin bireysel girişim haklarını kısıtlamamalıdır. Ayrıca Smith'e göre bireylerin ihtiyaçlarını karşılama, mübadele ve iş bölümü büyük önem taşımaktadır. Ülkelerin iş bölümü yapması üretimde verimliliği artırır. İş bölümüyle birlikte ülkeler uzmanlaştıkları ürünleri ihraç edip ihtiyaç duyduklarını ithal ederek daha etkin bir üretim kapasitesine ve daha yüksek bir tüketim seviyesine ulaşarak hayat standartlarını yükseltirler (Aktan, 1995: 10).

Teorileri açıklamadan önce D.Ricardo ve A.Smith gibi Klasik Liberalizme bağlı iktisatçıların Emek-Değer Teorisi'ni benimsediklerini belirtmek gerekir. Emek-Değer Teorisi'ne göre bir malın fiyatı veya değeri bu malın üretiminde kullanılan emeğin miktarına bağlıdır (Tunç, 2004: 24-25). Bu akıma bağlı olarak eğer bir malı üretirken sermayeye göre kullanılan faktör daha çok emek ise, emek faktörünün daha fazla kullanıldığı malın maliyeti çok, emek faktörünün daha az miktarda kullanıldığı malın maliyeti daha az olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 14-17).

2.4.2. Mutlak Üstünlük Teorisi

Bilimsel bir şekilde uluslararası ticareti ilk kez açıklayan kişi Adam Smith olmuştur. Smith 1776 yılında çıkardığı “Ulusların Zenginliği” adlı kitabında Merkantilistlerin ticari görüşüne karşı çıkararak en iyi politikanın dünya genelinde serbest ticaret olduğunu savunmuştur (Smith, 2001: 396-397). Uluslararası ticaretin en önemli faydası, bir ülkenin kendine yetecek kadardan çok ürettiği ürünlere piyasa bulması ve piyasayı genişleterek iş bölümünü artırmasıdır (Öztürk, 2003: 110).

Serbest ticaret ve uluslararası uzmanlaşmanın faydalarını mutlak üstünlük teorisiyle açıklayan Adam Smith, bu teoride bir ülkenin en önemli zenginlik kaynağının gerçekleştirdiği üretim miktarıyla ilgili olduğunu ve hiçbir devletin kendi üretimine göre daha ucuza alabileceği malı üreterek kâr marjı yakalayamadığını savunmuştur. Yani bu teori, bir ülkenin başka bir ülkeye göre hangi malları daha az maliyetle üretiyorsa o malların üretiminde yoğunlaşarak zenginliğe kavuşabileceğini açıklamaktadır (Soule ve Antell, 1992: 46-47). Bu teoriye bağlı olarak ülkeler alanında uzmanlaşmış oldukları ürünleri düşük maliyetle üreterek ihraç etmeleri ve bunlara bağlı olarak da uzmanlık sağlayamadıkları, maliyeti yüksek olan ihtiyaç duydukları ürün veya ürünleri üretmek

yerine ithal ederek temin etmeleri ülkenin dış ticaret piyasasındaki pazar sayısını artırmaktadır. Ülkeler alanlarında uzmanlaşmış oldukları daha az maliyetle üretmiş oldukları ürün veya ürünlerde gerek ürünün kalitesinin gerek maliyetinin biliniyor olması ile değişen yaşam ve tüketici koşullarına bağlı olarak girilmeyen pazarlara girilerek büyük satış başarıları yakalayabilmektedirler (Salvatore, 1986: 7).

2.4.3. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi

1817’de David Ricardo Adam Smith’e ait mutlak üstünlük teorisini daha geniş bir hâle getirerek ortaya atmıştır. Teorinin içeriğinde ise, herhangi bir ülkenin bir hizmet ya da malı diğer mal ve hizmetlere kıyasla daha düşük maliyetlerle üretilmesi almaktadır. Çünkü Ricardo’ya göre bir ülke eğer bir üründen diğerlerine kıyasla daha fazla verim aldığı bir ürün üstünde uzman hale gelirse, bu ticaretten sağladığı verimde artış meydana gelecektir (Kutlu, 2004: 25). Bu teori sisteminde Ricardo, ülkelerin üretmiş oldukları ürünlerin maliyetlerini ve uzmanlaşma derecelerini karşılaştırarak hangisinde daha çok uzmanlaşma ve maliyet kazanılmış ise o ürünün üretimine ağırlık vererek ihracat miktarını arttırılmasını diğer malda üretim yapabileceği halde maliyetinin uzmanlaşmış olduğu ürüne göre yüksek olan ürünleri ise ülke dışından satın almasını ifade etmektedir (Aydınolat, 2007: 12).

Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi’nin mimarı David Ricardo’dur. Ricardo’ya göre Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi uluslararası ticaretin temelini oluşturmaktadır. David Ricardo’nun uluslararası ticarete Mutlak üstünlük Teorisi’ne yaptığı katkılar içindeki önemli nokta, ülkelerin ürettiği kimi malları diğer ülkelerden daha az maliyetle üretmesi, bu mallarda mutlak üstünlüğü ele geçirmesi değildir. Aksine buradaki mühim nokta üretimde ne kadar üstün olduğudur. Ele alınan ülke başka bir ülkeye kıyasla hangi malın üretiminde, diğer mallardaki üstünlüklerine oranla daha yüksek bir üstünlüğe sahipse o malın üretiminde uzmanlaşmalı ve o malın ihracatçısı olmalıdır (Ricardo, 1821: 154).

2.4.4. Faktör Donatımı Teorisi

Faktör Donatımı Teorisi, ülkelerin aynı seçeneklere sahip olduğunu, faktör donanımlarının farklı olduğunu, ölçeğe göre sabit getiri ile üretimde bulduklarını ve aynı teknolojiyi kullandıklarını kabul etmektedir. Bu teoriye göre, her devlet sahip olduğu zengin bir üretim faktörünü yoğun şekilde kullanan malların üretimi sırasında karşılaştırmalı üstünlük

sağlanmaktadır. Kısacası hem ucuz üretim yapabilmekte hem de o mal ya da hizmette uzman hale gelmektedir (Aslan ve Terzi, 2006: 2).

2.4.5. Karşılıklı Talep Kanunu

John S. Mill (1803-1873) dış ticarete talep şartlarından ilk defa bahseden ve bu konuda dış ticaret teorisine katkıda bulunan ilk iktisatçıdır (1803-1873). Yine Mill'e göre dış ticarete meydana gelen bir fiyatı karşılıklı talep kanunu belirlemektedir. Bu bağlamda da iki ülkeli modele göre eğer ülkelerden bir tanesinin ötekinin malına olan talebinin şiddetinin derecesi bilinirse, bu durumda ticarete denge fiyatları belirlenebilmektedir. Üstelik yine iki ülkeli modelde, iki devletten birinin karşılıklı talebi, o devletin kendisine ait malından önerdiği bir birim için, diğerinin malından talep edeceği miktarla ölçülmektedir. Yani devlet, belli bir ölçüdeki yerli malı karşısında ne kadar az seviyede diğer ülkenin malına razı geliyorsa ithalata konu olan mal için karşılıklı talebi o doğrultuda şiddetli olacaktır (Seyidoğlu, 2003: 45).

2.4.6. Nitelikli İşgücü Teorisi

Bu kuram emeğin niteliğinin farklı olmasına dayanmaktadır. Ülkeler farklı yapı ve ekonomiye sahip olduklarından emek gücü de teknik ve nitelik olmak üzere farklı özelliklere sahiptir. Nitelikli işgücünün getirisine bağlı olarak beşeri sermaye yatırımının daha fazla gerçekleşmesi dünya üzerinde emeğin kalitesini farklılaştırmaktadır. D.B. Keasing tarafından ortaya atılan bu kuramda nitelikli işgücü farklılığına bağlı olarak sanayileşmiş ülkeler arasında yapılan dış ticaretin genel hatlarıyla açıklanabileceği iddia edilmektedir (Keasing, 1968: 5-6). Belirli mesleki üstünlüğe sahip ve nitelikli işgücü açısından avantajlı olan ülkeler, üretimde önemli oranda nitelikli emek içeren mal üretiminde uzmanlaşırken, nitelikli olmayan emeği daha fazla olan ülkeler de, yoğun biçimde nitelikli olmayan emekle üretilen mallarda uzmanlaşırlar (Öztürk, 2003: 114).

2.4.7. Endüstri İçi Ticaret Teorisi

Bir ülkenin benzer endüstri grubunda yer alan mallarda hem ihracatçı hem de ithalatçı konumda olması endüstri içi ticaret biçiminde tanımlanabilir. Bu kuramın oluşmasında mal farklılaştırılması ile ölçek ekonomileri etkili olmuştur. Endüstri içi ticaret kuramı geleneksel kuramların, dış ticaretin gelişimini açıklamadaki yetersizliğini gidermek

amacıyla geliştirilmiştir. Bu kurama göre uluslararası ticaretin niteliği, ülkelerin ne ölçüde benzer olduklarına bağlıdır. Ölçek ekonomilerine bağlı olarak sermaye-emek oranları birbirine çok benzeyen ülkeler arasında yoğun bir endüstri içi ticaret ilişkisi söz konusu olacaktır. Endüstri içi ticaret, ülkelerin faaliyette buldukları endüstri içerisinde birden çok ürünün üretimi yerine uzmanlaşmış olduğu bir veya birkaç üründe üretim yaparak ihraç etmesi, ihtiyaç duyduğu ve üretmediği diğer ürünleri ise ithal etmesi olarak da değerlendirilebilir (Yılmaz, 2013: 39).

Endüstri içi ticaret kişi başına düşen gelir seviyesi ile gelişmişlik düzeyi yüksek, iç pazarları geniş ülkeler arasında daha yoğun bir şekilde yapılmakta ve bu kuram yapılan ticaretin yapısı ve işlevine yönelik bir analiz olarak değerlendirilmektedir.

2.4.8. Ölçek Ekonomileri Teorisi

Ölçek ekonomileri teorisine göre talep miktarı fazla olan ürünlerin üretilmesi bu ürünler üzerinde uzmanlaşmayı ve beraberinde de ülkenin dış ticaretinin artmasını sağlamaktadır (Clark, 2012: 966). Malın üretiminde kullanılan tüm girdilerin miktarındaki artış sayesinde üretimde ortalama maliyetlerde ortaya çıkan azalış olarak ifade edilmektedir. Ölçek ekonomileri, içsel ölçek ekonomileri ve dışsal ölçek ekonomileri olarak iki şekilde ele alınmaktadır (Seyidoğlu, 1992: 652- 653).

Büyük firmalarda içsel ölçek ekonomileri birim maliyeti düşürmek adına yaptıkları üretimi artırırken, küçük firmalarda üretim artışı eksik kapasitede çalışma sonucu birim maliyeti artırmaktadır. Firmaların içinde bulunduğu endüstri geliştikçe dışsal ölçek ekonomilerine göre firmaların ortalama maliyetleri düşer. Ortalama maliyetlerin düştüğü bu tip endüstrilerde üretimde kullanılan nitelikli iş gücü, ürün ve faktörler daha az çabayla elde edilmektedir (Krugman, 1990: 17; Chacholiades, 1990: 103).

Öte yandan işletmeler, yurt içi piyasalarda tüketicilerin satın almayı planladıkları çok miktardaki maldan miktar olarak az üretmeyi, ölçek ekonomisine sahip olan bazı endüstri dalları üstünde uzmanlaşmaya tercih eder ve gerek duyduğu malları da ithalata konu etmeyi tercih eder. Bunlara ek olarak ölçek ekonomileri maliyetlerin düşmesini sağlayarak zevkler ve üretim bakımından birbirlerine benzeyen devletler arasında da kârlı ticaret yapılmasını sağlamaktadır (Seyidoğlu, 2007:106-107).

2.4.9. Tercihlerde Benzerlik Teorisi

İsveçli bir iktisatçı olan Brunstam Linder çok daha farklı bir yaklaşımda bulunarak ortaya yeni bir teori atmıştır; Tercihlerde Benzerlik. Tercihlerde Benzerlik Teorisi'ne göre heterojen malların ticareti, üretim maliyetleri yerine devletler arasındaki tercih ile zevklerin zenginliği ile alakalıdır. Yani sanayi malları üstündeki ticareti belirleyen temel faktör talep şartlarıdır (Kutlu, 2004: 36).

Linder'e göre bir ülke kendi sınırları içinde yaşayan çoğunluğun talep ettiği ürünleri öncelikle üretmekte ve dolayısıyla bunları ihraç etmektedir. Buna karşın kendi sınırları içinde çok zengin ya da çok fakir olan azınlıktaki halkın talebi için gerekli malları ithal etmektedir. Böylece talep yapıları birbirlerine benzer ülkeler arasında daha fazla dış ticaret yapılmaktadır. Linder'e göre bu tür dış ticaretin nedeni sarkan taleplerdir. Benzer talep düzeylerine sahip ülkeler birbirleriyle daha çok ticaret yapacaklardır. Linder'e göre ülkelerin arasındaki gelir dağılımı ile kişi başına gelir oranları arasındaki fark azaldıkça dış ticarete artış yaşanacaktır (Öztürk, 2003: 120).

Bu teoride her mal öncelikle yurt içi tüketim için üretilmektedir. Yurt içinde talebi olmayan bir malın sadece ihracat amacıyla üretilmeyeceği belirtilir. Yurt içi üretim talebe bağlı olarak yapılmaktadır. Ülkede azınlık olanların zevk ile tercihlerine göre üretilen malın ülke adına üretmesi kazançlı olmayan mallar da, ülke içinde üretilmez ve çoğunluk tercihine eş olan diğer ülkelerden ithal edilir (İyiboğurt, 2001: 17).

2.4.10. Teknoloji Açığı Teorisi

Posner tarafından öne sürülen bu teorinin mantığında üretim için gerekli olan teknik bilginin ülkeler arasında farklılık arz etmesi vardır (Kjeldsen ve Kragh, 2002: 179). Teknolojik alanda yapılan bir yenilik, üretimde farklılık yaratırken, yenilik yapılan mal için yeniliğin yapıldığı ülke mühim bir karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmaktadır. Teknolojik alanda meydana çıkan yenilik başka ülkelere taklit edilmeden önce piyasaya sürülen bu mallar, gerçekleştirilen yeniliğe sahip olmayan ülkelere ihraç edilir. İhracat diğer ülkelerin bu teknolojiyi öğrenmelerine dek devam eder ve yeniliği gerçekleştiren ülkeler bir süre sonra ihracatçı konumdan ithalatçı konuma gelir (Seyidoğlu, 2003: 82).

Yine Teknoloji Açığı Teorisi'ne göre sanayileşmiş olan ülkelerin arasında yapılan ticaretin önemli kısmı yeni üretim ile mal sürecine dayanmaktadır. Ayrıca bunlar genellikle sanayileşmiş olan ülkelerde kurulmuş olan yenilikçi anlayışa sahip işletmelerce geliştirilmektedir. Yapılan yenilikler ise patent ve mülkiyet haklarıyla korunmaktadır. Zira yeniliği ilk kez keşfeden işletme onun monopolcüsü olmaktadır. Bunlara ek olarak teoride yeni bir malın üretim aşamasındaki sanayileşmiş devletler, bahsi geçen malların ilk ihracatçısı olmakla beraber daha sonra gelişen teknolojinin sağladığı taklit yolu veya bu yeni malların serbest mal halini alması sonucu monopol özelliğini kaybederek, üretimi öteki devletlerin eline bırakmak durumunda kalmaktadır. Üretimi eline alan devletler emeğin ucuz olması ve doğal kaynak üstünlüğü sebebiyle o malı ilk defa icat edenden daha da ucuza üretim yapmaktadırlar. Zira bu durumda bahsi geçen mallarda gelişmişlik düzeyi daha az olan devletler ihracatçı konuma gelir, bu teknolojiyi ilk icat edenlerin daha ucuza üretim yapması nedeniyle rekabet gücü düşer ve ülke aynı malda ithalatçı konuma gelir (Seyidoğlu, 2003: 82).

2.4.11. Ürün Farklılaştırması Teorisi

Monopolcü rekabetin ortaya çıkmasında ürün farklılaştırması önemli bir rol oynamaktadır. Bu teoride amaç, üretimi gerçekleştiren firmanın aynı üretimi gerçekleştiren diğer firmalardan farklı özelliğe sahip bir ürün üretebilmesidir. Ürün Farklılaştırması Teorisi'ne göre piyasada yer alan satıcı belli bir mal grubunda kendi malını piyasadaki alıcılar için diğer satıcıların ürettiği aynı özellikteki mallardan daha farklı algılayacağı bir özellik katarak üretir. Dünya üzerinde yaşayan insanların farklı zevk ve tercihlerinin olmasından ötürü tüketiciler aynı gereksinimi karşılayan ürünlerde farklı nitelikte özelliklerin olmasını tercih etmektedirler. Farklılaşmış ürünlerde ortaya çıkan talebin karşılanabilmesi için her ürün çeşidinin üretilmesinde ortaya çıkan maliyet fazla olacağından üreticilerin belirli ürünlerin üretiminde uzmanlaşmaya gitmeyi esas almaktadır (Davut, 1994: 44).

Ürün farklılaştırmasına konu olan mallar gerek kalite, gerekse marka, model, veya kapsam açısından farklılaştırılmaktadır. Örneğin Almanya tarafından üretilen otomobiller ve Çin tarafından üretilen otomobiller her ne kadar aynı görevi gören arabalar olsa da aynı olarak algılanmazlar ve dolayısıyla da bu arabalar farklılaştırılmış mallara örnektirler.

2.4.12. Rekabetçi Üstünlükler Teorisi

Micheal E. Porter tarafından geliştirilen Rekabetçi Üstünlükler Kuramı'nda çözmeye çalıştığı problem, uluslararası piyasada yer alan bir ülkedeki üreticilerin verimliliği artırmak için hangi üstünlükleri kullandığı, diğer firmaların ise verimliliği artırmak için neden bu üstünlükleri sağlamadığıdır (Porter, 1998: 20). Porter'e göre bu kuramın en önemli yanı, uluslararası piyasada rekabet edenlerin ülkeler değil de ülkeler bünyesinde bulunan firmalar olmasıdır. Bu kapsamda ülkeler, dünya ekonomisi içerisindeki rekabetlerini ülkelerinde bulunan veya bulunacak olan çok uluslu şirketleri daha çekici hale getirmeye çalışarak yapmaktadırlar (Öztürk, 2003: 123).

Kurama göre firmaların, rakip firmalara göre dış piyasada başarılı olabilmesi ise rekabete konu olan ürünlerinin kalitesi ve fiyatı ile birlikte fiyat dışı unsurlar olan ürünün teslim süresi ve satış sonrası servis hizmetleri açısından diğer firmalara üstünlük sağlaması ile gerçekleşir (Porter, 1998: 105 ; Hansen, 2011: 120).

3. SERBEST BÖLGELER VE SINIR TİCARETİ

3.1. Serbest Bölgelerin Tanımı

Alanyazında serbest bölge ile alakalı birden fazla tanım bulunmaktadır ve bu tanımlar ise kurulması hedeflenen serbest bölge tipleriyle ulaşılmak istenen hedefler çerçevesinde değişim göstermektedir. Kabul edilen en yaygın tanım ise şu şekildedir: Bir ülkenin sınırları içinde olmakla beraber gümrük sınırları dışarısında kalan, sınai ve ticari faaliyetleri kolaylaştırması adına devlet müdahalesi minimum seviyeye indirilmiş olan yerlerdir (Düzenli, 2006: 18).

Yine kavramla ilgili en çok kabul gören tanımla; mali, iktisadi ve ticari konularla alakalı yasal ve yönetsel düzenlemelerin ya minimum seviyede uygulandığı ya da hiç uygulanmadığı, sınai ve ticari alanlar adına önemli oranda teşviklerin tanındığı ve fiziki bakımdan devletin diğer bölümlerinden ayrı tutulan mekanlardır (www.ticaret.gov.tr, 2019).

Öte yandan 4458 sayılı Gümrük Kanunu'na göre serbest bölgelerin tanımı (Madde: 152): “Bu bölgeler, Türkiye Gümrük Bölgesi'ne ait parçalar olmakla birlikte “Serbest dolaşım hakkına sahip olmayan eşyanın gümrük rejimlerinden herhangi bir tanesine tabi tutulmadan ve serbest dolaşıma sokulmadan, gümrük mevzuatlarında öngörülen durumlar haricinde tüketilmemek veya kullanılmamak şartıyla konulduğu ve ülkemiz gümrük bölgeleri dışında kabul edilen serbest dolaşımdaki eşyanın, bir serbest bölgeye konulması sebebiyle normal olarak eşyanın ihracına bağlı imkânlardan faydalandığı alanlardır (www.ggm.gtb.gov.tr, 2019).”

Serbest bölge, üreticilerin mallarını indirerek bekleyebilecekleri ve sonrasında yapmak istediklerine karar verebilecekleri, tecrit edilmiş ve tarafsız alanlardır. Daha da detaylandırmak gerekirse, ülkenin gümrük alanları dışarısında yer alan toprak parçalarına serbest bölgeler denilmektedir. Yani bu bölgelerde, mallar herhangi bir gümrük işlemine tabi tutulmadan ithalata konu edilebilir ve farklı prosedürlere tabi olabilir, depolanabilir, tekrardan ihraç edilebilir. Ancak bu malların serbest bölgeden geçirildikten sonra gümrük sahasına tekrar girilmesi istenirse yeniden gümrük vergisi ödenmesi gerekecektir (Thoman,

1956:6). Yine de unutulmaması gereken bu malların serbest bölgelerde KDV ve diğer ithalat vergilerinden muaf olmasıdır (ec.europa.eu, 2019).

Son olarak “Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD - The United Nations Conference on Trade and Development)” serbest bölgeyi; bir uluslararası liman (ya da havalimanı) yakınında kurulan, ulusal gümrük alanlarından özel amaçlar çerçevesinde ayrılmış bölge özelliğine sahip olmakla beraber, malların gümrük işlemleri olmadan getirilebilir olduğu, ithal edilen malların depolanabilir olduğu, farklı işlemlere tabi tutulabilir, üretim adına kullanılabilir bölgeler olduğu ulusal gümrük alanına girmediği yalnızca gümrük vergisinden bahsedilemeyen alanlar olarak belirtmiştir (UNCTAD, 1975:3).

3.2. Serbest Bölgelerin Amaçları

1985’te yürürlüğe konulan 3218 Sayılı Serbest Bölgeler Kanunu’nun gerekçesine göre serbest bölgelerin kuruluş amaçları şunlardır (www.ticaret.gov.tr, 2019) :

- Ülkemizde kurulacak olan serbest bölgelerin öteki devletlerde faaliyet göstermekte olan serbest bölgeler karşısındaki kıyaslamalı avantajların yükseltilmesi,
- Coğrafi konum sebebiyle bilhassa Ortadoğu’da ciddi bir konuma sahip olan ülkemizin uluslararası üne sahip olan ticaret merkezlerine sahip olması,
- Serbest bölgelerde etkinlikte bulunan müteşebbislerin herhangi bir vergi, harç ve resim ödemesi yapmadan yurt içi ile yurt dışındaki girdilerini elde edebilmeleri ile yerli müteşebbislerin yurt içinden stoklamaya girmeden gereksinimlerini sürekli ve ucuz şekilde giderebilmeleri,
- Serbest bölgelerde etkinlikte bulunan tüzel ve gerçek kişilerin kurumlar ve gelir vergisinden muaf tutulmaları ile müteşebbislerin bu bölgelere çekilmesi,
- Serbest bölgelere giriş ile çıkışlarda, malların getirilerek satılmaları ya da bölgeler dışına çıkarılmalarında ve bütün faaliyetlerinin yürütülmesi sırasında bürokrasinin azaltılması,
- Türk sanayisinin gelişmesine katkıda bulunabilecek modern teknolojinin getirilmesi veya girdileri ülkemizin karşılaması,
- Serbest bölgelerde faaliyette bulunmak adına yurt dışından gelenlerin nakdi ve aynı

sermaye getirebilmeleri ile bahsi geçen sermayeleriyle temettüleri ve kârların hepsinin ya da bir kısmının yine yurt dışına çıkışının sağlanması,

- Serbest bölgelerle alakalı ve onların geliştirilmesi adına tesislerin kurulması, kaynakların önemli bir bölümünün serbest bölgelerindeki faaliyetlerden sağlanacak gelirlerin teşkil edeceği bir fon tesis edilmesidir.

Bunlara ek olarak Serbest Bölgeler Kanunu'nun ilk maddesine göre serbest bölgelerin amacı: "Türkiye'de ihracat adına yatırım ve üretimin artırılması, yabancı sermaye ile teknoloji girişinin hızlandırılması, ekonominin girdi ihtiyacını düzenli ve ucuz şekilde temin edilmesi, ticari olanaklardan ve dış finansmandan faydalanılması" biçimindedir (www.ticaret.gov.tr, 2019).

3.3. Serbest Bölgelerin Çeşitleri

Serbest ticaret bölgesinin bulunduğu liman, hava alanı veya başka bir kapalı alan, ülkenin gümrük sınırları dışında olsa da polis gözetimi altındadır. Yabancı menşeli mallar, transit taşımacılık, re-export ve ithalat olarak yerel pazarlara ulaşır. Yerli üretim mallarının ise ihracat amaçlı olarak ya da başka ülkelerde üretilen mallar ile beraber serbest ticaret bölgesine gelmesi sağlanır. Dış ticaret mevzuatı ile sınırlamaların kısmen veya bütün olarak uygulanmadığı serbest ticaret bölgelerinde, transit ticaret, sergileme, şişeleme, depolama, ayıklama, ambalajlama, kırma, hafif montaj, karıştırma, ve gemilere gümrük vergisi ödemediğinden yeniden yükleme benzeri işlemler yapılabilmektedir (Işık ve Çabuk, 2007: 7).

Kendine özgü ticari faaliyet olarak görebileceğimiz serbest bölge ticareti, siyasal olarak idareye, dolayısıyla devlete bağlı fakat standart gümrük ve ticaret işlemlerinin uygulanmadığı süreçtir. Özellikle dış ülkelerden gelen ticari mallar transit taşıma, re-export, ithalat biçiminde gümrük uygulamaları olmaksızın bu alanlardan geçmektedir. Diğer taraftan yerli ticari mallar da bu alanlarda, transit ticaret, sergileme, şişeleme, depolama, ayıklama, ambalajlama, kırma, hafif montaj, karıştırma ve gümrük vergisi ödenmeksizin tekrar tahmil işlemleri mevzuata tam anlamıyla tabii kılınmaksızın gerçekleştirilmektedir. Bütün bu işlemlerin hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesini sağlayan ise serbest ticaret bölgesidir.

Genelde, bir tek ürünlerin depolanması, pazara hazır hale getirilmesi, paketli hale getirilmesi gibi işlemler, transfer, re-export ve transit gibi faaliyetlere müsaade edilir, ancak endüstriyel faaliyette bulunulamaz. Umumiyetle serbest liman tabiri, serbest ticaret bölgesi ile aynı anlamda kullanılsa bile “Serbest Liman” modeli “Serbest Ticaret Bölgesi”nden farklıdır. Buralarda, yükleme ve boşaltma kolaylıklarının yanı sıra gemilerin su, yakıt gibi ihtiyaçlarını karşılayan tesisler de mevcuttur (Alacaklıoğlu, 1998: 2).

Serbest ticaret bölgeleri buldukları kentlerde genellikle liman bitişiğinde konumlanmayı tercih etmektedir. Serbest ticaret bölgeleri, malların depolanması, paketlenmesi, malların satışa hazır hale getirilmesi için birtakım işlemlerden geçmesi, nakliye, re-export ve transit ticarete benzer ticari etkinliklere izin verilen serbest bölgeler olmakla birlikte, bu bölgelerde endüstriyel faaliyetlere izin verilmemektedir (Toroslu, 2000: 7). Görüldüğü üzere serbest ticaret bölgelerinde üretim faaliyetinin dışındaki ticari nitelikte olan faaliyetler yürütülmekte, re-export ve transit ticaret yapılmaktadır.

3.3.1. Faaliyetler

“Serbest Bölgeler Kanunu’nun dördüncü maddesi” ve “Serbest Bölgeler Uygulama Yönetmeliği’nin 10. maddesi”nde düzenlenmiş etkinlik konuları: “Üretim, alım-satım, depo işletmeciliği, iş yeri kiralama, montaj-demontaj, bakım-onarım, bankacılık, sigortacılık, finansal kiralama ve diğer konular olarak belirlenmiştir (Işık ve Çabuk, 2007: 32).”

- Transit Ticaret: Transit ticaret, alıcı ve satıcı piyasaları arasında uygun bir konumda bulunmaktan doğabilecek bir hizmet sektörüdür. Bahsedilen etkinliklerin daha verimli ve büyük hacimde olması, diğer güzergahlardan yapılacak taşıma faaliyetlerinin kendi bölgesine çekilmesi gibi kazanımlardan yararlanmak üzere bir serbest bölge oluşturulabilir. Bu konuda sağlanacak hizmetlerin, önemli döviz gelirleri sağlayabileceği açıktır (İncekara, 1986: 33). Alıcı ve satıcı piyasalarının temsilcileri vasıtasıyla, şartların uygun olması halinde gerçekleştirilebilecek bir hizmet sektörü olan transit ticaret, serbest bölge alanlarında taraflara daha avantajlı koşullar sunmaktadır. Transit ticaret faaliyetleri teorik olarak serbest bölgeler olmaksızın yürütülebilir, fakat serbest bölge olmadan yürütülen transit ticaret faaliyetlerinin gerçek anlamda başarılı ve verimli olması mümkün değildir. Çünkü

serbest bölgeler transit faaliyetler için önemli bir kolaylık, hız ve güven artışı sağlar (Erdoğan ve Ener, 2005: 29). Dolayısıyla, transit ticari faaliyetler serbest bölgeye bağımlı bir faaliyet değildir. Ticari anlamda kâr oranı ve faaliyetlerin sistematikliği açısından serbest bölge üzerinden yapılan transit ticaret kolaylık, güven ve sürat kazandırdığı gibi, döviz gelirlerinin sağlanması da söz konusudur.

- İthalatı ve İhracatı Kolaylaştırma: İthalat yönünden serbest bölgeler, ülke içerisinde verimli üretilmeyen ya da hiç üretilmeyen ve gereksinim duyulan tüm ara ve nihai malın, öncelikle serbest bölgeye getirilerek ithalatın direkt ve zamanında yapılmasına imkân sağlamaktadır. Tüm ara ve nihai malların herhangi bir problemle karşılaşmadan serbest bölgelerden ithalatının sağlanması, yurt içindeki üreticilerin mühim bir kolaylık elde etmesini sağlar. Yurt içi üreticinin üretimde kullanacağı ve yerli tüketime gereksinimi duyulan mallar, bu işlem öncesinde serbest bölgede ithal edilip depolandığından dolayı, malın temin edilmesi döneminde büyük bir zaman avantajı elde edilir (Işık ve Çabuk, 2007: 25). Serbest bölge, ithalatın doğrudan ve süresinde yapılmasını sağlayacağı gibi ihtiyaca yönelik, ithalat yoluyla edinilen mallarının daha öncesinde serbest bölgeye getirilip depolandığından dolayı, malın sağlanması aşamasında bu faaliyeti geciktirecek birtakım bürokratik işlemlerin uygulanmamasını da sağlayacaktır. Serbest bölgeler, ithalatçının maliyetlerini düşürmesi ve ithalatın daha güvenli bir şekilde yapılabilmesi açısından büyük yararlar sağlayacaktır (Akyürek, 1985: 18-19).
- İthalat ile elde edilecek ürünün serbest bölgedeki varlığı, ülke içerisindeki ithalat yapan firmaların stoklara yüksek sermaye bağlamasına gerek bırakmayarak nispeten finansman rahatlığı sağlayacaktır.
- Finansman problemi yaşayan ithalatçılar, malları henüz ülkeye sokmadan serbest bölgeye getirerek burada depolayıp, gümrük vergisini bir defada toplu olarak ödemekten kurtularak, sadece kullanacakları kadar malın gümrük vergisini ödeyerek serbest bölgedeki depodan ülke içine getirebileceklerdir.
- İthalatçı yönünden fire oranının azalmasına olanak sağlanabilecektir. İthalatçının ihtiyaç duyduğu ürünler, ithalattan daha önce bölgeye getirilerek satıcılar tarafından bölgede depolanır. İthalat yapacak firma, ihtiyacı olan malların gümrük vergisini ödeyerek ülke içerisinde ithala başlamadan önce, bu malları serbest bölgede inceleyerek, bozuk ya da hatalı malları ithal etmeyecek, işe yaramayacak mallar

için gereksiz yere gümrük vergisi ödemeyecektir. Bu aşamada serbest bölgeden nakliye yapılırken de fire miktarı da minimum düzeyde olacaktır.

- Serbest bölgeye yurt dışından getirilerek depolanan mallar için ithalatçı, yurt içerisinde piyasa yapacağı araştırma ile ithalatı yapılacak malların piyasadaki karşılığını yani potansiyel talebi ve satışa baktıktan sonra gümrük vergisini ödeyerek ithalata başlayacak ve böylece de zarara girme ihtimalini asgariye indirebilecektir.
- Serbest bölgede stok edilen mallar gereksinim duyuldukça yurt içine getirileceği için, ithalatçının veya sanayicinin envanter maliyetleri azalacaktır. İlgili mallar serbest bölgede depolanacağı için, birtakım masraflar ürettiği malları serbest bölgede depolayıp, buradan yerli firmalara satışını arzulayan yerli olmayan yatırımcılara yansıtılacaktır.
- Eskimiş, modası geçmiş veya bozularak işe yaramaz hale gelen mallar, yurt içine ticareti yapılmadan serbest bölgede imha edilebilecektir. Alınan malların yurda sokulmuş olması halinde, gümrük vergisi ödenmiş olacağından maliyet veya zarar daha yüksek olacaktır.
- İhracat yönünden serbest bölgelerde faaliyet gösteren şirketler, işgücü, su, elektrik gibi temel girdileri ilgili ülkeden sağlayacaklardır. Bunun yanı sıra, üretim ve servis için gerekli diğer girdiler de buldukları ülke ekonomisinden temin edileceğinden, serbest bölgedeki ekonomik faaliyetlerden ülke ekonomisine kalacak katma değer yükselecektir (Güner, 1995: 11).
- Serbest bölgede, ihracatı yapılmak için imalatına başlanan, ambalajlanan, farklı şekillerde işlenmiş olan mallarda, ithal girdilerine gümrük ödenmeyeceği sebebiyle maliyet düşük olacağından, uluslararası piyasadaki rekabet gücü daha yüksek olacaktır.
- Ülke içerisinden serbest bölgeye satışı yapılan tüm mal ile verilen hizmetin ihraç işlemi sayılması sebebiyle, işlemler döviz ile yapılacaktır. Serbest bölge içinde faaliyette bulunan ulusal ya da ulusal olmayan tüm firmaların, serbest bölgenin bulunduğu ülkeden hammadde, ara ve nihani mal alımı ve bölgedeki farklı hizmetlerden faylanması, buldukları ülkedeki ihracatı ve dolayısıyla ülke gelirini yükseltecektir.

- Tüm ihracat formaliteleri tamamlanmış olan malımı serbest bölgeye getiren ihracatçı, dış pazarlardaki satış ve avantajları inceledikten sonra, dış ülkelerdeki müşterisinin talebi halinde, başkaca herhangi bir işleme gerek kalmadan, ihracat işlemini gerçekleştirebilecektir. Bu durum ihracatçı firmalara önemli bir manevra kabiliyeti ve esneklik sağlayacaktır.
- İhracatçı firmaların gerek dünya piyasası gerekse de başka yabancı firmalarla yakın temasta olmasına olanak tanıyarak uluslararası pazara daha çok hâkim olmasına yardımcı olacaktır (Akyürek, 1985:19-20).

3.3.2. Depolama

Yurt dışından getirilen malların depolanarak bekletilmesi aşamasında, serbest bölgelerde gümrük vergisi ödenmesi söz konusu olmamakla birlikte, serbest bölgeler gümrük idaresinin denetlediği depolardır. Gümrük vergisi için doğan vergi ödeme yükümlülüğü depodaki mallar satıldıktan ortaya çıkacaktır (Güner, 1995: 10). Serbest bölge depolama faaliyetleri gümrük idaresi denetiminde bulunmaktadır. Vergi alınmayan depoların en büyük avantajı ise antrepolarda bulunan malların satılması halinde vergi yükümlülüğü doğmasıdır. Depolama, serbest bölgelerin önemli faaliyetlerinden biri ve özellikle transit ticaretin tamamlayıcısı durumundadır. Çünkü yeniden ihraç edilmek amacıyla serbest bölgeye getirilen malların depolarda bir süre korunması gereği ortaya çıkabilir (Erdoğan ve Ener, 2005: 32). Transit ticaretin tamamlayıcısı niteliğinde olan depolama faaliyeti ihraç edilmek istenen depolanmış malların belirli bir süre korunmasını sağlamaktadır.

3.3.3. Malların İşlenmesi

Sınai üretim olarak değerlendirilmeyen, mallar üzerinde hafif düzeyde yapılan iş ve işlemlerdir. Serbest ticaret bölgesine getirilen malların bölgede bulunduruldukları süre içinde paketleme, etiketleme, harmanlama, sınıflama, temizleme, ayıklama, kurutma gibi çeşitli işlemlere tabi tutulmaları mümkündür. Fakat bu işlemlerin endüstriyel faaliyet niteliği taşımayan basit işlemler olduğunu belirtmek gerekir (Erdoğan ve Ener, 2005: 33). İşlem aşamalarından paketleme, etiketleme, harmanlama, sınıflama, temizleme, ayıklama, kurutma gibi süreçlerin de gerçekleştirilmesi serbest bölge uygulamalarının sıradan bir ticari faaliyet olmadığını göstermektedir. Karmaşık endüstriyel aşamaları içinde barındırmayan uygulamaya yönelik işlemler bölgelerde yapılmaktadır.

3.4. Serbest Üretim Bölgesi

Genellikle ihracata dayalı kalkınma stratejisini takip eden az gelişmiş ülkelerin, ticari işleriyle birlikte, ihracat yapmalarına ya da ülke içerisinde tüketilecek mallar için yapılan tüm sınai üretim faaliyetine imkân sağlayan bölgeler serbest üretim bölgeleridir. Serbest üretim bölgeleri, yatırımcı açısından ucuz işgücü, altyapı imkânları, hammadde ve çeşitli vergisel muafiyetler sağladığı için avantajlıyken, içinde bulunduğu ülke açısından da yabancı sermaye ile birlikte yüksek teknoloji imkânlarından yararlanarak ihracatını ve döviz girdisini artırmayı sağladığı için avantajlıdır.

- İhracat Bölgesi: Bu bölgelerde sınai üretim gerçekleştirilir ve esas amaç ihracata yönelik montaj ve hafif imalat sanayi üretimidir. Bu alanlara yatırımcıları çekebilmek için birçok teşvik politikaları uygulanır. Yabancı sermaye sahibi girişimciler, bu bölgelere genellikle emeğin göreceli olarak ucuz olması, hammaddelerin bol ve düşük fiyatlı olması ve pek çok teşviğin sağlanması sebebiyle gelirler. Güney Kore, Tayvan, Malezya, Endonezya ve Çin’de bu bölgelerin uygulamaları görülebilir.
- Yatırım Bölgesi: Serbest yatırım bölgeleri ülkelerin göreceli olarak geri kalmış ve problemlili bölgelerini kalkındırmak amacıyla yerli yatırımcılarına birtakım özel teşvikler, bürokratik kolaylıklar, vergi indirim, gümrük muafiyeti ve bir kısım yasal uygulamalardan muafiyetlerin uygulandığı bölgelerdir. Amaç yerli ve yabancı girişimcilerin yatırım yapmaları ve istihdam yaratmalarıdır. Bu bölgelerde uygulanan teşvikler yalnızca ulusal yatırımcılar için yapılmaktadır. Yatırım bölgelerinin ilk örneği 1977’de İngiltere’de görülmüş ve sonrasında Belçika tarafından da uygulanmıştır (Tomanbay, 2003:129).
- İkiz Fabrikalar (Maquiladoras): İkiz fabrika uygulaması örneği olarak 1964 yılında Kuzey Meksika’da kurulan serbest bölgedeki firmalar gösterilebilir. ABD’den yapılan ara malların ithalatlarına gümrük vergisi ödemeyen bu firmalar, aldıkları bu ara malları işleyerek genellikle ABD pazarına ihracatını yapar. Bu uygulama ile amaçlanan temel hedef, Meksika’dan Amerika’ya olan göçü engellemek ve Meksika’daki istihdam probleminin bir çözüm üretmektir (İncekara, 1986:22). ABD iki ülke arasında yaşanan insan göçü problemi nedeniyle Maquiladora’da üretim bölgesi kurma önerisiyle aşmaya çalışmıştır. Bu uygulama ile ABD hem ABD’ye

yapılan göçü engellerken hem de fason üretim ile daha az maliyetle üretim avantajına sahip olmuştur. Meksika'nın faydası da, ülkeye giren yabancı sermaye ile işsizliği azaltmak, iktisadi sorunların bazılarını çözmek ve ikiz fabrikalarda görev alan nitelikli işgücüne sahip olmasıdır.

- Özel Ekonomik Bölgeler: Endüstriyel bölgeler, organize sanayi bölgeleri ve serbest bölgeler ile devam eden evrimsel sürecin geliştirilmiş modeli olan özel ekonomik bölgeler, yalnızca gümrük muafiyetleri, alt yapı ve tesis kolaylıklarının sağlandığı bir bölgeden ziyade AR-GE ve inovasyon gibi kavramları da içeren bütüncül bir süreçtir. Başka bir ifadeyle özel ekonomik bölgeler, küresel şirketler ve ileri teknoloji için uygun ortamı yaratmayı kendine amaç edinen ve toplumsal kalkınma stratejisine katkı sağlayan bölgeler olarak ifade edilir (Bürken, 2018).

3.5. Serbest Bölgelerin Özellikleri

Dünya üzerinde şimdiye kadar kurulmuş olan serbest bölgelerin ciddi bir kısmı gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerde toplanmıştır. Bu durumun esas nedeni ise, bahsi geçen ülkelerin yatırımcılara sunmuş olduğu cazip imkânlarla ek olarak, ellerinde bulunan ucuz üretim etmenleridir. Bunlara ek olarak kurulmuş olan bu serbest bölgelerde hangi ülke, hangi tipte ve hangi siyasi tip olduğu farketmeksizin bazı ortak özelliklere de sahiptir.

Serbest bölgelerin özelliklerini aşağıdaki gibidir (Abasov ve Elagöz, 2001:29):

- Gümrük dışı bırakılmış olmakla birlikte siyasi açıdan bağımsız değildir.
- Sınırlandırılmış yerlerdir.
- Kentin yalnızca bir kısmını kapsamaktadırlar.
- İkamet yasak olduğundan ikamet alanları değildir.
- Özel ve resmi kuruluşlar tarafından işletilebilirler.
- Farklı ticari etkinliklerin yoğunlaştığı ve odaklandığı yerlerdir.
- Tüm parasal işlemler konvertible dövizler ile gerçekleştirilebilmektedir.
- Özellikle yönetimlere sahiptirler.
- Ev sahibi olan devletten gönderilen mallar ihracat iken bölgeden ev sahibi devlete gönderilen mallar ithalat sayılmaktadır.
- Bir serbest bölgeden serbest bölgeye ile öteki ülkelerden gönderilen mallarda

herhangi bir gümrük işleminden bahsedilememektedir.

- İşletmelere belli bir süre adına vergi muafiyeti sağlanmakta ve kambiyo rejimi uygulanması ile beraber işletmeler kârlarını kolaylıkla transfer edilebilmektedir.
- Ekonomik etkinlikleri desteklemek adına bütün kanalizasyon, su, haberleşme, enerji, depolama ve ulaşım vb. altyapı yatırımları sağlanmaktadır.
- Sigortacılık, bankacılık, bakım-onarım, montaj-demontaj, temizleme, karıştırma, işleme, ambalajlama, yükleme-boşaltma, depolama gibi faaliyetler yapılabilmektedir.
- Genel olarak geniş hinterland alanı büyük, ülkeler arasındaki ticaret güzergahları üstünde olan gelişmiş hava, kara, deniz ve demir ulaşımı gibi imkânlara sahip alanlarda kurulmaktadır.
- Kuruluş kanunlarında bahsi geçen amaçlar, serbestlik dereceleri ve esasları ile faaliyet konuları çerçevesinde yürütülmektedirler.
- Malların girişi ile alakalı kalış süresi, menşe ve miktarı vb. konularda sınırlandırmalar bulunmamaktadır.
- Düşük maliyetli işgücünün çok fazla olması ile sendikal hakların bir kısmının ya da tamamının eksik olduğu bölgelerdir.

3.6. Sınır Ticaretinin Tanımı ve Amacı

Sınır ticareti, şehirlerin gereksinimlerinin bazı bölümlerinin, komşu ülkelerdeki şehirlerden daha az bir maliyetle elde edilmesi suretiyle ithalatın artırılmasını sağlayan ve bu şehirlerde iktisadi hareketliliği artırmak için ihracatı teşvik eden işlemlerdir (<https://ggm.gtb.gov.tr>).

Sınır ticaretiyle alakalı yayımlanmış yönetmeliklere göre, sınır ticaretinin kapsamı daha da genişletilmiş ve bahsi geçen ticarete “kıyı ve sınır şehirleriyle onlara komşu olan şehirleri” kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Ancak 1996’da çıkarılmış olan bir Bakanlar Kurulu Kararı’yla “komşu il” statüsü yürürlükten kaldırılmıştır.

İl Değerlendirme Komisyonu, “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar” çerçevesindeki şehirlerde sınır ticaretiyle alakalı karar almaya yetkili tek organ olmakla beraber “Komisyonun sekreteryası İl Ticaret Odasıncı ya da İl Sanayi Odası tarafından

yürütülmektedir. Komisyon ise Vali ve Vali Yardımcısı Başkanlığında, İl Jandarma Komutanlığı yada İl Emniyet Müdürlüğü temsilcisi, Defterdar, Gümrük Müdürü, Bilim Sanayi ve Teknoloji İl Müdürü, Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürü, İl Ticaret Odası ve ya İl Ticaret ve Sanayi Odası ile Esnaf ve Sanatkarlar Odaları Birliği temsilciliklerinden meydana gelmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2019).”

Diğer yandan kara dışında sınırlarında deniz olan ülkelerde yapılan kıyı ticareti de sınır ticareti olarak kabul edilip, kıyı ticareti “sınır ticareti” şeklinde de tanımlanabilmektedir (Güllülü vd., 2006: 2). Düzenlenmesi ise komşu ülkeler arasında gerçekleştirilen karşılıklı anlaşmalarla yapılmaktadır. Bunlara ek olarak da genel olarak sınırın iki yakasında bulunan bölge halkının gereksinimlerini karşılamayı amaçlamaktadır.

Ülkemizde şu anda toplamda 19 adet Gümrük Ve Ticaret Bölge Müdürlüğü ve 163 adet Gümrük Müdürlüğü bulunmaktadır (<http://bilumruk.com/turkiye-gumruk-mudurlukleri-listesi/>). Bunlara ek olarak sınır ticaretiyle alakalı mevzuat çerçevesini “4458 Sayılı Gümrük Kanunu(Md. 172)”, “2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar”, “Sınır Ticaret Merkezlerinin Fiziki Olarak Düzenlenmesi, Eşya ve Stok Kontrollerinin Yapılması ile Bu Merkezlere Giriş ve Çıkışlara İlişkin Usul ve Esaslara Dair Yönetmelik” ve “İhracat:2009/7 Sayılı Sınır Ticaretinin Uygulanmasına İlişkin Tebliğ” meydana getirmektedir.

3.7. Sınır Ticaretinin Kapsamı

“1.12.2008 tarihli ve 2008/14451 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı Eki”nde yer alan “Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine İlişkin Karar” da konu edilen şehirlerin gereksinimlerinin bir bölümünün, sınır komşusu olduğu ülkelere ithalatla yurt içi üretiminden az maliyet ile elde edilmesi, bu şehirlerde ihracatın artmasıyla iktisadi canlılığın artması için sınır ticareti yapılmaktadır. Buna ek olarak sınır ticareti “Sınır Ticaret Merkezleri”nden de yapılabilir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2019).

Sınır ticareti ile yapılacak ithalat için ithalat uygunluk belgesi alınmalıdır. “Karar kapsamındaki şehirlerde yerleşik esnaf ya da tacirler, İthalat Uygunluk Belgesi almak üzere ilgili ildeki İl Ticaret Odası veya İl Ticaret ve Sanayi Odasına başvurur. Söz konusu odalar talepleri Değerlendirme Komisyonuna iletir. Değerlendirme Komisyonu, başvuru

tarihinden itibaren 10 işgünü içerisinde müracaatları inceleyerek sonuçlandırır. Müracaatları uygun görülen esnaf ve tacir adına her bir ürün için bir İthalat Uygunluk Belgesi verilir. İthalat Uygunluk Belgesi düzenlenmesinde il ihtiyacı ölçütü ile talep sahibinin vergi ve sosyal sigorta prim borcunun olup olmadığı, son bir yıla ait işletme cirosu ve esnaf ve tacirin sektörel faaliyet alanı ile daha önce adına tahsis edilmiş İthalat Uygunluk Belgeleri kapsamında gerçekleştirmiş olduğu ithalata ilişkin veriler de göz önünde bulundurulur. Belgenin geçerlilik süresi düzenlendiği tarihten itibaren 45 gün olup bu süre uzatılamaz. Ancak, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca belirlenen tarım ürünlerinin ithalatında hasat dönemi dikkate alınarak bu belge daha kısa süreler için düzenlenebilir (Türkiye Cumhuriyeti ticaret Bakanlığı, 2019).”

“Sınır Ticaret Merkezleri, ilgili Valiliğin talebine istinaden Ekonomi Bakanlığının koordinasyonunda; Milli Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Kalkınma Bakanlığı ve Gümrük ve Ticaret Bakanlığı temsilcilerinden oluşan bir komisyonun oybirliğiyle yapacağı teklif üzerine Ekonomi Bakanı'nın onayı ile kurulur. Sınır ticaret merkezleri, İl Özel İdaresi tarafından inşa edilir ve işletilir. Mağazaların kiraya verilmesine ilişkin uygulamalar da, ilgili valilikçe hazırlanıp Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca uygun görülen Sınır Ticaret Merkezleri Yönergesi çerçevesinde İl Özel İdaresi tarafından yürütülür. STM' lerin fiziki olarak düzenlenmesi, eşya ve stok kontrollerinin yapılması ile bu merkezlere giriş ve çıkışlara ilişkin usul ve esaslar Gümrük ve Ticaret Bakanlığınca tespit edilir (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2019).”

Sınır Ticaretinin Düzenlenmesine ilişkin kararda olmayan konularda “Gümrük Kanunu ve Gümrük Yönetmeliği”nde yer alan hükümlere göre hareket edilir.

Sınır ticaretinin kanunda belirlenen maksadı aşmaması ve kurallara göre uygulanmasıyla ilgili konularda yetki ve sorumluluk sınır ticaretinin yapıldığı valiliklerdedir.

Sınır ticareti işlemleri yapmasına izin verilen şehirler, “2008/14451 sayılı Kararın 2. Maddesi” ile hüküm altına alınmıştır. Bu karara göre; Artvin, Ardahan, Iğdır, Ağrı, Van, Hakkari, Şırnak, Mardin, Şanlıurfa, Kilis, Gaziantep ve Hatay şehirlerinin Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenen komşu ülkelerle sınır ticareti yapabilirler.

Sınır ticareti, sınıra komşu iki ülke şehir veya yerleşim yerlerinin ekonomik kalkınmalarına yardımcı olan özel bir dış ticaret şeklidir. Sınır ticareti yapılabilmesi için hükümetlerin siyasi iradelerinin olması gerekir ve bu özel ticaret şeklinin tek taraflı yapılmaması gerekir. Bu konudaki yasal ve yapısal düzenlemelerin halen uygulanmakta olan sınır ticaretinden farklı statüde yapılmasına çalışılmalıdır. Çünkü her sınırın ve ürünlerin kendine ait özellikleri vardır. Yörelere ekonomik gereksinimleri de buna eklenince her ilde sınır ticaretinin aynı kurallarını uygulamak mümkün olmayacaktır.

Bu ticaret şeklinde ülke siyasi iradelerinin yasal ve yapısal düzenlemelerinin öylesine uyumlu çalışması gerekir ki, sınır ticaretinin başlaması ile sona ermesi çok yakın zaman aralıklarında olursa ülkenin dışarıdan görünümünü zedeler.

3.8. Dünyada Serbest Ticaret ve Sınır Ticareti Uygulamalarının Tarihçesi

Günümüzde görülen serbest bölgelerin kaynağı, serbest şehir olarak nitelendirilen oluşumlara dayanmaktadır (Bakan ve Gökmen, 2014: 36).

Tarihe bakıldığında, serbest şehir niteliklerini tam anlamıyla taşımayan Kartaca kenti ile Sur şehrinin, İlk Çağ'da Akdeniz Bölgesi'nin doğu ve güney kıyısında etkin ticari faaliyetler yürütmüş ilk siyasi oluşumlar olduğu görülmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005:12).

İlk Çağ'da yalnızca komşu ülkelerle değil kendisi tarafından bilinmekte olan diğer tüm dünya devletleri ile ticari ilişkiler içerisine giren ilk topluluk Fenikeliler olmuştur. Fenikeliler, merkezi güçle yönetilmeyen Soyda, Sur ve Kartaca sitelerini oluşturmuşlardır.

MÖ 800 yıllarında bir Fenike kolonisi olarak inşa edilen Kartaca, Batı Akdeniz'in önem arz eden yerlerine ticari nitelikte karakollar inşa ederek ve bu bölgelerdeki yöneticiler ile kendi çıkarları için çeşidi antlaşmalar yaparak onların savaş gemisi üretimlerini ve paralı askerlerini kendi menfaatlerine uygun olacak biçimde değerlendirerek hakimiyet sahalarını Akdeniz Bölgesi'nde artırmışlar ve güçlendirmişlerdir (Heaton, 1995: 28). Ancak Kartaca, Romalılarla girdiği savaşların sonucunda egemenliğini yitirmiştir (Zeytinoglu 1976:30).

Serbest bölge diyebileceğimiz oluşumlar ise ilk kez takriben iki bin yıl öncesine ait antik Yunan ve Roma'da karşımıza çıkmaktadır (Atik, 1998:1). Yunanistan'a ait Chalcis ve Piere

Limanları gibi limanlarda transit ticaretten gümrük vergileri tahsil edilmekteydi (Erdoğan ve Ener, 2005: 12). Bu durumun günümüzdeki transit ticaret anlayışla pek örtüşmediği söylenebilir.

Roma zamanına bakıldığında tam anlamıyla olmasa da bugünkü serbest liman ve serbest kent diye nitelendirilebilecek oluşumların karakteristiğine yakın Putodi, Ostai, Delos, Rodos Adası gibi kimi sahalar mevcuttu (Dölek, 2013: 12). Roma döneminde, günümüzde İtalya'da bulunan Ancona, Messina, Cenova ve günümüzde Fransa'da bulunan Marsilya gibi Akdeniz kentleri önemli serbest şehir statüsünde olmalarına karşın, dünya ticaret güzergahlarının değişmesi neticesinde Akdeniz ticareti ve dolayısıyla burada bulunan serbest ticaret kentleri eski önemini yitirirken bunun yerine günümüzde Almanya'nın kuzeyindeki Hamburg, Bremen ve Lübeck ve İskandinavya coğrafyasında bulunan birtakım kentler serbest ticaret açısından önemli birer merkez konumuna gelmişlerdir (Erdoğan, 1988: 344).

Tarihçiler arasında en yaygın görüşe göre Batı Roma İmparatorluğu'nun 476 yılında yıkılmasıyla birlikte Orta Çağ başlamıştır (Savaş, 2007: 87). Orta Çağ'da yaşanan istilalardan ve savaşlardan ülkeyi koruyacak savaşçıları yetiştirme ve finanse etme gereği sonucunda Feodalite sistemi ortaya çıkmıştır (Savaş, 2007:90).

Feodalite döneminde içe dönük ekonomi anlayışı benimsenerek serbest kentler önceki dönemin aksine değerini kaybetmiş olup derebeyliğin 11. yüzyıldan sonra yıkılması sonucunda Orta Çağ şehir ekonomisi oluşmuş ve Orta Çağ'daki bu olumsuz konjonktür ile başa çıkmak için bilhassa gelişmekte olan kent ve limanlara uluslararası nitelikteki ticari ilişkileri basitleştirmek amacıyla özel nitelikli ayrıcalıklar tanınmış ve bu kentler gümrük sınırı dışında bırakılıp ticari işlemler vergilendirilmemiştir (Taylar, 2008: 23).

15. yüzyılda Orta Çağ kurumu olan feodalite ve Orta Çağ şehir devletleri yıkılmış olup Orta Çağ'da olduğunun aksine merkezîyetçi siyasi oluşumlar kuvvetlenmiş ve ulusal devletler ortaya çıkmaya başlamıştır (Özdoğan, 2006: 4). Derebeylik düzeni günümüzde yok olmuş olsa da bu hemen ortaya çıkmamıştır. Derebeylik sisteminin genel anlamda Orta Çağ dönemi boyunca varlığını sürdürdüğünü söylemek mümkünse de Fransa gibi kimi devletlerde bu sistem varlığını 18. yüzyıla kadar, Prusya ve Rusya gibi kimi ülkelerde ise 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür (Savaş, 2007:92).

Serbest kent olarak nitelendiren oluşumlar, 1850 yılından sonra Avrupa kıtasındaki siyasi yapının değişime uğrayıp küçük boyuttaki devletlerden büyük çaplı devletlere dönüşmesi neticesinde, eski önemini kaybetmiş olup eski dönemde kurulup da varlığını halen devam ettiren serbest kentlere sadece Hong Kong ile Singapur örnekleri verilebilir (Özdoğan, 2006: 5).

Bugünkü anlamda modern serbest bölgelere benzeyen oluşumların 18. yüzyıldan itibaren karşımıza ilk kez çıktığını söylenebilir (Atik, 1998: 1). 18. yüzyıldan sonra çok sayıda serbest bölgenin, farklı yerlerde inşa edildiğini görmek mümkündür. 18. yüzyıldan itibaren kurulan serbest bölgelere 1704 yılında kurulan Cebelitarık'ta kurulan, 1819'da Singapur'da kurulan ve 1842'de Hong Kong'da kurulan serbest bölgeler örnek olarak verilebilir (Atik, 1998: 1; Costachie, 2008: 140). 18. yüzyıldan itibaren kurulan serbest bölge örneklerini çoğaltmak mümkündür. İtalya da bulunan Civitavecchia Bölgesi'nde 1732 yılında, Bangkok'ta 1782 yılında, Macao bölgesinde 1849 yılında karşımıza serbest bölgeler çıkmaktadır (Costachie, 2008:140).

Lakin gerçek anlamda dünyanın ilk serbest bölgesi Avrupa'da bulunan İrlanda'nın Shannon Havaalanı'nda 1959'da kurulan serbest bölgedir. Serbest bölgelerin sadece bazı ekonomilerde değil, küresel çapta ülkeler tarafından benimsenip çoğalması, 1929 Ekonomik Buhranı'nın yol açtığı iktisadi durgunluğun olumsuzluklarını giderebilmek ve durgunluktan sıyrılıp tekrar ekonomideki ticari dinamizmi hızlandırmak amacıyla serbest bölgelerin birer araç olarak görülmesi sonucunda gerçekleşmiştir (Erdoğan, 1988: 344). Buhranın başladığı ABD'de 1930'lu yıllarda serbest bölgelerin sayısı artmış ve yoğun bir şekilde serbest bölge açılmışken ABD'nin ardından Avrupalı devletler tarafından da serbest bölgeler benimsenip oluşturulmaya başlanmıştır (Toroslu ve Durmuş, 2010: 37; Güner, 1995: 1; Özdoğan, 2006: 5; Karaduman ve Yıldız, 2002:133; Bağnaçık, 1999:4).

Dünya üzerindeki serbest bölgelerin sayısındaki artışı sağlayan başka gelişmeler de olmuştur. 1967 yılında Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler Komisyonu'nun gelişme yolundaki ülkelerin ihracatlarını yükseltmesi bakımından serbest bölgeleri önemli bir unsur olarak görmesi neticesinde birçok ülke, serbest bölge inşa etme yoluna gitmiş ve

yeryüzündeki serbest bölge sayısı hızlı bir şekilde çoğalmıştır (Toroslu ve Dunnuş, 2010: 37; Güner, 1995: 1; Özdoğan, 2006: 5; Karaduman ve Yıldız, 2002:133; Bağnaçık, 1999:4).

Serbest bölgelerin yeryüzünde yaygınlık kazanıp çoğalmasında, 2. Dünya Harbi'nin henüz başlamadığı bir dönemde Singapur ve Hong Kong'da inşa edilen serbest limanlar ile bunlardan daha ileri bir tarihte Panama, İrlanda, Tayvan ve Güney Kore'de oluşturulan serbest bölgelerden başarılı neticeler alınması da etkili olmuştur (Toroslu ve Dunnuş, 2010: 37; Güner, 1995: 1; Özdoğan, 2006: 5; Karaduman ve Yıldız, 2002:133; Bağnaçık, 1999:4).

70'li yılların başlarında dünya üzerinde 130'dan fazla faal serbest bölge bulunurken bunların sadece 20 tanesi, gelişmekte olan ülkelere aitti (Kibritçioğlu 1997: 77). 1975 yılında az gelişmiş ülkelerdeki toplam serbest üretim bölge sayısı 79 iken bunların 48 tanesi Asya'da, 7 tanesi Afrika kıtasında, 24 tanesi Latin Amerika kıtasında bulunmaktaydı (Fröbel ve diğerleri 1982: 96). Ancak bugün gelişmekte olan ülkelerdeki serbest bölge sayısı, ABD ve Avrupa'daki serbest bölge sayısından daha çoktur (Erdoğan 1988: 4). Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) yaptığı açıklamaya göre günümüzde dünya üzerinde yüz otuz ülkede, yaklaşık altmış altı milyon insanın çalıştığı üç bin beş yüz ihracat işleme bölgesi (Export processing zones) mevcuttur (ILO 2014: 3). WEPZA (Dünya Serbest Bölgeleri Birliği)'ne göre, 1997 yılı itibariyle serbest bölge uygulamasına sahip ülke sayısı 105, bu ülkelerdeki toplam bölge sayısı 882, hatta cep serbest bölgelerle bu sayı 1.350'ye ulaşmıştır.

Birleşmiş Milletler, az gelişmiş ülkelerdeki işsizlik sorununun giderilmesi için serbest üretim bölgelerinde veya üretim kentlerinde emek faktörünün istihdamıyla ilgili teknik örgütlenmelerin ve kanuni düzenlemelerin nasıl olacağına ilişkin çok sayıda rapor ve proje geliştirmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur (Fröbel ve diğerleri, 1982: 83-84). Birleşmiş Milletler Sınai Kalkınma Teşkilatı'nın (UNIDO) hazırlamış olduğu raporlar bu çalışmaların örneklerindedir (Fröbel ve diğerleri, 1982: 83-84).

Mensubu olan serbest bölgelerin kendi içindeki işbirliğini ilerletmek, bilgi paylaşımında bulunulmasını sağlamak, firma yönetimine ilişkin eğitimlerin verilmesini temin etmek, ortak fayda sağlayacak araştırmaların yapılmasını sağlamak, serbest bölgedeki

kullanıcıların birbirleriyle haberleşmesini temin etmek ve serbest bölgelerin tanıtımına yönelik faaliyetlerin sayısını artırmak maksadıyla, 1978 yılında UNIDO, Türkiye'nin de 1991 yılında üye olduğu ve merkezi Amerika Birleşik Devleti'nin Flagstaff şehrinde bulunan, milletlerarası nitelikteki bir kuruluş özeliğini taşıyan Dünya İhracat İşleme Bölgeleri Birliğini (World Export Processing Zones Association-WEPZA) oluşturmuştur (Kibritçioğlu, 1997: 86).

Serbest bölgelerle ilgili uluslararası bir kuruluş da Mayıs 2014'te başlatılan, Cenevre'ye kayıtlı olan, Dubai merkezli Dünya Serbest Bölgeler Teşkilatı (World Free Zones Organization)dır.

Serbest bölgelerin türleri açısından bakıldığında gelişmiş ülkelerde daha ziyade serbest limanlar karşımıza çıkarken gelişme yolundaki ülkelerde ise serbest limanlarla birlikte, serbest üretim bölgelerinin oluşturulduğunu görmek mümkündür (Güner, 1995:1; Erdoğan, 1988: 345; Alpar, 1985: 18).

4. TÜRKİYE'DE DIŞ TİCARET POLİTİKALARI, SERBEST BÖLGELER, SINIR TİCARETİ

4.1. Türkiye'de Dış Ticaretin Tarihçesi

Türkiye 1960'lı ve 1970'li yıllarda iktisadi büyüme ve sanayileşme planlarını ithal ikameci bir politika üzerine kurmuştur. Hatta bu politika cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Türkiye tarihinde yerini almıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında uygulanmaya konulan devletçilik politikaları çerçevesinde, o zamana kadar ithal edilen bazı tüketim mallarının, ülke içinde üretilmesi desteklenmiş ve bu amaçla I. Beş Yıllık Kalkınma Planı uygulamaya konulmuştur. I. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda başarıya ulaşılmamasının ardından daha geniş ve kapsamlı II. Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve bu çerçevede yüzden fazla fabrika kurulması kararlaştırılmıştır. Ancak büyük umut ve beklentilerle hazırlanan bu plan II. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle istenilen başarıya ulaşamamıştır (Egeli, 1997:157-86).

1950'li yıllarda liberal ekonomi politikaları sonucu derinleşen ekonomik sorunlar ile bu politikalar yerini 1960'lı ve 1970'li yıllarda uygulanan planlı döneme bırakmıştır.

1980'li yıllara gelindiğinde ise küreselleşme ve ortaya çıkan global rekabetçi ortamın etkisiyle Türkiye'de ithal ikameci politikanın yerine, ihracata dayalı bir sanayileşme politikası ile ekonomik büyüme hedeflenerek dışa açık bir sanayileşme stratejisi uygulamaya konulmuştur. Yeni politika anlayışıyla birlikte piyasalarda var olan bütün finansal enstrümanlar harekete geçirilmiş ve Türkiye ekonomisinin küresel sistemle entegre olması amaçlanmıştır (Doğanlar ve diğerleri, 2004:91). Türkiye'de 24 Ocak 1980'de dış ticarete politika değişikliğine gidilmiş ve ihracata dayalı büyüme ile uluslararası rekabete ayak uydurabilen, özel sektörün daha etkin olacağı yeni bir yapılanma hedeflenmiştir. Bu amaçla ihracata destek olunmuş, yabancı sermaye girişi kolaylaştırılmış ve kambiyo rejimi serbestleştirilmiştir (Özbey, 2000:81-89). Bu yapılan değişikliklerle birlikte 1990'lı yıllardan itibaren ekonomik büyümede hızlı artışlar görülmüştür.

Türkiye dış ticaret politikasında 1980'li yıllara gelindiğinde köklü değişiklikler yaşanmış, ekonominin dışa açılmasına önem verilmeye çalışılmış ve artık dışa açık bir sanayileşme politikası uygulanmıştır. Bunun sonucunda ihracatın yapısında önemli değişiklikler olmuş ve bu zamana kadar yapılan tarım ürünü ağırlıklı ihracat, yerini sanayi ürünlerinin ağırlıklı

yapıldığı ihracata bırakmıştır. Özellikle 1980 sonrası dönemde uygulanan bu politikalar ekonomimizin dışa açılma ve dünya ile bütünleşme çabasına hız kazandırmıştır (Özcan, 1998:1).

Günümüzde de dış ticaret, sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasında en önemli aktör olarak yer almaktadır. Bu yüzden, özellikle ihracatın artırılması için çalışmalar yapılmakta, ihraç edilecek yeni ürün ve pazar arayışları her geçen gün artmaktadır (Özcan, 1998:1).

4.2. Türkiye’de Dış Ticaret Politikalarının Gelişimi

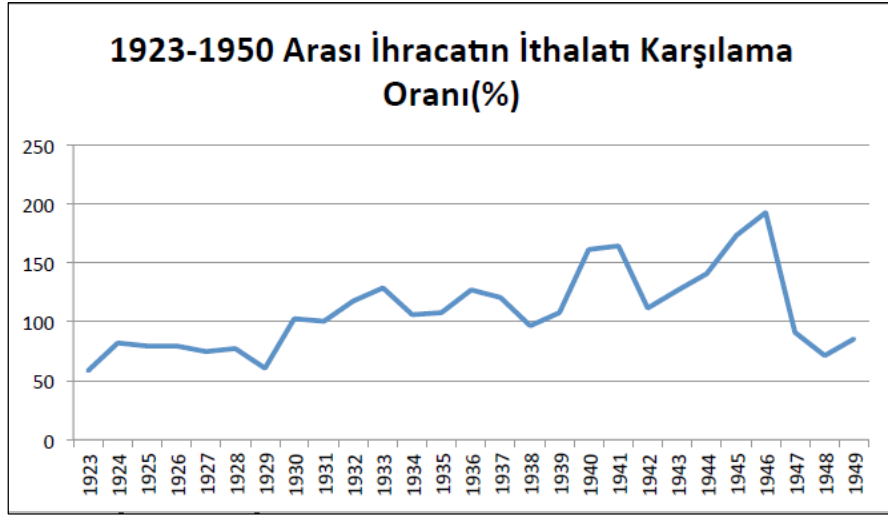
Türkiye ekonomisinde dış ticaret politikası genel olarak irdelendiğinde görülmektedir ki, Cumhuriyet’in kurulmasından günümüze kadar dört ana dönemden bahsetmek mümkündür. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında 1950 yılına kadar dış ticaret politikası, dış ticaret fazlası vermek üzere kurulmuştur ve bu politikada başarı sağlanmıştır. 1950’li yıllarda ekonomi politikası değişikliği sebebiyle liberal dış ticaret uygulamalarından yararlanılmıştır. 1963 yılında planlı döneme geçilmiş ve bu dönemde ithal ikameci bir politika izlenmiştir. Son olarak 24 Ocak kararlarıyla ülkemizin dış ticaret yapısında meydana gelen en ciddi değişiklik, ithal ikameye dayalı sanayileşme stratejisinin bırakılarak ihracata yönelik sanayileşme stratejisinin benimsemiş olduğu bir ekonomik politika uygulanmaya başlamasıdır. Aşağıda yer alan tablolarda 1923 yılından 2018 yılı sonuna kadar ise ticaretin gelişimi rakamsal olarak gösterilmektedir (Uzandaç, 2008: 32).

Yıllar	İhracat (milyon TL)	İthalat (milyon TL)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1923	85	145	58,5
1924	159	194	82,1
1925	192	241	79,6
1926	187	235	79,4
1927	158	211	74,9
1928	173	223	77,6
1929	155	256	60,6
1930	151	147	102,7
1931	127	126	100,5
1932	101	86	117,8
1933	96,2	74,7	128,8
1934	92,1	86,1	106,1
1935	95,8	88,8	107,9
1936	117,7	92,5	127,2
1937	138,0	114,4	120,6
1938	144,9	149,8	96,7
1939	127,4	118,2	107,8
1940	111,4	68,9	161,7
1941	123,1	74,8	164,6
1942	165,0	147,7	111,7
1943	257,2	203,0	126,7
1944	232,5	164,9	141,0
1945	218,9	126,2	173,4
1946	432,3	223,9	193,0
1947	625,2	685,0	91,0
1948	551,0	770,1	71,5
1949	693,9	812,3	85,4

*www.tuik.gov.tr

Tablo 4.1. 1923-1949 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri

Tablo 4.1'e incelendiğinde Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren izlenen, yerli üretimle dış ticaret fazla verme politikası sonucunda, II. Dünya Savaşı'nın etkilerinin yoğun olarak hissedildiği yıllara kadar genel olarak dış ticaret fazlası verilmiştir. 1946 yılında gerçekleştirilen devalüasyona rağmen 1947 yılından itibaren dış ticaret açığı verilmeye başlanmıştır.

*Tablo 4.1'den türetilmiştir.

Şekil 4.1. 1923-1950 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

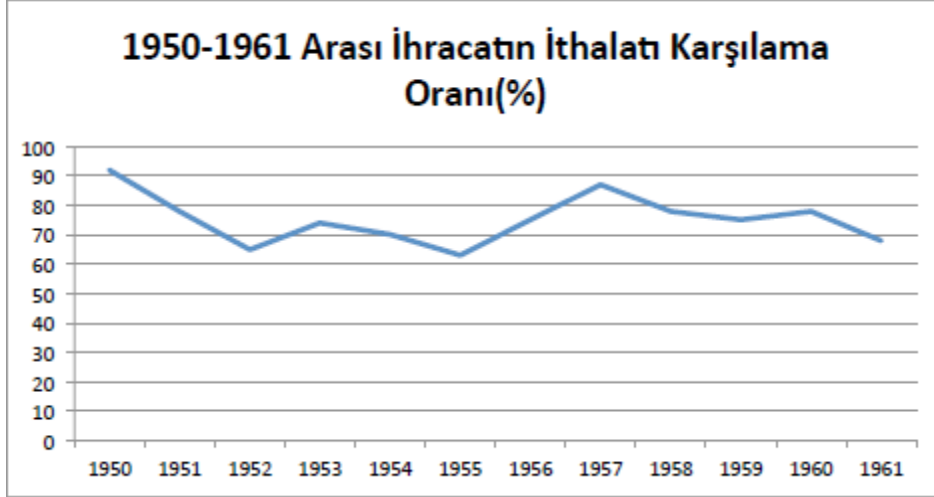
Tablo 4.1'deki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.1 incelendiğinde Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarından 1947 yılına kadar ihracatın ithalatı karşılama oranında bir artış eğilimi olmasına karşılık, 1947 yılından sonra düşüş eğilimiyle birlikte dış açığa başlamıştır.

Yıllar	İhracat (milyon TL)	İthalat (milyon TL)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (%)
1950	737,6	799,9	92
1951	879,4	1125,8	78
1952	1016,2	1556,6	65
1953	1109,0	1491,1	74
1954	937,8	1399,4	70
1955	877,4	1393,4	63
1956	854,0	1140,6	75
1957	966,6	1112,0	87
1958	692,4	882,3	78
1959	990,6	1310,0	75
1960	1721,2	2213,7	78
1961	3134,5	4585,1	68

*www.tuik.gov.tr

Tablo 4.2. 1950-1961 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri

Tablo 4.2 incelendiğinde görülmektedir ki, 1947’de başlayan dış ticaret açığı 1950 yılından itibaren derinleşmeye başlamıştır. Planlı döneme kadar geçen sürede uygulanan liberal politikalarla birlikte dış ticaret fazlası verilen yıllar geride kalmış ve ihracatın ithalatı karşılama oranında ciddi bir düşüş gözlemlenmiştir.

*Tablo 4.2’den türetilmiştir.

Şekil 4.2. 1950-1961 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

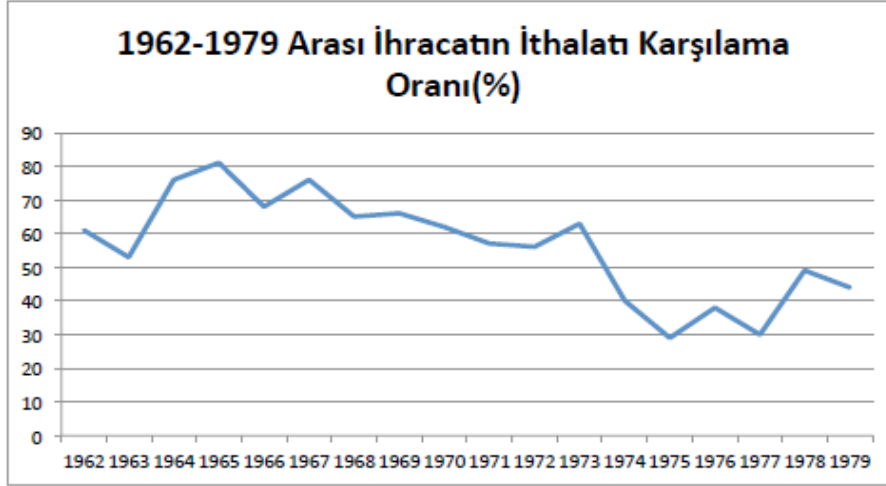
Tablo 4.2’deki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.2 incelendiğinde Liberal Ekonomi’ye geçilen yıllarda derinleşen dış açık ile ihracatın ithalatı karşılama oranında 1953 ve 1957 yıllarındaki hafif toplanmaya karşın genel bir düşüş eğilimi gözlemlenmiştir.

Yıllar	İhracat(milyar\$)	İthalat(milyar\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1962	381	619	61
1963	368	687	53
1964	410	537	76
1965	463	571	81
1966	490	718	68
1967	522	684	76
1968	496	763	65
1969	536	801	66
1970	588	947	62
1971	676	1.170	57
1972	884	1.562	56
1973	1.317	2.086	63
1974	1.532	3.777	40
1975	1.401	4.738	29
1976	1.960	5.128	38
1977	1.753	5.796	30
1978	2.288	4.599	49
1979	2.261	5.069	44

*www.tuik.gov.tr

Tablo 4.3. 1962-1979 Arası Türkiye’nin Dış Ticaret Verileri

Tablo 4.3 incelendiğinde “Planlı Kalkınma Dönemi”nin ilk yıllarında ihracatın ithalatı karşılama oranında görülen toparlanma, daha sonraki yıllarda petrol krizi, Kıbrıs Barış Harekatı ve sonrasında uygulanan ambargolar gibi nedenlerle yerini hızlı bir düşüşe bırakmıştır.

*Tablo 4.3'ten türetilmiştir.

Şekil 4.3. 1962-1979 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Tablo 4.3'teki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.3 incelendiğinde 1962 yılından 1979 yılına kadar yürürlükte olan “Planlı Kalkınma” döneminde uygulanan ithal ikameci politikaların başlangıçta ihracatın ithalatı karşılama oranında artış eğilimine sebep olduğunu, daha sonra ise bu oranın tekrar düşüş eğilimine geçtiğini gözlemleyebiliriz.

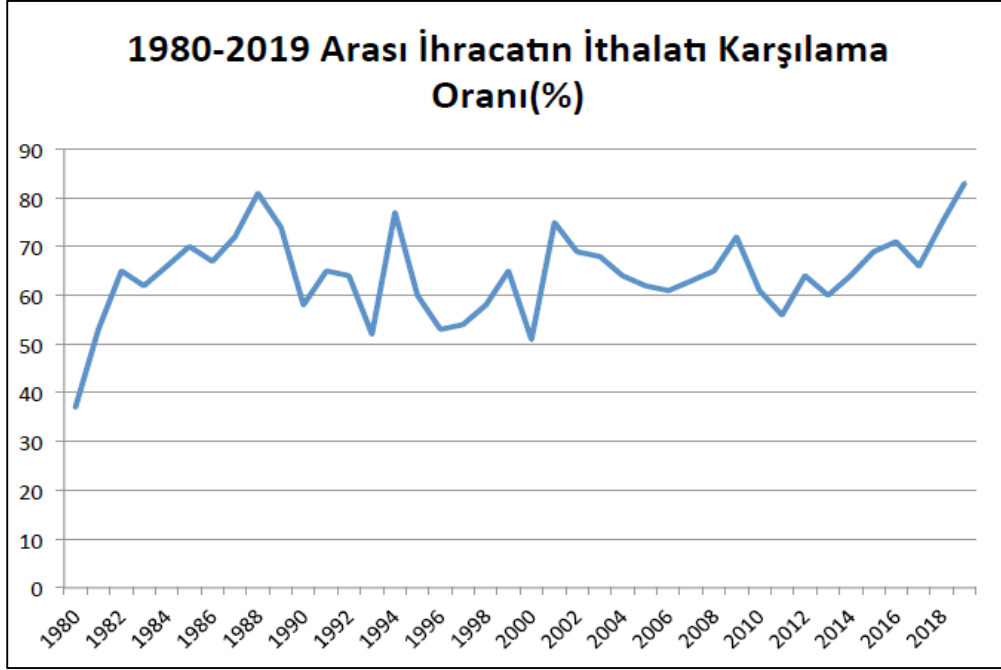
Yıllar	İhracat(milyar\$)	İthalat(milyar\$)	İhracatın İthalatı Karşılama Oranı(%)
1980	2.910	7.909	37
1981	4.703	8.933	53
1982	5.746	8.843	65
1983	5.728	9.235	62
1984	7.134	10.757	66
1985	7.958	11.343	70
1986	7.457	11.105	67
1987	10.190	14.158	72
1988	11.662	14.335	81
1989	11.625	15.792	74
1990	12.959	22.302	58
1991	13.593	21.047	65
1992	14.715	22.871	64
1993	15.545	29.428	52
1994	18.106	23.270	77
1995	21.637	35.709	60
1996	23.225	43.627	53
1997	26.261	48.559	54
1998	26.974	45.921	58
1999	26.587	40.671	65
2000	27.775	54.503	51
2001	31.334	41.399	75
2002	36.059	51.554	69
2003	47.253	69.340	68
2004	63.167	97.540	64
2005	73.476	116.774	62
2006	85.535	139.576	61
2007	107.272	170.063	63
2008	132.027	201.964	65
2009	102.143	140.928	72
2010	113.883	185.544	61
2011	134.907	240.842	56
2012	152.462	236.545	64
2013	251.661	151.803	60
2014	242.177	157.610	64
2015	207.234	143.839	69
2016	198.618	142.530	71
2017	233.800	156.993	66
2018	167.920	223.047	75
2019 (Ocak)	13.171	15.709	83

*www.tuik.gov.tr

*Gülen Elmas, "1994 Yılına Girerken İthalat ve İhracatımız", *Birlik Dergisi*, 3/3 (1993):27.

Tablo 4.4. 1980-2019 Arası Türkiye'nin Dış Ticaret Verileri

Tablo 4.4 incelendiğinde 1980 yılında benimsenen ihracata dayalı sanayileşme stratejisi ile 1980 yılında %37'ye kadar düşen ihracatın ithalatı karşılama oranında 1981 yılı itibariyle bir toparlanma başlamıştır. Fakat veriler 2019 yılına kadar incelendiğinde dönem dönem gerçekleşen artış ve azalışlar sonucunda; istenilen dış ticarete eşitlik, ihracatın ithalatı tam olarak karşılması sağlanamamıştır.

*Tablo 4.4'ten türetilmiştir.

Şekil 4.4. 1980-2019 Arası İhracatın İthalatı Karşılama Oranı

Tablo 4.4'teki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.4 incelendiğinde ihracata dayalı "sanayileşme politikası"nın uygulanmaya başladığı 1980 yılında Cumhuriyet tarihinin en düşük ihracatın ithalatı karşılama oranı gerçekleşmiştir. Konjunktürde meydana gelen en dip noktadan ise hızlı bir şekilde uzaklaşmış ve %60-%70 bandında değişen oranlarla karşılama oranı artış ve azalışlarla grafikteki gibi bir eğilim izlemiştir.

4.3. Türkiye'de Dış Ticaretin Önündeki Engeller

Ülkemizde dış ticaretin gelişmesine sebep olan engeller şu şekildedir:

- Dış Kaynaklı Engeller
- Finansal Engeller
- Yapısal Engeller

İlk olarak dış kaynaklı engeller kendi içinde de ikiye ayrılmaktadır. Bunların ilki AB ile gerçekleştirilen gümrük birliği anlaşmasının dış ticaret politikasında neden olduğu olumsuz etkiler iken ikincisi küreselleşmenin dış ticarete neden olduğu etkilerdir. İkinci engel olan finansal engellerse; maliyetlerde yükseklik ve enerji üretiminde yetersizlik, haberleşme maliyetlerindeki yükseklik, hammadde maliyetlerindeki yükseklik, işgücü maliyetlerindeki yükseklik, sermaye ve finansman maliyetlerindeki yükseklik, ulaştırma ve taşıma maliyetlerindeki yükseklik başlıklarından meydana gelmektedir. Bu bağlamda da finansal engellerin çözülebilmesi adına hükümetlere önemli görevler düşmekle beraber çabaların daha da artırılması ve maliyetlerin daha da düşürülmesi gerekmektedir. Üçüncü olarak yapısal engeller ise şu şekildedir: İhracat yapan sektörlerimizin katma değer ile ürün çeşitliliği açısından çeşitliliğe sahip olmaması ve dış pazardaki rekabet gücünün azalmasına neden olan sektörel bağıllık, ürün çeşitliliği ile düşük katma değer sınırlı olması sebebiyle dünyanın belli merkezlerine ihracat yapılması neticesinde meydana gelen bölgesel bağımlılık, ihracata konu olan malların üretimini yapan sektörlerde verimin düşük olması, dış organizasyonunu sağlamakta olan kurumların etkinliğinin neden olduğu problemler ve yatırım eksikliği ve iç tasarruftan kaynaklanan problemler şeklindedir (Kılıç, 2006: 71-95).

4.4. Türkiye’de Serbest Bölgelere Sağlanan Teşvik ve Avantajlar

Türkiye’de serbest bölgelere sağlanan teşvik ve avantajlar şu şekilde sıralanabilir: Mali teşvikler, sunulan bazı avantajlar, belirli stratejik avantajlar.

4.4.1. Mali Teşvikler

Türkiye’deki mali teşvikleri 3 başlık altında inceleyebiliriz: üretici kullanıcılar için vergi avantajlarından yararlanma imkânları, kâr transferi imkânları, gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticareti faaliyet imkânları.

4.4.1.1. Üretici kullanıcılar için vergi avantajlarından yararlanma imkânı

Üretim alanında uygulama yetkisi bulunan işletmelerin serbest bölgelerdeki faaliyetlerinden kazandıkları gelirleri Avrupa Birliği (AB) tam katılımının gerçekleştiği senenin vergileme periyoduna kadar gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muafır.

Serbest bölgelerde imal edilen malların FOB değerinin en az % 85'ini ülke sınırları dışına ihraç eden serbest bölge işletmelerinin çalıştırdıkları işçilere ödedikleri maaşlar gelir vergisinden muaftır. FOB için %85 olarak belirlenen değer Bakanlar Kurulu'nca %50 kadar azaltılabilir.

İmal konusu alanında uygulama yetkisi bulunan serbest bölge işletmelerinin, serbest bölgelerdeki uygulamaları ile alakalı prosedürleri ve düzenlenen kâğıtları damga vergisi ve harç masraflarından muaftır. İmal etkinliği haricindeki hususlarda "06/02/2004" tarihinden önce faaliyet yetkisi alan bölge firmalarının gelir vergisi ya da kurumlar vergisi muafiyeti, uygulama yetkisi süresi dolana kadar yürürlükte olacaktır. "06/02/2004" tarihinden sonra başka hususlarda hazırlanan etkinlik yetkilerinde vergi muafiyeti geçerli olmayacaktır.

4.4.1.2. Kâr transferi imkânı

Bölge aboneleri, serbest bölgedeki uygulamalarından elde edilen gelirleri, herhangi bir onaya bağlı olmadan ülke dışına veya Türkiye'ye özgürce transfer edilebilme olanağına sahiptir.

4.4.1.3. Gümrük vergisi prosedüründen arındırılmış ticari faaliyet imkânı

Serbest bölgeye sokulan yurt içi ürünlerin veya Avrupa Birliği kaynaklı ürünlerin veya serbest dolaşımda olan ürünlerin pozisyonu değişmediği için, Türkiye'ye ya da Avrupa Birliği üyelerine gönderiminde ve ayrıca 3.ülke menşeli ürünlerin serbest bölgeye girişinde, ürünlerin Türkiye veya Avrupa Birliği üyesi milletler haricindeki 3. ülkelere gönderimi durumunda da gümrük vergisi ödenmez. Fakat serbest bölgeden Türkiye'ye gönderilen veya Avrupa Birliği üyelerine sevk edilen statüsü serbest dolaşım durumunda olmayan, 3. ülke menşeli ürünler için "Ortak Gümrük Tarifesi"nde belirlenmiş bedel temel alınarak gümrük vergisi ödenir.

4.4.2. Sunulan Avantajlar

Türkiye'de serbest bölgeler için sunulan avantajlar altı başlık altında incelenebilir: yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim imkânı, azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi, pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbest biçimde belirlenebilir ticari faaliyet

imkânı, AB ve Gümrük Birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı, eşitlik prensibi, zaman kısıtlaması bulunmaması.

4.4.2.1. Yerli ve yabancı tüm pazarlara erişim imkânı

Serbest bölge ile dış ülkeler arası ticarete, serbest bölgelerden Türkiye'ye dair ticarete sınırlama getirilmemiş olup yalnız serbest bölgeler ile Türkiye'nin farklı bölgeleri arasında yapılması planlanan ticarete dış ticaret düzeni kararları uygulanmaktadır. Yani, Türkiye'den serbest bölgeye satışı yapılan ürünler ihracat olarak kabul edilirken, buna karşın aynı serbest bölgeden Türkiye'ye satışı yapılan ürünler ise ithalat olarak kabul edilir. Fakat, belli bir serbest bölgenin başka serbest bölgeler ve 3. ülkelerle arasında yapılacak olan ticari anlaşmada, dış ticaret düzeni hükümleri uygulamaya konulmaz. Bunun yanında, bölgelerde tüketim malzemelerini en kısa zamanda temin edebilmek amacıyla değeri 5000 ABD Doları veya cari kur üzerinden bu tutarın karşılığı olan Türk Lirasını aşmayan Türkiye çıkışlı mallar, arzuya göre ihracat prosedürüne bağımlı tutulmayıp serbest bölge prosedür formuyla alınabilir.

4.4.2.2. Azaltılmış bürokratik prosedür ve dinamik işletme yönetimi

Müracaat ile serbest bölge uygulamaları boyunca bütün devlet işleri minimuma düşürülmüştür ve uygulamalar özel sektör firmalarınca yürütülmektedir. Bunun yanında bölgede, serbest bölge müdüriyetleri bölge abonelerinin arz ve taleplerine yerinde ve kısa zamanda çözüm olanakları sağlamak için faaliyette bulunmaktadırlar.

4.4.2.3. Pazar ihtiyaçlarına ve şartlarına göre serbest biçimde belirlenebilir ticari faaliyet imkânı

Gümrük ve kambiyo yükümlülükleri konusundaki yasal düzenleme maddeleri ile üretici firmaların istekleri dışındaki, eder, değer ve yasaya uygunluklarla alakalı olarak kamu kurum ve kuruluşlarına verilen haklar serbest bölgelerde uygulanmaz.

4.4.2.4. AB ve Gümrük Birliği kriterlerinin gerektirdiği serbest dolaşım belgelerinin temini imkânı

Serbest bölgeler, Türkiye ile Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki Gümrük Birliğinin bir

kısmı kabul edildiğinden, Türkiye veya AB kaynaklı mallarla Türkiye’de serbest dolaşım niteliği konumundaki malların A.TR Belgesi düzenlenerek Avrupa Birliği ülkelerine gönderilmesi sağlanabilir. 3. ülke kaynaklı mallar ise Ortak Gümrük Tarifesinde belirtilen değer üzerinden Serbest Bölge Gümrük Müdürlüğüne gümrük vergisi verilerek serbest dolaşıma aktarılmasının ardından A.TR Belgesi hazırlanarak Avrupa Birliği ülkelerine yollanabilmektedir.

4.4.2.5. Eşitlik prensibi

Serbest bölgede sağlanan özendirme ve fırsatlardan yerli ve yabancı tüm şirketler eşit olarak faydalanır. Yatırımla birlikte imal faaliyetlerinde bulunan aboneler, Bakanlar Kurulu tarafından belirlenen vergi dışı teşviklerden de faydalandırılabilir.

4.4.2.6. Zaman kısıtlaması bulunmaması

Bölge aboneleri serbest bölgede ürünlerini zaman sınırlaması olmaksızın depolayabilir.

4.4.3. Stratejik Avantaj

Serbest bölgeler, Avrupa Birliği ülkeleri ve Orta Doğu piyasalarının yakınında, Akdeniz, Ege ve Karadeniz’deki büyük limanlara, karayolları gibi lojistik ağ ve tesislerin, uluslararası havalimanlarına, ayrıca kültür, eğlence ve turizm merkezlerine oldukça yakın bir konumda yer alırlar.

4.4.3.1. Her türlü ticari ve sınai faaliyete uygun ve ucuz alt yapı imkânı

Serbest bölgeler yatırım ve imal faaliyetlerine müsait yeni nesil teknolojik alt yapı ve işletmeler olanağı sağlaması açısından her türlü ticari ve sanayiye yönelik faaliyete uygun gerekli koşulları hazırlarlar.

4.4.3.2. Tedarik zinciri imkânlarından yararlanma kolaylığı

Serbest bölgeler her şeyden önce ihracata dönük imal yapan şirketlere, ara malı ve hammadde sağlanmasında, dünya fiyatları ve koşulları ile aralıksız tedarik olanakları sunmaktadır (www.ticaret.gov.tr, 2019).

Orta ve Uzun Vadede Öngörebilme İmkanları:

- Hazır işletme kiralayan ve kiracı kullanan şirketler için 15 yıl,
- Hazır işletme kiralayan, kiracı kullanan üretici şirketler için 20 yıl,
- Kendi işletmesini kurarken yatırımcı olan veya yatırımcı kullanan şirketler için 30 yıl,
- Kendi işletmesini kurarken yatırımcı olan veya yatırımcı kullanan üretici şirketler için 45 yıl süreli faaliyet yetki belgesi hazırlanmaktadır.

Öte yandan, yatırımcı olan kullanıcılara devlet hazinesinin mülkiyetinde yer alan arazi, yer ve apartmanlar kiralanabilir veya kırk dokuz yıla kadar yararlanma hakkı sağlanabilir.

4.5. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumlu Etkileri

Serbest bölgeler etkin bir şekilde yönetildiğine Türkiye gibi gelişmekte olan bir ülke ekonomisine birçok önemli etkide bulunacaktır.

4.5.1. İhracat Üzerindeki Etkileri

Öncelikle sadece ticari faaliyetler yapmayan, aynı zamanda imal uygulamalarında da bulunan endüstriyel nitelikteki ihracatçılar gözünden bakmakta yarar vardır. Bu ihracatçıların imalleri için gerekli kaynakları diğer devletler gibi farklı yerlerden gümrük vergisine tabi tutulmaksızın sağlamaları ve bu muafiyetin yanında serbest bölgenin faaliyetlerini yürüttüğü ülkenin etken donatımı açısından üstün olduğu (düşük fiyatlı ve yüksek adetli) imal etkenlerini de şirketlerin kullanabilme olasılığı olması neticesinde, şirketler ciddi maliyet tasarrufları elde etmekte ve enternasyonal piyasada rakiplerine karşı ciddi fiyat yarışı fırsatı da elde edebilmektedirler (Köroğlu, 1999: 67).

Serbest bölgede uygulamalarını yürüten işletmelerin, imal sürecinde kullandıkları üretim girişlerini ve temel düzeydeki alt yapı yatırımlarını diğer ülkelerden sağlamak yerine

serbest bölgenin kurulduğu ülkeden sağlamaları, işletmelere hızlı tedarik etme ve ulaşım maliyetlerinde tasarruf elde etme gibi bazı rahatlık olanakları sunması açısından hem işletmelere yarar sağlarken bunun yanında ilgili ülkeden serbest bölgeye yapılan satışlar, ülkenin ihracat uygulaması olarak değerlendirildiği için ülkenin ihracat büyüklüğünü artırması açısından da ülkeye yarar sağlamaktadır (Bakan ve Gökmen, 2014: 38). Serbest bölgelerin, ülkenin diğer bölgeleriyle yaptıkları ticareti artırması neticesinde, serbest bölgelerin polarize bölge olma gizillerinin yükselmekte olduğu ve çevresindeki diğer bölgeleri kendine doğru çeken bir ekonomik bölge konumuna gelme olasılıklarının arttığı söylenebilir.

Bir diğer olumlu katkıya bakıldığı zaman, serbest bölgelerden ithal edilen ürünlerin reeksport (yeniden ihracat) prosedürlerinin gerçekleştirilmesine de fayda sağlamakta olduğu belirtilmelidir (İncekara, 1986: 31). Bu sayede bir ülkeden ithal edilen ürünleri, farklı bir ülkeye yeniden satan ihracatçı firmalara da katkı sağlanmış olmaktadır (İncekara, 1986: 31).

İhracat işlemi yapmak isteyen firmaların ürünlerini anında satmak mecburiyetinde kalmayıp, serbest bölgeyi ürünleri için stok alanı olarak kullanabilmesi ve bu sayede işletmelerin kendileri için en elverişli satış koşullarının oluşması durumunda ürünlerini hızlı bir şekilde dış piyasaya satma fırsatına kavuşması, serbest bölgelerin ihracat işlemlerine katkı sağladığı bir diğer olumlu sonuçtur (Köroğlu, 1999: 67).

Birtakım durumlarda bir ülkenin ihraç etmek istediği ürünler enternasyonal piyasalarda istenilen şekilde olmayabilir, olup bu gibi vaziyetlerde işletmelerin ihracat problemi yaşamamak ve enternasyonal piyasalarda paylarını kaybetmemek için mallarını serbest bölgelere getirerek kolay ve az maliyetlerle ambalajlama, paketleme gibi bazı karmaşık olmayan prosedürler sonucunda enternasyonal piyasaların kabul edebilecekleri standartlara kavuşturabilme imkânını sağlaması, serbest bölgelerin ihracat prosedürleri üzerinde sağladıkları bir diğer önem arz eden olumlu sonuçtur (İncekara, 1986: 31).

4.5.2. İthalat Üzerindeki Etkileri

Serbest bölgenin siyasi olarak bağlı olduğu ülkedeki gerek üretici firmalar gerekse tüketiciler, ihtiyaç duydukları ithal ürünleri bizzat kendileri ithal etmek yerine, bu ürünleri

serbest bölgelerden daha kısa zamanda, daha kolay biçimde tedarik etme olanağına kavuşacaklardır (Akyürek, 1983: 18; Işık ve Çabuk, 2007: 25; İncekara, 1986: 32; Köroğlu, 1999: 66-67).

Yurt içindeki işletmelerin yürüttükleri faaliyetleri için ihtiyaç duydukları ithal ürünlerin serbest bölge tarafından ithal edilip tedarikinin sağlanması sonucunda serbest bölgeler, firmalara esneklik tanıyıp varlıklarını uzun süre stok biçimindeki varlık şeklinde tutmaya zorunlu bırakmayarak işletmelere varlıklarını farklı alanlarda kullanma olanağı sunmaktadır (Akyürek, 1983: 18; Işık ve Çabuk, 2007: 25; İncekara, 1986: 32; Köroğlu, 1999: 66-67).

Serbest bölge dışındaki, serbest bölgenin siyasi olarak bağlı bulunduğu ülkede yer alan işletmeler, toptan ithaller sonucunda yüksek miktarda gümrük vergisi ödemek yerine serbest bölgedeki işletmeler gibi serbest bölgeye gümrüksüz ithal edip depoladıkları girdileri gereksinim duydukları kadar ülkelere ithal ederek yalnızca ithal ettikleri kısım için ithal vergisi ödeme olanağına kavuşmaktadırlar ve böylece girdiler için ödemeleri gereken gümrük vergilerini zamana yayma fırsatına kavuşmaktadırlar (Akyürek, 1983: 18; Köroğlu, 1999: 67; İncekara, 1986: 32).

Serbest bölgelerin varlığı ile ithalatçı şirketler yabancı ülkelere ithal edilip serbest bölgelere getirilen ürünlerin özellikleri konusunda bilgi sahibi olurlar, kusurlu ve kalitesiz ürünler ithal etmezler (Akyürek, 1983: 18-19). Sonuç olarak firmalar ithal ettikleri kusurlu ürünler için boşu boşuna ithalat vergisi ödememiş ve maliyetler boş yere artmamış olur (Akyürek, 1983: 18-19).

4.5.3. Döviz Cinsinden Gelir Üzerindeki Etkileri ve Ödemeler Dengesi Üzerindeki Etkisi

Serbest bölgede çalıştırılan insan faktörüne ödenen ücret gelirleri; eğer yönetmelik dahilinde serbest bölgede uygulamalarını yürüten girişimlerden vergi, resim ve harç gibi birtakım kamu gelirleri alınıyorsa buradan elde edilen gelirler; serbest bölge sınırları içinde kalan binalar gibi üst yapılar ve stoklama işlevi olan depolar gibi farklı yapıların kiralanması sonucunda sağlanan kira gelirleri; serbest bölgelerin gereksinim duydukları imal girdilerini ve basit düzeydeki alt yapısal hizmetleri ile diğer hizmetlerin dışarıdan

tedarik etmek yerine siyasi olarak bağılı olduğu devletten elde etmesi sonucunda ilgili ülkeye yapılan sarflardan elde edilen gelirler; aktarmalı ticaret hizmetlerinin sağlanması neticesinde serbest bölgelerin elde ettiği gelirler, serbest bölge ile serbest bölgenin siyasi olarak bağılı bulunduğu devletin doğrudan döviz gelirlerinin artmasını sağlamaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 100). Diğer yandan da serbest bölgelerdeki ithalat prosedürlerindeki gümrük vergisi muafiyeti gibi bazı istisnai durumlar döviz cinsinden tasarrufların dolaylı bir şekilde artmasını sağlamaktadır (Erdoğan ve Ener, 2005: 101). Döviz cinsinden gelirlerin yükselmesi, eğer ülkede bir dış ödemeler açığı varsa, bu açığın kapatılması noktasında ülke ekonomisine katkı sağlayacaktır.

4.5.4. İstihdam ve Emek Üzerindeki Etkileri

Ekonomilerin genel problemlerinden biri de işsizliktir. Serbest bölgeler, işsizliği azaltma hususunda hem serbest bölgede türlü sektörlerde emek istihdam ederek doğrudan hem de siyasi olarak bağılı bulunduğu ülke ile iktisadi ilişkilerde bulunarak dolaylı bir şekilde istihdam sağlama konusunda ekonomiye fayda sağlasa da bunun tam anlamıyla sağlanması için emeğin serbest bölgenin siyasi olarak bağılı bulunduğu ülkeden sağlanması gerekmektedir (Alpar, 1985: 41-42). Eğer şirketler yabancı ülkelerdeki ücretlerin uygun olması sebebiyle, maliyet minimizasyonu kapsamında çalışanı oradan sağlamak isterlerse bu durum, serbest bölgelerin ülke ekonomisine istihdam sağlama hususundaki katkısını azaltacak olup bunun önünü kesmek ve caydırmak için de ülkeler, serbest bölgede uygulamalarını yürüten işletmelere ülke içindeki emek faktörünü üretime koşma koşulunu getirebilir (Alpar, 1985: 41-42). Örneğin Türkiye ile Ford Motor Kumpanyası arasında imzalanan serbest bölgeye dair anlaşmanın şartlarından biri serbest bölgede istihdam edilecek iş gücünün 2. senenin sonuna kadar minimum yüzde yetmiş beşinin Türk çalışanlardan oluşması gerektiğidir (Bağrıaçık, 1999: 13).

Serbest bölge çeşitleri açısından serbest bölgelerin iş imkânı üzerindeki etkisi göz alındığında, serbest imal bölgelerinin serbest ticaret alanlarına göre iş imkânına daha fazla fayda sağladığı söylenebilir (Taylar, 2008: 47). Fikir vermesi amacıyla dünyadaki ihraç işleme alanındaki toplam iş imkânını belirtmekte yarar vardır. Uluslararası Çalışma Örgütünün (ILO) verilerine bakılırsa tahmini sayılar olarak ihraç işleme alanlarındaki çalışan kişi sayısı 2006 senesinde altmış altı milyona yükselmiştir.

4.5.5. Dış Sermaye ve Teknoloji Üzerindeki Etkileri

Serbest bölgelerde ithalat işlemleri üzerinden vergi alınmaması gibi bazı liberal kararlar neticesinde işletmeler faydalar elde etmekte olup bunun neticesinde işletmelerin maliyetleri azalmakta ve karlılık oranları artmaktadır (Işık ve Çabuk, 2007: 27). Bu dış sermayenin ülke içine daha kolay ve istekli transfer olmasını sağlamak ve dış sermayenin gelmesiyle birlikte ülke ekonomisine katkı sağlayacak bazı yeni teknolojilerin de ülke içerisine transfer edilme oranında bir artış yaşanabilmektedir (Işık ve Çabuk, 2007: 27).

4.5.6. Turizm ve Fuarlar Üzerindeki Etkisi

Serbest bölgeler, yer aldıkları bölgede yapılan ve/veya yapılması planlanan fuarlar aracılığıyla turizmin gelişmesini teşvik ederek bunların ilerlemesi hususunda destek olmaktadır (Akyürek, 1983: 20). Bunun yanında bu durum kısa dönemde olmasa da uzun dönemde bölgenin daha iyi bilinmesi açısından olumlu dışsallıklar yaratabilecek ve bu sayede serbest bölge, istekli yatırımcı ve girişimcileri kendine doğru daha çok çekebilecektir.

4.5.7. Beşeri Sermaye ve Emegın Niteliği Üzerindeki Etkisi

Serbest bölgelerde milletlerarası bankacılık, ticaret, turizm ve sigortacılık gibi çeşitli sektörlerle ait hizmetler verilmesi nedeniyle ülkedeki emegın bu gibi sektörlerde tecrübelenmesine imkân sağlanmakta olup yetişen bu uzman bireyler ülke ekonomisinin kalkınma uygulamalarında yer alacaklardır (Tank, 2002: 13).

4.5.8. Transit Ticaret Faaliyetleri Üzerindeki Etkisi

Serbest bölgeler, diğer ülkelerin daha kolay bir şekilde birbirleri ile ticari anlaşmalar içerisine girmesine katkı sağlayarak siyasi bakımdan bağlı buldukları ülkedeki transit ticaret uygulamalarının daha faal olarak yapılmasını ve ilgili sektörün enternasyonal ticaretin aktif olarak yapıldığı bir sektör haline gelmesini sağlarlar (Akyürek, 1983: 20).

4.5.9. Yeni İktisat Politikalarının Etkilerini Kestirebilme İmkani

Devletler, vergi ve kambiyo uygulamalarına dair politikalarda olduğu gibi yeni iktisat ve maliye yöntemlerinin, ülkede ne gibi neticeler doğuracağını görmek için ülke genelinde bu yeni politikaları yürürlüğe sürmeden önce serbest bölgelerde deneme olanağına sahip olabilmekte ve bu durum yönetimlerin daha doğru hükümler almasını yardımcı olabilmektedir (Toroslu ve Durmuş, 2010:23-24). Zira serbest bölge deneylerinin, milli reformlara göre daha basit bir şekilde değerlendirilebilme ve daha iyi kontrol altına alınabilme olanağı sunduğu görülmektedir (Grob, 2006: 45). Örnek olarak Çin'deki özel ekonomik bölgeler, yalnızca bazı ekonomik amaçlara erişmek için değil, bunlarla birlikte ekseriyetle liberal ekonomi yöntemlerini test etmek için de oluşturulmuştur (Tank, 2000:13).

4.5.10. Serbest Bölgelerde Verilen Bankacılık, Taşımacılık ve Liman Hizmetlerinin Etkisi

Kıyı bankacılık uygulamalarının sürdürüldüğü serbest bölgeler, kıyı bankacılığının yapılmadığı serbest bölgelerin tersine, dış piyasalardan daha kolay kredi temin edebilme olanağına sahiptirler ve bu vaziyet ekonomiyi olumlu yönde etkileyebilmektedir (Karakuzey, 2003: 32). Eğer serbest bölge milletlerarası ulaşımın fazla olduğu yerlere yakın bir alanda kurulursa bu konumun olumlu dışsallıklarından faydalanılarak liman faaliyet ve hizmetleri daha etkin ve kolay bir şekilde uygulanabilmekte ve enternasyonal taşımacılık ülkeye doğru yaklaştırılabilmektedir (Işık ve Çabuk, 2007: 27).

4.6. Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomisi Üzerindeki Olumsuz Etkileri

Serbest bölgelerin gelişmekte olan ülke ekonomilerine olumlu etkilerinin yanı sıra olumsuz etkileri de vardır.

4.6.1. Monopolleşme Etkisi

Serbest bölgeler içerisinde ithalat vergisinin alınmaması gibi yatırımcılara cazip gelen ve yatırımcıları kendine çeken tatbikler neticesinde firmaların etkinliklerini yürütmek için ihtiyaç duydukları girdileri ülke içerisinde istediği fiyattan ve istediği şekilde sağlayamaması üzerine, maliyet minimizasyonu kapsamında serbest bölgelerde imallerini

yapmaya karar vermeleri durumunda, daha ucuz girdi temin etme olanağına ulaşabilecek ve aynı saha ve statüde çalışan, üretimlerini daha maliyetli yapan yurt içinde bulunan rakip şirketlerin kapanmasına sebep olabilecek ve böylece şirket sayısının azalmasına neden olabilecektir (Karakuzey, 2003: 33-34; Güner, 1995: 14). Tam rekabet piyasasının tersine tekel piyasalar, ekonomi üzerinde daha çok zarara yol açmaktadır. Bu sebepten ötürü iktisadi sistemin doğru işleyebilmesi için monopolleşmeler azaltılmalıdır.

4.6.2. Yurt Dışı ve Yurt İçi Piyasada Yurt İçindeki Firmalara Rakip Olma

Serbest bölgeler, çoğunlukla ulaşım ağının geliştiği yerlerde oluşturuldukları için, serbest bölgede uygulamalarını sürdüren yabancı şirketler, siyasi olarak bağlı oldukları ülke içindeki ihracatçı şirketlere kıyasla, ihraç edecekleri ürünleri dış piyasaya daha uygun maliyetlerle satabilme önceliğine sahip olduklarından, serbest bölgenin siyasi olarak bağlı bulunduğu yurt içindeki yerli firmalara dış talebi karşılama hususunda rakip olabilmektedir (İncekara, 1986: 35; Alpar, 1985: 44). Serbest bölge şirketleri yalnızca dış talep hususunda değil, aynı zamanda siyasi olarak bağlı buldukları ülkedeki yurt içi talebi karşılama hususunda da ithalat vergisinden muaf kalmaları gibi türlü maliyet düşürücü olanaklara sahip oldukları için yurt içi şirketlere rakip olabilmekte ve bu olumsuz durumun önünü kesmek amacıyla serbest bölge şirketleri ile yurt içinde bulunan şirketler arasındaki maliyetleri dengeleyici bir gümrük vergisi konulabilmekte veya serbest bölgeden yurt içine gelen girdilerin tamamen engellenmesi söz konusu olabilmektedir (İncekara, 1986: 35-36).

4.6.3. İlegal Faaliyetlerde Artış Riski

Normal şartlarda serbest bölgenin limitlerinin teller ile ülkenin diğer bölgelerinden ayrılmış olması ve polisi ilgilendiren önlemlerin alınması açısından güvenli olmasına karşın, kamusal müdahalelerin çok az olması ve serbest ekonomi yanlısı yapılar olmasıyla beraber bir de yönetimin kifayetsiz kalıp icap edenleri yapamaması neticesinde, serbest bölgelerde yasal olmayan uygulamalar ve işlemlerin sayısında artışlar görülebilmektedir.

4.6.4. Global Etkilerden Fazla Etkilenme

Eğer serbest bölgelerde işletilen teknolojiler insan gücünün servete göre daha çok sarf edildiği ve yalnızca ihracata dayanan iktisadi uygulamaların sürdürüldüğü bir yapı sunuluyorsa dünyada yaşanabilecek bir iktisadi buhran ardından dış talepte bir düşüş

olacağından, serbest bölgelerde ihracat yapan şirketlerin satışlarında ve varidatlarında bir düşüş olacak ve böylece sadece ihracata dayalı olmayan şirketlere göre, serbest bölge şirketleri dış faktörlere daha açık olacak ve ülke dışındaki değişikliklerden daha çok etkileneceklerdir.

4.6.5. İthalat İşlemleri Üzerinde Baskı Oluşturma Riski

Serbest bölgedeki özellikle yabancı menşeli şirketler; yönetim tarafından ithal ve gümrük vergisine tabi olmama gibi farklı olanaklardan faydalanabilme imkânları sonucunda, imalleri için ihtiyaç duydukları kaynakları, ülke sınırları içerisindeki bu olanaklardan faydalanamayan şirketlere göre dış piyasalardan daha az masraf yaparak sağlayabilmektedir ki bu evrenin neticesinde gelişmekte olan ülkelerin normalde ihracatı artırmak gayesiyle oluşturdukları serbest bölgelerin, ithalata daha çok başvuruda bulunmasına ve böylece ülke ekonomisinin negatif yönde etkilenmesine yol açabilmektedir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 12).

4.6.6. Serbest Bölge İşletmelerinin Transfer Fiyatlama Uygulamasına Başvurması Riski

Serbest bölgelerde iktisadi uygulamalarını yürüten dış müteşebbisler, gümrük vergisine tabi olmama gibi devletler vasıtasıyla sağlanan türlü teşvikler sonucunda elde ettikleri yüksek seviyedeki karlarını, aktarma fiyatlaması uygulaması ile ana işletmeye aktarabilmekte ve bu sayede yabancı şirketlerin ülke ekonomisine sağladıkları faydalarda bir düşüş yaşanmasına ve kamunun türlü vergi gelirlerinden yoksun kalmasına neden olabilmektedir (İncekara, 1986: 36).

4.6.7. Doğaya ve Çevreye Zarar Verme Riski

Önünü kesebilmek amacıyla gerekli düzenlemeleri ve tedbirleri almadıkça serbest bölgedeki şirketlerin uygulamalarını yürütmesi neticesinde ortaya çıkan zararlı özellikteki endüstriyel kalıntılar, doğa için olumsuz yönde dışa bağılıklar oluşturarak çevrenin kirlenmesine ve tahrip olmasına sebep olabilecektir (Erkan ve Tatlıdil, 1990: 13; Özdoğan, 2006: 22). Bunun yanında serbest bölgenin oluşturulacağı alan için doğal ormanlar ve tabiat zarar görmüşse bu durum ülkenin ekolojik sisteminin de zarar görmesine, çeşitli türde canlıların yaşamlarını ve yerleşim bölgelerini kaybetme tehlikesine sebep olacaktır.

4.6.8. Toplumsal Yapı Açısından Oluşabilecek Negatif Etkiler

Serbest bölgelerdeki ekonomik ilerlemelere ilişkili olarak serbest bölgenin yer aldığı çevre ile komşu bölgelerdeki nüfus ve toplumsal yapıda bazı farklılıklar oluşabilmektedir (Alpar, 1985: 46). Örneğin bu tesirlerden biri popülasyon artışının neticesinde oluşan konut problemidir (Karakuzey, 2003: 33).

4.6.9. Emek ve İş Koşulları Üzerindeki Olumsuz Etkiler

Ülkede normalde, çalışan haklarından olan işbırakımı yapma ve sendikayla ilgili uygulamalarda bulunma haklarının çalışanlara tanınmasına karşın, serbest bölgelerdeki işçilere genellikle tanınmaması neticesinde serbest bölgede çalışan ücreti, serbest bölgenin siyasi olarak bağlı bulunduğu ülkedeki çalışan faktörüne göre daha az olmaktadır ki bu durum ülkedeki ücret pazarı açısından ikili bir durumu ortaya çıkartmaktadır (Alpar, 1985: 45).

4.6.10. Kaynak İsrافی Oluşabilme Riski

Ekonomi için kazancı olmayan ya da düşük verimli şirketlerin bulunduğu serbest bölgeler için devletin farklı bölgelerde kullanabileceği kamuya bağlı bulunan toprakları ayırması, farklı kaynakların serbest bölgelere aktarılması ve uygulamalarını doğru bir şekilde yürütebilmesi için alt yapısal masrafların yapılması kamuya bağlı kaynakların gereksiz tüketilmesine yol açabilmekte ve ülke ekonomisini negatif yönde etkileyebilmektedir (Erdoğan ve Ener, 2005: 103).

4.6.11. Ülke Genelinde Homojen Olmayan (Dengesiz) Bir Yatırım Sergileme

Serbest bölgeler sınai merkez pozisyonunda olduklarından, yurt içindeki şirketler bu sınai merkezin sağladığı avantajlardan yararlanmak ve iktisadi hayatta daha verimli olabilmek adına endüstriyel merkezlerini bu serbest bölgelerin yakın civarlarına inşa edebilirler ve bu durum ülke genelinde dengeli olmayan bir yatırım bünyesini karşımıza çıkarabilmektedir (Güner ,1995: 15; Karakuzey, 2003: 34).

4.6.12. Ekonomiye Kontrol Gücünün Zayıflaması

Serbest bölgelerin artıp ülke arazileri üzerinde bulunduğu alanın büyümesiyle birlikte, serbest bölgelerde uygulanan normların ülkenin geri kalanından farklılık göstermesi ve kendine özel bazı düzenlemeleri olması sebebiyle, devletin ekonomiyi denetlemek ve istenilen seviyeye getirmek için kullandığı türlü iktisadi ve mali politikaların kapsama alanı dışarısında kalan ekonomik uygulamaları artırmakta ve böylece ülkedeki ekonomi idaresinin, iktisadi tesiri giderek düşüş yaşayabilmektedir (Alpar, 1985: 45; Karaduman ve Yıldız, 2002: 139).

4.7. Türkiye’de Serbest Bölge Uygulamaları

Türkiye’de 1987’den sonra serbest bölge düzeni uygulanmıştır. Oluşturuldukları ilk zamanlardan bu yana ticaret seviyeleri sürekli yükseliş göstermesine karşın günümüzde serbest bölgelerde ticaret durumu ve iş imkânı seviyeleri bazı dönemlerde yükselmiş bazı dönemlerde ise düşmüştür. Aşağıda son 4 seneye ait değişimlerin verildiği tabloda Türkiye’nin son 4 yılına ait serbest bölgelerin ticaret hacimlerindeki değişime yer verilmiştir. Tablo 4.5 irdelendiğinde 2015 ve 2016 yıllarında genel olarak bir düşüş olduğunu, ancak 2017 ve 2018 yıllarında bazı bölgelerde bir toparlanma yaşandığı görülmektedir. 2015 yılında en fazla düşüş yaşayan serbest bölge TÜBİTAK_MAM Tec. Serbest Bölgesi, 2016 yılında Denizli Serbest Bölgesi, 2017 yılında Gaziantep Serbest Bölgesi, 2018 yılında ise Rize Serbest Bölgesi en fazla düşüş yaşayan serbest bölgeler olurken aynı yıllarda sırasıyla en fazla yükseliş yaşayan bölgeler Trabzon Serbest Bölgesi, Kocaeli Serbest Bölgesi, İzmir Serbest Bölgesi ve Samsun Serbest Bölgesi olmuştur.

Bölgeler	2014-2015 (%)	2015-2016 (%)	2016-2017 (%)
İstanbul Endüstri ve Ticaret	-11,67	-5,82	11,85
Ege	-9,65	5,07	6,18
İstanbul Atatürk Havalimanı	-16,29	-13,73	3,57
Mersin	-3,42	-15,72	2,77
İstanbul Trakya	-19,14	-15,08	12,74
Bursa	-9,70	5,08	-3,78
Avrupa	-4,45	-15,67	2,93
Antalya	-18,11	-3,07	9,25
Kocaeli	-40,11	14,90	21,59
Kayseri	-8,54	2,03	13,39
İzmir	-24,16	-13,95	68,34
Samsun	8,85	-33,10	1,15
Adana-Yumurtalık	10,60	5,65	35,20
Gaziantep	-35,82	-19,38	-52,22
TÜBİTAK_MAM Tec.	-56,41	-16,14	2,92
Trabzon	706,75	-2,62	-21,93
Denizli	-49,75	-70,79	51,65
Rize	-9,56	-64,33	-19,24
TOPLAM	-9,68	-6,06	7,07

*http://www.ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sb_Ticaret_Hacminin_Dagilimi.pdf

Tablo 4 5. Ocak-Aralık Dönemi Serbest Bölgeler Ticaret Hacimleri Değişim Oranı

4.8. Türkiye’de Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri

Serbest bölgeler yalnız bir yönden değil farklı yönleriyle dış ticareti etkilerler. Bunu kısaca özetlemek gerekirse, bürokrasi ile ilgili işlemlerin basitleştirilmiş olması serbest bölgelerin daha hızlı biçimde ticaret prosedürlerinin gerçekleşmesini sağlar ve dış ticareti de hızlandırır. Dış ticarete sağlanan bu uygulama, fiyat değişikliklerine hızlı şekilde uyum sağlamayı ve piyasaya anlık olarak etki etmeyi kolaylaştırır. Yabancı sermayenin getirdiği teknolojik yeniliklerden yararlanarak imalde ve dolayısıyla ihracatta artış sağlar. Serbest bölgelere kaynak sağlayan yerli üreticiler için de, serbest bölgede dış ticaret yapılması büyük bir kazançtır. Bununla birlikte bu dış serbest bölgedeki dış ticaret işlemleri, ülkeye döviz girişi sağlayarak ülkede refah artışı yaratır. Döviz girişi aynı zamanda yerli üreticinin hammadde masraflarını düşürür ve serbest bölgelerdeki imalin artışı sağlayarak yine ihracat üzerinde pozitif tesirler sağlar. Bu şekilde çarpan mekanizması

aracılığıyla serbest bölgeler giderek artan değerde ticaret durumlarını iyileştirir ve ülkelere sağladıkları katkıları da artırır. Diğer ülkelere yapılan ihracat için limit olmaması da ülkelerin dış ticaretine katkıda bulunmaktadır. Daha önce de ortaya konulduğu gibi serbest bölgeler sağladıkları kazançlar ile tesirlerini yinelemektedirler.

4.9. Serbest Bölgelerin Türkiye İhracatındaki Yeri

Bu bölümde Tablo 4.6'de 2010-2018 döneminde Türkiye'nin kendi serbest bölgeleri ile gerçekleştirdiği ihracatın Türkiye toplam ihracatı içindeki yüzdesel oranları değerlendirilecektir. Böylelikle Türkiye'nin ilgili yılda gerçekleştirdiği toplam ihracatın yüzde kaçını kendi serbest bölgeleriyle gerçekleştirdiği görülebilir.

Yıllar	*Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgelerine İhracatı (Milyon \$) (a)	**Türkiye'nin İhracatı (Milyon \$) (b)	Serbest Bölge İhracatının Toplam İhracata Oranı (a/b)(%)
2010	2.083,8	113.883,2	1,83
2011	2.544,7	134906,9	1,89
2012	2.294,9	152.46,7	1,51
2013	2.412,8	151.802,6	1,59
2014	2.269,8	157.610,2	1,44
2015	1.906,8	143.844,2	1,33
2016	1.821,5	142.529,6	1,27
2017	1.994,5	156.992,9	1,28
2018	2.186,2	167.933,9	1,31

*http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1547

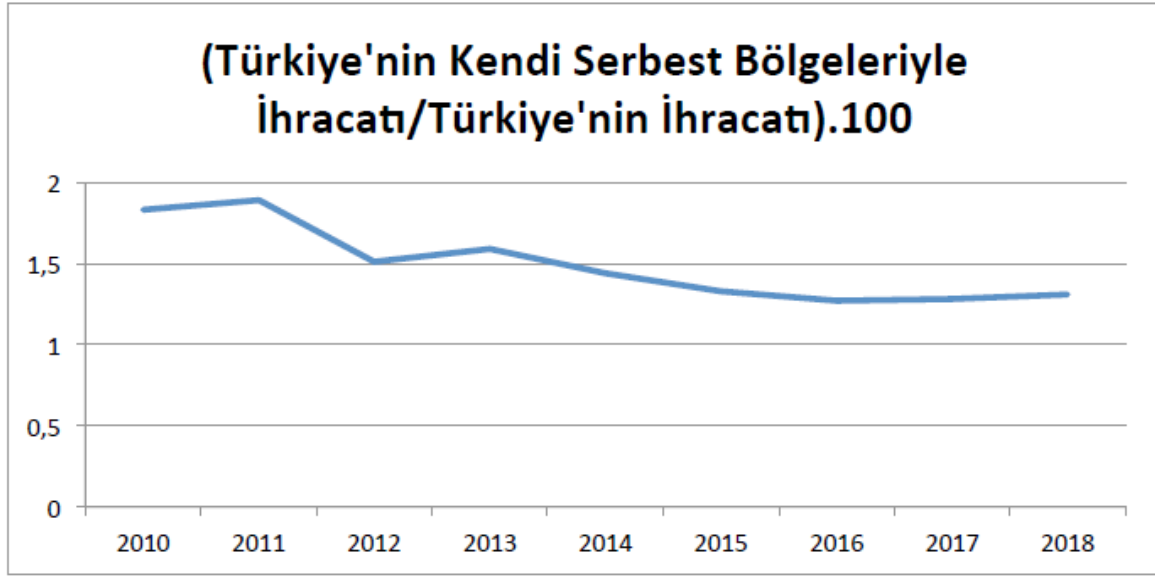
**http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=6213

Tablo 4.6. Türkiye'nin Serbest Bölgelerine İhracatı ve Toplam Türkiye İhracatı (Milyon \$)

Bu tablo bize Türkiye'nin kendi serbest bölgelerine ihracatının toplam ihracat içerisinde oldukça az bir paya sahip olduğunu göstermektedir. Gelişmekte olan bir ülkede serbest ticaret bölgeleri ile ilişkilerin daha kuvvetli olması rekabet gücünü arttırıcı etki yaratabilecektir.

Tablo 4.6'ya göre Türkiye'nin serbest bölgeleriyle ihracatının Türkiye'nin toplam ihracatındaki yüzde payı %1,83 ile %1,31 arasında değişmektedir. Türkiye'nin serbest bölgeleriyle ihracatının toplam ülke ihracatı içindeki yüzdesel payının en yüksek olduğu

yıl 2011 (%1,89), en düşük olduğu yıl ise 2016 (%1,27) yılıdır.

*Tablo 4.6'dan türetilmiştir.

Şekil 4.5. Türkiye'nin Serbest Bölgeleriyle İhracatının Türkiye İhracatı İçindeki Yüzde Grafiği

Tablo 4.6'daki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.5'ten de anlaşılacağı üzere, Türkiye'nin Serbest Bölgeleriyle İhracatının toplam Türkiye ihracatı içindeki yüzdesel oranlarının genel anlamıyla bir azalış seyri izlemektedir.

4.10. Serbest Bölgelerin Türkiye İthalatındaki Yeri

Bu bölümde Tablo 4.7'de 2010-2018 döneminde Türkiye'nin kendi serbest bölgeleri ile gerçekleştirdiği ithalatının Türkiye toplam ithalatı içindeki yüzdesel oranları değerlendirilecektir. Böylelikle Türkiye'nin ilgili yılda gerçekleştirdiği toplam ithalatın yüzde kaçını kendi serbest bölgeleriyle gerçekleştirdiği görülebilir.

Yıllar	*Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgelerinden İthalatı (a)	**Türkiye'nin İthalatı(Milyon \$) (b)	Serbest Bölge İthalatının Toplam İthalata Oranı (a/b)(%)
2010	878,4	185.544,3	0,47
2011	1.038,1	240.841,7	0,43
2012	1.045,8	236.545,1	0,44
2013	1.267,9	251.661,3	0,50
2014	1.260,8	242.177,1	0,52
2015	1.227,2	207.234,4	0,59
2016	1.434,9	198.618,2	0,72
2017	1.564,5	233.799,7	0,66
2018	1.322,3	223.047,4	0,59

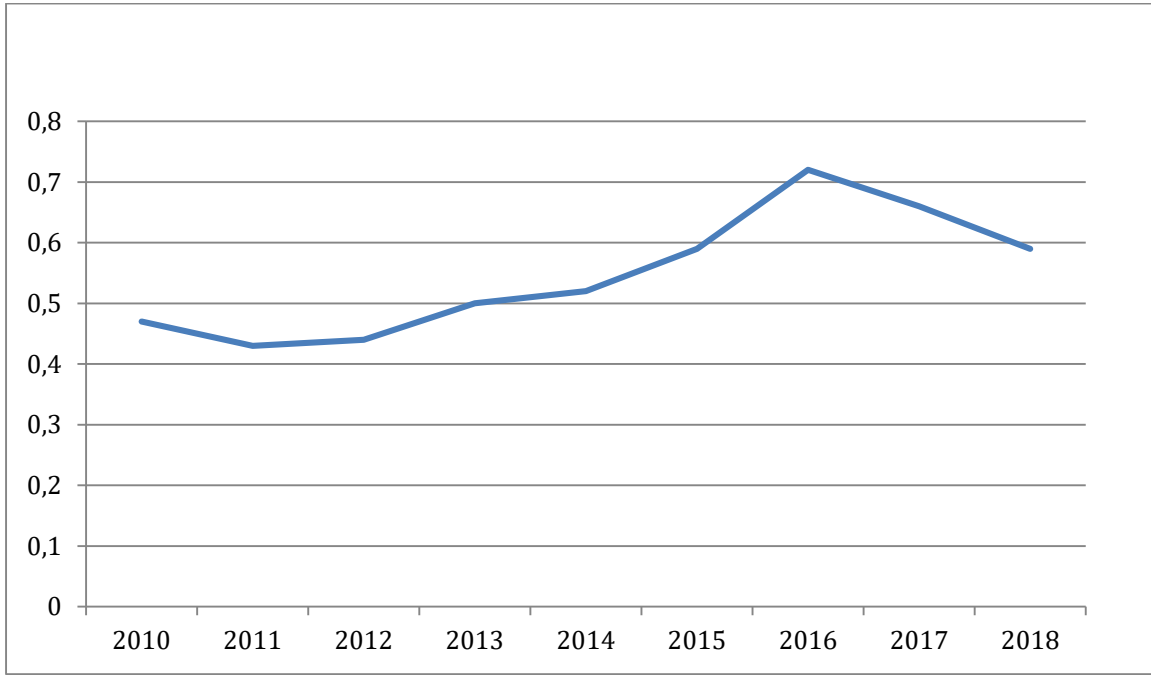
* http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1548

**http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621

Tablo 4.7. Türkiye'nin Serbest Bölgelerinden İthalatı ve Toplam Türkiye İthalatı (Milyon \$)

Bu tablo bize bir önceki bölümde incelen ihracat rakamları ile benzer bir şekilde Türkiye'nin kendi serbest bölgelerine ithalatının toplam ithalat içerisinde oldukça az bir paya sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 4.7'ye göre Türkiye'nin serbest bölgeleriyle ithalatının Türkiye'nin toplam ithalatındaki yüzde payı %0,43 ile %0,72 arasında değişmektedir. Türkiye'nin serbest bölgeleriyle ihracatının toplam ülke ihracatı içindeki yüzdesel payının en yüksek olduğu yıl 2016 (%0,72), en düşük olduğu yıl ise 2011 (%0,43) yılıdır.

*Tablo 4.7'den türetilmiştir.

Şekil 4.6. Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle İthalatı/Türkiye'nin İthalatı

Tablo 4.7'deki yüzde oranlara göre çizilmiş Şekil 4.6 incelendiğinde, genel anlamda 2011 yılı ile 2012 yılının yaklaşık ortaları arasında söz konusu oranın fazla değişmediği, 2013 yılının yaklaşık ortalarından 2016 yılının yaklaşık ortalarına kadar ise oranın arttığı ve 2016 yılının yaklaşık ortalarından sonra genel anlamıyla oranın azaldığı sonucuna varılabilir. Yani 2011 yılının yaklaşık ortalarından sonra Türkiye'nin kendi serbest bölgeleriyle gerçekleştirmiş olduğu ithalatının Türkiye'nin toplam ithalatı içindeki yüzdesel oranının genel anlamıyla arttığı görülmektedir.

4.11. Serbest Bölgelerin Türkiye İstihdamındaki Yeri

Çizelge 4.4'te toplam serbest bölge istihdamı, Türkiye istihdamı ve Çizelge 4.5'te ilgili yılda en yüksek istihdam sağlayan serbest bölge verileri ile serbest bölge istihdamının toplam istihdama oranı gösterilmiştir.

Yıl	Toplam Serbest Bölge İstihdamı (Ocak-Aralık-Bin Kişi) (a)	****Türkiye İstihdamı (Aralık-Bin Kişi) (Mevsim Etkisinden Arındırılmış) (b)	Serbest Bölge İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı (a/b)(%)
2012	*55,938	24.486	0,228
2013	*57,010	24.882	0,229
2014	*61,505	26.192	0,235
2015	**62,234	26.978	0,231
2016	***66,095	27.266	0,246
2017	*66,984	28.894	0,232
2018	*70,808	28.237	0,251

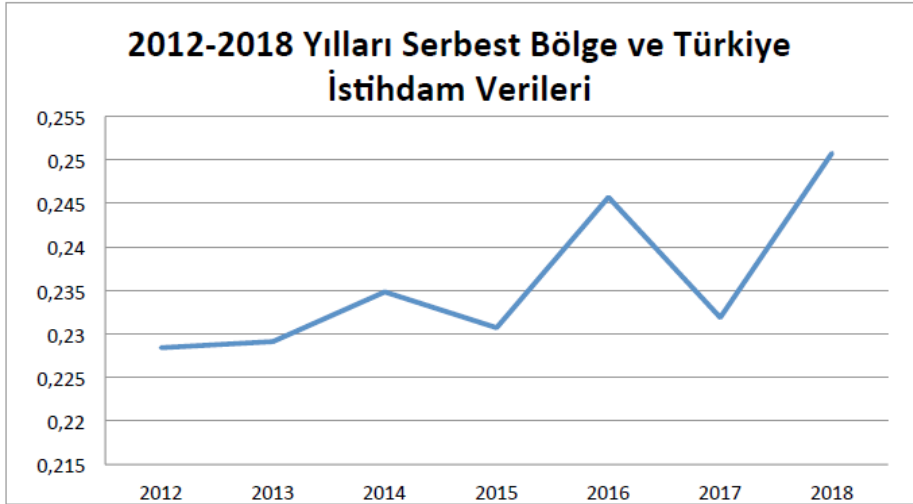
***http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2264

**http://www.jasstudies.com/Makaleler/1779188253_22%C3%96%C4%9Fr.%20G%C3%B6r.%20Veysel%20Tatar.pdf

*https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/SB_istihdam.pdf

Tablo 4.8. 2012-2018 Yılları Serbest Bölge ve Türkiye İstihdam Verileri

Tablo 4.8 incelendiğinde verilerin kullanıldığı 2012-2018 yılları arasında serbest bölge istihdamı ile mevsim etkisinden arındırılmış ülke istidam oranının 2012-2016 yılları arasında arttığı, 2017 yılındaki düşüştten sonra 2018 yılında tekrar arttığı görülmektedir.

*Tablo 4.8'den türetilmiştir.

Şekil 4.7. Serbest Bölge İstihdamının Toplam İstihdam İçindeki Payı Grafiği

Tablo 4.8'den türetilen Şekil 4.7 incelendiğinde 2012-2018 yılları arasında serbest bölgelerde istihdam edilen emekte istikrarlı bir eğilim gözlemlenmemektedir. Özellikle 2016 yılında gerçekleşen düşme eğilimi dikkat çekicidir.

Bölgeler	2017 Yılı İlgili Serbest Bölge Toplam İstihdamı	2017 Yılında İlgili Serbest Bölgenin İstihdamının Toplam İstihdama Oranı(%)	2018 Yılı İlgili Serbest Bölge Toplam İstihdamı	2018 Yılında İlgili Serbest Bölgenin İstihdamının Toplam İstihdama Oranı(%)
İstanbul Endüstri ve Ticaret	*19.634	**0,069	*18.707	**0,065
Ege	*10.073	**0,036	*9.937	**0,034
İstanbul Atatürk Havalimanı	*8.075	**0,028	*10.376	**0,036
Mersin	*4.022	**0,014	*4.526	**0,015
İstanbul Trakya	*6.334	**0,022	*6.353	**0,022
Bursa	*1.580	**0,005	*1.445	**0,005
Avrupa	*1.381	**0,005	*1.469	**0,005
Antalya	*4.228	**0,014	*4.228	**0,014
Kocaeli	*4.046	**0,007	*4.596	**0,015
Kayseri	*2.039	**0,007	*3.498	**0,012
İzmir	*2.349	**0,008	*2.397	**0,008
Samsun	*1.282	**0,004	*1.347	**0,004
Adana-Yumurtalık	*1.267	**0,004	*1.300	**0,004
Gaziantep	*439	**0,001	*354	**0,001
TÜBİTAK_MA M Tec.	*136	**0,0004	*168	**0,0005
Trabzon	*49	**0,0001	*54	**0,0001
Denizli	*45	**0,0001	*48	**0,0001
Rize	*5	**0,00001	*5	**0,00001
TOPLAM	*66.984	**0,23762	*70.808	**0,24639

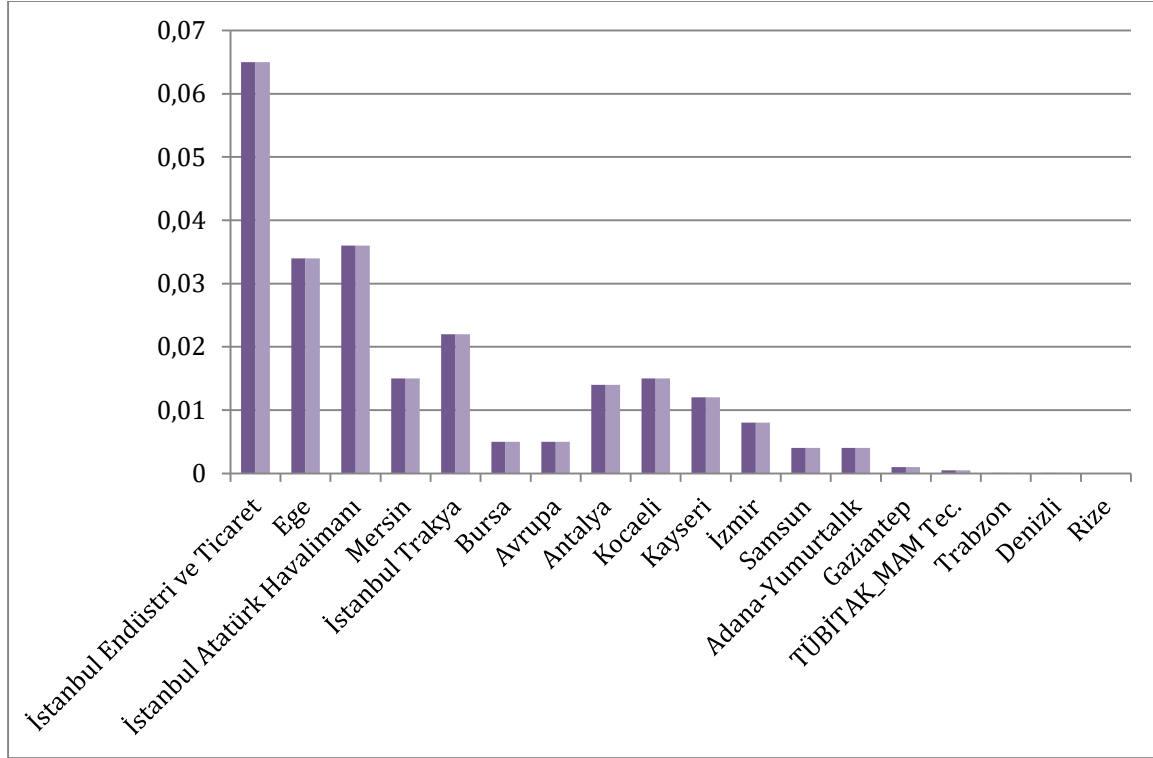
*http://www.ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/Sb_Ticaret_Hacminin_Dagilimi.pdf

**<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>

Tablo 4.9. 2017-2018 Yılları Serbest Bölgelere Göre Toplam İstihdam ve İlgili Serbest Bölge İstihdamının Türkiye Toplam İstihdamına Oranı

Tablo 4.9 incelendiğinde verilerin kullanıldığı 2017 ve 2018 yıllarının her ikisi için de en yüksek istihdam verisi İstanbul Endüstri ve Ticaret Bölgesi'nde gerçekleşmişken en düşük veri Rize Bölgesi'nde gerçekleşmiştir. 2017 yılı Türkiye toplam istihdamı 28 milyon 189 bin olarak gerçekleşmişken, 2017 yılı için toplam serbest bölge istihdamının Türkiye

toplam istihdamına oranı %0,0023762 olarak gerçekleşmiş; 2018 yılı Türkiye toplam istihdamı 28 milyon 738 bin olarak gerçekleşmişken, 2018 yılı için toplam serbest bölge istihdamının Türkiye toplam istihdamına oranı %0,0024639 olarak gerçekleşmiştir.

*Tablo 4.9'dan türetilmiştir.

Şekil 4.8. 2017-2018 Yılları Serbest Bölgelere Göre Toplam İstihdam ve İlgili Serbest Bölge İstihdamının Türkiye Toplam İstihdamına Oranı (%)

Tablo 4.9'deki verilerle elde edilen Şekil 4.8'teki grafikte koyu renkli alan 2017 verilerini, açık renkli olan alan ise 2018 yılındaki serbest bölgelerdeki istihdamın Türkiye toplam istihdamına oranını ifade etmektedir. Veriler ve ilgili grafik incelendiğinde serbest bölgelerdeki istihdamın toplam istihdam içindeki payının çok düşük olduğu gözlemlenmiştir. 2017 verileri 2018 verileri ile karşılaştırıldığında ise 2018 yılında serbest bölgelerin toplam istihdam içindeki payında bir artış gözlemlenmiştir.

4.12. Serbest Bölgelerin Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılası Açısından Analizi

Burada öncelikle Türkiye'nin kendi serbest bölgelerine gerçekleştirdiği ihracat ile Türkiye'nin kendi serbest bölgelerinden yaptığı ithalat arasındaki fark (net ihracat) alınarak Türkiye'nin kendi serbest bölgeleriyle gerçekleştirdiği net ihracat bulunmuştur. Daha sonra

Türkiye'nin kendi serbest bölgeleriyle gerçekleştirdiği net ihracatı Tablo 4.6'daki verilerden yararlanarak aynı yıldaki Türkiye'nin GSYH'sına göre oranı hesaplanıp bu oranın nasıl bir gelişme gösterdiğine bakılmıştır.

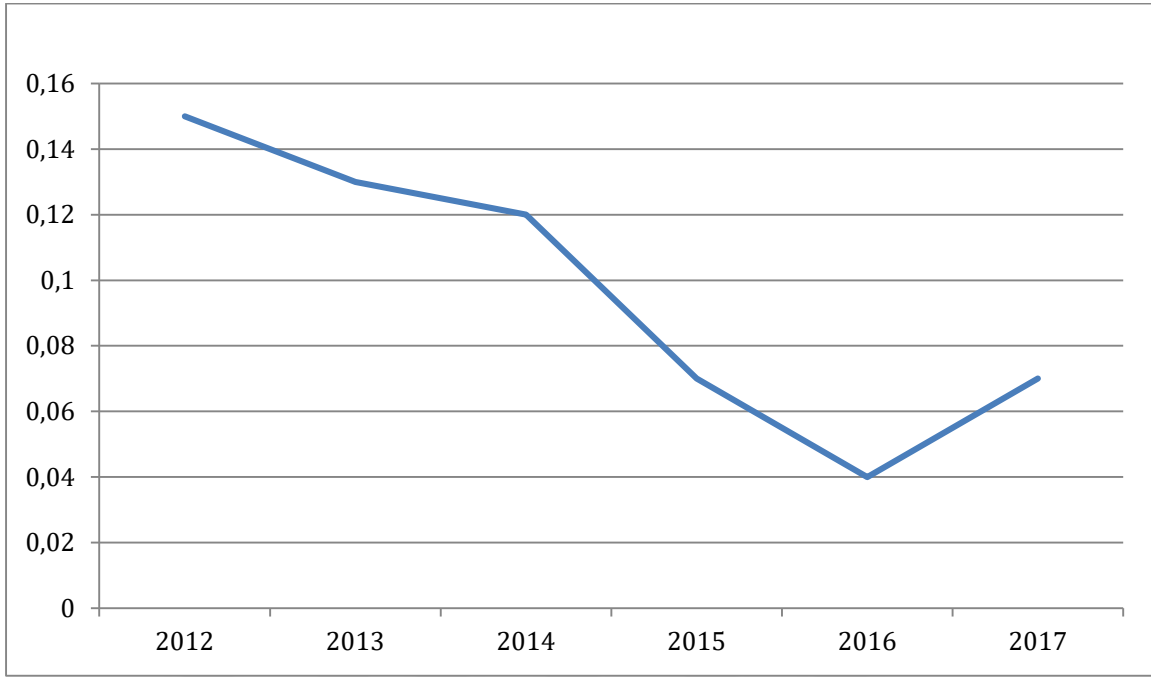
Yıl	Türkiye İçin Piyasa Fiyatlarıyla Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla (bin \$) (b)	**Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle Net İhracatı (bin \$) (a)	Türkiye'nin Kendi Bölgeleriyle Net İhracatının GSYH'ya oranı(%)
2012	*788.863.301	1.249.107	0,15
2013	*823.242.587	1.144.955	0,13
2014	*798.429.233	1.003.070	0,12
2015	*859.796.691	679.591	0,07
2016	*863.721.731	386.618	0,04
2017	*851.549.299	672.182	0,07

* <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries>

** TÜİK verilerinin bulunduğu Tablo 4.6 ve 4.7'ye göre hesaplanmıştır.

Tablo 4.10. Türkiye Piyasa Fiyatlarıyla Gayri Safi Yurt İçi Hasılası (Cari ABD doları) ve Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle Net İhracatı

Tablo 4.10'a bakıldığında, Türkiye'nin kendi serbest bölgeleriyle net ihracatının Türkiye'nin gayri safi yurt içi hasılasına oranının en yüksek olduğu yılın 2012, en az olduğu yılın ise 2016 olduğu göze çarpmaktadır. Bununla birlikte daha önce değildiği gibi gelişmekte olan ekonomilere sahip ülkelerde net ihracatın ekonomiye katkısı büyüktür. Etkin çalışan serbest bölgeler net ihracatın artmasına katkıda bulunurlar. Fakat tablodan elde edilen rakamlar incelendiğinde serbest bölgelerin net ihracatının ülke ekonomisine katkısı son derece azdır.

*Tablo 4.10'dan türetilmiştir.

Şekil 4.9. Türkiye'nin Kendi Serbest Bölgeleriyle Net İhracatının Türkiye'nin Gayri Safi Yurt İçi Hasılasına Oranının Yüzde Grafiği

Tablo 4.10'dan türetilen Şekil 4.9 incelendiğinde 2017 yılında %0,03'lük bir artış olsa da 2012 yılından sonra serbest bölgelerdeki net ihracatın Türkiye Gayri Safi Yurt İçi Hasılası'na oranında düşüş trendi gözlemlenmektedir.

4.13. Sınır Ticaretinin Genel Olarak Ekonomiye Etkileri

Sınır ticaretinin yurt içi ekonomiye hem de uluslararası ilişkilere etkisi birçok alanda hissedilebilmektedir. Bu çalışmada bu etkiler altı başlık altında incelenecektir. Bunlar: sınır ticaretinin ekonomiye katkıları, sınır ticaretinin ekonomik kayıpları, Türkiye'de sınır ticareti ve kayıt dışı pazarın boyutları, Türkiye'de sınır ticaretinin neden olduğu Ekonomik, ticari, mali ve ürün kalitesine ilişkin sorunlar, sınır ticaretinin kayıtlı akaryakıt sektörü açısından etkileri, sınır ticaretinin hayvancılık, sebze ve meyvecilik sektörüne etkileri.

4.13.1. Sınır Ticaretinin Ekonomiye Katkıları

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının giderilmesi ve istihdam olanaklarının yaratılması konusunda, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerine yatırımların artmasını sağlayacak kanunlarla düzenlenen teşvikler olmuştur. Sınır ticaretinin etkin kullanılması sonucunda

yapılan ticaret artacağından sınır illerinin de alacağı payın bu doğrultuda artması beklenmektedir. Motorin ticareti sayesinde ise nakliyeciler ve bunların hizmet ettikleri sektörlerde çalışanlara önemli bir istihdam alanı oluşması beklenmektedir (Kara, 2005; Tan ve Altundal, 2008).

Sınır ticaretinin katkıları şu şekilde sıralanmaktadır: (Öztürk, 2006; Sönmez, 1995; Orhan, 2000; Mercan, 2011; TBMM Tutanak Dergisi, 2005; World Bank, 2010; Masinjila, 2009).

- İhtiyaçların karşılanmasının kolaylaşması,
- Kaçakçılığın önlenmesi ve azaltılması,
- Bölgesel istihdamın artması,
- Mal çeşitliliğinin artması,
- Mal fiyatlarında azalma,
- Bölgeler arası gelir farklılıklarının azalması,
- Nakliye sektörüne yakıt anlamında katkı sağlaması,
- Cari açığın azalması,
- Sermaye birikimine katkı sağlaması,
- Fiyat istikrarının olmasına katkı sağlaması,
- Kayıt dışı ekonominin azalması,
- Yoksulluğun azaltılması,
- Göçün engellenmesi,
- Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini azaltılması gibi katkılar sağlamaktadır.

Sınır ticaretini diğer ithalat-ihracat işlemlerinden ayıran temel özellikler vardır. İthalat-ihracat işlemlerini yapmak için belirli bir bilgi, birikim, tecrübe ve sermaye gerekliken; sınır ticareti buna kıyasla herkes tarafından daha küçük sermaye ile yapılabilir olması noktasında kolaylıklar sağlamaktadır. Bununla birlikte sınır ticaretinin gümrük muafiyetleri ve vergi indirimleri gibi avantajlar sunması, sınır ticaretini dış ticarete (ithalat-ihracat) göre daha uygun hale getirmiştir. İthalat rejimi kapsamı dışında kalan ve istisnai bir gümrük rejimine tabi olan sınır ticareti, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan halkın zorunlu ihtiyaçlarını karşılamakla kalmayıp, komşu ülkeler arası ilişkilerin geliştirilmesinde de önemli bir rol üstlenmiştir (Taşlıyan ve Hırlak, 2012).

Sınır ticareti için yetkili sahibi olan 13 ilin tümünde kişi başı gelirin ülke ortalaması altında olması nedeniyle, sınır ticaretinin bölge bazında, ekonomik kalkınma açısından önem verilmesi gereken bir konu olduğu düşünülmektedir. Burada yaşayan çoğu insanın geçim kaynağı olarak hayvancılık ve tarım ile uğraşması nedeniyle seçimli gelir kaynakları ve istihdam alanı oluşturulması bakımından, sınır ticaretinin yörede yaşayanlar için mühim bir geçim kaynağı olduğu düşünülmektedir (Öztürk, 2006).

Türkiye'nin en büyük doğu komşusu olan İran'la ekonomik ilişkilerin beklenen boyutlara ulaşamamış olması, ekonomik ve diplomatik ilişkilerin de sınır ticaretini ve dış ticareti canlandırma noktasında giderek geliştirilmesi gerektiği önem kazanmaktadır (Güllülü ve diğerleri, 2006).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri iklim koşullarının zorluğu, üretim faktörlerindeki yetersizlik, sanayinin yapıldığı büyük kentlere olan uzaklıkları, temel geçim kaynağı olan hayvancılıkta gerilemeler yaşamaları gibi sebeplerden dolayı hükümetlerin en büyük hedefi olmuştur. Ayrıca alternatif iş olanaklarının bulunmaması ya da kurulan işletmelerden verim alınamaması nedeniyle atıl kalması da bu iki bölgeyi hükümetlerin hedefi haline getirmiştir. Bu nedenle sınır ticaretiyle bölgeler arası eşitsizlikleri sosyal devlet anlayışına uygun olarak azaltmak, istihdam yaratmak, göçleri engellemek, refah seviyesini yükseltmek ve bölgeyi canlandırmak amaçlanmıştır. Ve yine aynı nedenle sınır ticareti idame ettirilmesi gerekli olan bir ticari model olarak yerini korumaktadır. Bunun yanı sıra sınır ticareti, ticarete taraf olan iki bölgede de uzun yıllardır yaşanan terörün yarattığı yoksulluğun giderilmesinde de önemli bir araç olarak görülmektedir (Ertürk ve diğerleri, 2013).

Günümüz dünyasında uluslararası ilişkilerin giderek önem kazanması ve sınırların bulanıklaşması nedeniyle bölgesel kalkınma ve istihdam, dolayısıyla bölgelerin gelişmesi ve istihdam olanaklarının yaratılması noktasında bir çözüm gibi görünen sınır ticareti büyük önem arz etmektedir (Özcan ve diğerleri, 2010).

Sınır ticareti özel bir gümrük rejimine tabidir ve bu özel gümrük rejimi gümrük vergilerine tabi olmadan gerçekleştirilen ticareti ifade etmektedir. Türkiye'deki toplam vergi gelirleri içinde gümrük vergilerinin payı %1 düzeyindedir. Bu oranlara bakıldığında sınır ticaretine gereken önemin verilmesi ve yörede yaşayan halkın bu ticaret türüne teşvik edilmesinin

Türkiye için büyük vergi kayıplarına sebep olmayacağı düşünülmektedir (Demir, 2010).

Türkiye'nin coğrafi konum itibari ile yakın olduğu ülkelerle ticaret yapması, hem ulaşım açısından hem de taşıma maliyetlerinin düşük olması nedeniyle büyük avantajlar sağlamaktadır (Haghighi ve diğerleri, 2010; Tutar ve Küçük, 2010).

Temel ekonomik teorilerde de üzerinde önemle durulduğu gibi, Türkiye'ye coğrafi, kültürel ve sosyo-ekonomik açıdan birbiri gibi olan ülkelerle sınır ticareti yapmak ve dış ticareti arttırma isteği olumlu bir gelişmedir (Gürbüz ve diğerleri, 2010).

Bir ülkenin ekonomik açıdan iyileşmesi ve kalkınabilmesi için ekonomik açıdan büyüebilmesinin şartı olan rekabet ve üretim gücünü artırması gerekmektedir (Öcal, ve diğerleri, 2010).

Türkiye de son dönemlerde yakın çevresine ve sınır komşularına uyguladığı politikalarla maksimum faydayı sağlamakta ve sınır komşularıyla işbirliğine önem vermektedir (Keskin, 2010). TÜİK verilerine göre 2011-2017 yılları arasında toplam ihracatta komşu ülkelerle (hem kara hem deniz sınırı olan ülkeler) yapılan ihracatın payı %15 ile %26 arasında gerçekleşmektedir.

Yapılan araştırmalar sonucu sınır ticareti yapanların çoğunluğu zamanla sermaye birikimi sağlayarak ithalatçı-ihracatçı konumuna gelmektedir. Bu da ülkede sermayenin artmasına katkı sağlayacaktır (Kökçe, 2005). Bununla beraber daha önce geçimlerini kaçakçılık yaparak sağlayan bölge halkı, zamanla sınır ticareti ile yasal olarak yüksek gelirler elde etmiş ve buna bağlı olarak refah seviyesi yükselmiştir (Ertürk ve diğerleri, 2013).

Sınır ticaretinin avantajları şu şekilde sıralanabilir; (Özçiloğlu ve Sakar, 2011, Yergin, 2001; DTM, 2000).

- Olağan dış ticaret işlemleri elde edilen birikimle, belli bir deneyimle ve yerinde bir sermaye ile yapılırken sınır ticareti deneyimli ya da deneyimsiz tüm halk tarafından büyük-küçük herhangi bir sermaye ile gerçekleştirilebilmektedir.
- Sınır ticareti dahilinde ithalat ve ihracat işlemleri ile elde edilen mallar "Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Rejimi Kararı" na göre yapılan dış ticaret denetimlerine tabi değildir. Fakat sınır ticareti yaparken ithalat yoluyla

elde edilen malların güvenilirliğinden ithalatı gerçekleştirenler sorumludur.

- Sınır ticareti komşu ülkeden yapıldığı için ulaşım ve anlaşım kolaylığı mevcuttur.
- Sınır ticareti ile yapılan ithal mal alımı tek ve maktu vergiye tabidir.
- Sınır ticaretinin kuralları kolaylaştırılmış yöntemlere sahip olup bürokratik uygulamalardan uzaklaştırılmıştır.
- Araçların haznelerinde ülkeye giren motorin ve ham petrol, sınır ticareti ile yapılan dış ticaret işlemleri sonucu ülkeye giren ürünlerin iç piyasada yapılan işlemleri valilik tarafından herhangi bir kısıntıya uğratılamaz.
- Sınır ticareti işlemlerinde banka işlemleri ve kambiyo takibi yapılmaz.
- İthalat işlemlerinden alınan vergiler ile fonlarda belli özellikteki çimento, petrol ve petrol ürünleri, kömür, demir-çelikte oran %10 iken diğer mallarda %40 iskontolu tahsilat yapılmaktadır.
- Sınır ticareti ile ithalatı yapılan petrolün yan ürünlerinden olan lineer alkil benzin ile hurdaya çıkmış çelik ve bakırın şehir dışına çıkarılmasına izin verilmiştir.
- Sınır ticareti dahilinde ithalata konu olan eşyalarda gümrük vergisi, resim ve fon ücretleri iskontolu olarak toplanmaktadır. Sınır ticareti yapan iki ülke haricindeki diğer ülkelerden ithalata konu olan malların (tarım ve petrol ürünleri hariç) sınır ticareti dahilinde ihracatı yapılabilir. Fakat, bu tür işlemler için, konuyla alakadar olan gümrük idareleri tarafından ithalat işlemleri sırasında ödenmesi lazım gelen vergi ve fonların (KDV dâhil) ederi kadar güvence alınır. Doksan gün zamanı olan uygunluk belgesinin süre kısıtları dahilinde ihraç işlemlerini bitiren firmalar, işlem bitiminden sonra verdikleri güvence miktarını geri alırlar. Var olan uygulamaların yarar sağladığı teşvikler ve kolaylıklarla beraber taşıma harcamalarının az olması ve iki ülke arasındaki fiyat farklılıkları da sınır ticaretinin önemi artıran kazançlardır.
- Sınır ticaretinde, ithal malları ve ihraç malları ile ilgili belgelerle ithalat izni sorulmamaktadır. İhracata konu olan eşyanın çeşidi, ederi ve miktarını gösteren fatura yetkili gümrük idarinesine beyan edilir ve bunlara göre “tahakkuk varakası” tanzim edilir. İthalat ve ihracat işlemlerinde “gümrük giriş ve gümrük çıkış beyannamesi” tanzim edilmemektedir.

Sınır ticaretinin uygulandığı illere, bölgeye ve ülke ekonomisine katkıda bulunduğundan yola çıkarak komşularla sıfır problem anlayışının benimsenmesi, sınır ticaretine gereken önemin verilmesi gerekmektedir. Sınır ticareti ile her iki ülkenin de ekonomik kazançlarının olması ve ticaret yapılan bölgelerin ekonomik kalkınmasının güçlenmesi esas alınmalıdır. İki ülkenin karşılıklı anlaşmaya varması gerekmektedir (Özçiloğlu ve Sakar, 2011).

Sınır ticareti Türkiye'nin komşu ülkelerle ticaretini geliştirmeye yaramaktadır ve sınır ticaretinde yapılan diğer uluslararası ticaret türlerine oranla bürokratik işlemlerin az olması, vergi indirimi ve avantajlarının olması ticareti yapılan malların yeni pazarlar oluşturması dış ticaretin gelişimine önemli katkı sağlamaktadır (Sugözü ve Atay, 2010; Darıcı, ve diğerleri, 2010).

Sınır ticaretin ekonomik ve sosyal katkıları şu şekilde sıralanabilir: (Sugözü ve Atay, 2010, Orhan, 2000).

- Sınır ticaretinin yapıldığı bölgelerdeki Ortadoğu'ya sınır olan kapılardan gerçekleşen ticaretle, Doğu ve Güney Doğu bölgelerindeki ekonomik kalkınma çalışmalarına yardımcı olunmaktadır.
- İthalat ve ihracat işlemlerinde bolca var olan bürokrasi sınır ticaretinde gerçekleşmediği için komşu ülkeler arası ticaretin canlanması söz konusudur.
- Sınır ticaretinin yapıldığı alanlarda ikamet edenler gereksinimlerini daha ucuza ve kolayca elde edebilmektedir.
- Sınır ticareti sayesinde öne çıkan nakliye sektörünün başı çektiği farklı sektörlerin istihdam imkânlarında artış gözlenir.
- Sınır ticareti sayesinde daha çeşitli ürünler piyasaya sürülerek piyasada genişleme yaşanmaktadır.
- Sınır ticareti sayesinde ticaret ile uğraşan firmalar, kişiler ve kuruluşlar el edilen geliri yatırıma dönüştürerek içinde buldukları bölgenin kalkınmasına ve büyümesine yardımcı olmaktadır.
- Sınır ticareti işlemlerinde büyük ölçüde vergi indirimleri ile ticaret kolaylaştırılmıştır.
- Sınır ticareti işlemlerindeki vergi iskontoları sayesinde düşük gelir düzeyine sahip

olanlar bu mallara daha ucuza sahip olabilmektedirler.

- Türkiye'deki coğrafi bölgeler arasında en çok gelişmişlik farkı olan bahsi geçen bu bölgelerde sınır ticareti bu farklılığın giderilmesi için bir araçtır.
- Sınır ticareti sayesinde ticaret yapılan bölgede yaşayan halk ihtiyaçları olan mallara daha uygun bir fiyat ile sahip olacağından mal kaçakçılığı en az seviyeye düşürülebilmektedir.
- Sınır ticareti sayesinde yurt içinde coğrafi farklılıklar veya başka sebeplerden yüzünden üretilmeyen mallar rahatça elde edilebilir ve yaşanan tıkanıklıklar kolayca giderilebilir. Bu konuda 70'li yılların sonunda yaşanan petrol krizi örnek gösterilebilir. İran ile Türkiye arasında gerçekleşen anlaşma sonucunda sınır ticareti ile Türkiye'ye petrol sokulmasına izin verilmiş ve bu sayede bir darboğaz sorununu gidermek için ciddi bir adım atılmıştır.
- Sınır ticaretinin sağladığı önemli bir katkı da bölgeler ya da ülkeler arası göçü azaltmasıdır. Ardahan, Kars, Erzurum, ve Artvin'in önde geldiği Doğu ve Güneydoğu şehirlerinde yaşanan göç ülkede farklı şehirlerde huzursuzluk yaratmaktadır. Bu şehirlerden gerçekleşen göç özellikle büyük kentlerde yapılaşma, istihdam vb. konularda sorun yaratmaktadır. Sınır ticaretinin meydana getirdiği gelir artışı ve sermaye birikimi bu şehirlerdeki göçün azalmasına katkıda bulunmaktadır.
- Bilhassa petrol ve petrol ürünlerinde olan dışa bağımlılığımız nedeniyle sınır ticareti vasıtasıyla ülkeye giren petrol, tarım sektörüne ucuz girdi sağlaması nedeniyle de hem bölge hem ülke ekonomisine katkı sağlamaktadır. Petrol konusunda dışa bağımlı olduğumuz bir durumda sınır ticareti yoluyla yurda sokulan akaryakıtın ucuz girdi olması yönüyle ayrıca yararı olmaktadır. Neden olduğu vergi kayıpları bir tarafa bırakılacak olursa, tarımda traktör kullanan çiftçilerin ucuz mazot girdisi temin edebilmeleri mümkün olmaktadır.

Sınır ticareti ile dış ticaret formaliteleri azalmakta, bölgesel dış ticaret artmakta ve girişimcilik ruhu oluşmaktadır (Özgentürk, 2008; Öcal, ve diğerleri, 2010).

Sınırdaki yaşayan halkın çoğu geçimini hayvancılık ve tarım faaliyetleri yaparak sağlamaktadır. Bu nedenle sınır ticareti ile Van ili için nakliye, konaklama ve yemek sektöründe iş yapan esnafa canlılık getirmiştir (VATSO, 2008; Ece, 2010).

Sınır ticareti, ülkenin doğu ve güneydoğusunda; ekonominin büyümesine, eğitim, sosyal ve kültürel açıdan kalkınmasına ve gelişmesine katkıda bulunacaktır (Ekşi ve Bakan, 2010; Kalaycı ve Doğan, 2010).

4.13.2. Sınır Ticaretinin Ekonomik Kayıpları

Sınır ticaretinin negatif yönleri aşağıda sıralanmıştır (Özçiloğlu ve Sakar, 2011, Sugözü ve Atay, 2010):

- Ticareti yapılan tüm ürünler sınır ticaretine dahil edilmemektedir. Sadece Dış Ticaret Müsteşarlığının belirlemiş olduğu ve özgülünen kotalarla sınırlandırılmış olanlar sınır ticaretine dahil edilmektedirler.
- Esnaflıkla uğraşanlar ile tacirler kendi ticari işlemleri dahilinde olmayan ürünleri ithal ederken sınır ticaretinden faydalanamazlar. Bu nedenle hizmet sektöründe yer alan tacirler ve esnaflıkla uğraşanlar sınır ticareti yapmak için ayrı bir belge almak zorundadırlar.
- “Sınır Ticaret Belgesi” sahibi olmak isteyen tacirler ve esnaflıkla uğraşanlar belge kapsamındaki sınır şehirlerinde en az 2 yıl boyunca faaliyette olmalıdırlar.
- Sınır ticareti nedeniyle, izin dışı ülkeye giren akaryakıt, akaryakıt istasyonlarında satılarak ülkede vergi kaçakçılığına sebep olmaktadır. Bununla birlikte yurda sokulan kalitesiz motorin haksız rekabetin ortaya çıkmasına neden olarak bölgede yaşayan bazı kesimlerde haksız zenginleşmeye sebep olarak bölgede gelir dağılımını olumsuz etkilemektedir.
- Sınır ticareti nedeniyle tarım ürünlerinin daha ucuza elde edilmesi ve bu ürünlerin yurt içi piyasalarda işlem görmesi tarım sektöründe haksız rekabete sebep olmaktadır.
- Sınır ticareti sayesinde biriken sermaye farklı bölgelerde yatırıma dönüşerek bölgeler arası gelir farklılığını arttırmaktadır.
- Sınır ticareti nedeniyle ithalatı yapılan ürünler sadece yetkili olan sınır şehirlerinde faaliyet gösteren tacirlere ve esnaflıkla uğraşanlara satılmaktadır.
- Sınır ticareti ile uğraşanlara bir ay içinde en fazla 50.000 dolarlık ithalat izni verilmektedir.

- Sınır ticareti yapılan eşyalar, ticaretin yapıldığı ülke menşeli olmalıdır. Sınır ticareti kapsamında başka bir ülke menşeli olan ürünlerde ithalat yasal değildir.
- Sınır ticareti ile gelen ithal mallarının ülkede serbest dolaşımına izin verilmemektedir.

Sınır ticaretinde kamyon altlarında getirilen kalitesiz motorin ülkemizde çevre kirliliğine, kazalara ve araçlarda hasar ve kazalara yol açmaktadır. Ayrıca yurda ithali yapılan gıda ürünlerinin kalitesiz olması da başka bir sorundur (Yüce Dural ve Göktepe. 2010).

4.13.3. Türkiye’de Sınır Ticareti ve Kayıt Dışı Pazarın Boyutları

Sınır ticareti ile ilgili bu tür ticaretin kayıt dışı olduğu yönünde bazı iddialar öne sürülmektedir. Sınır ticareti sonucu yapılan ithalat iki milyon dolardan fazladır. Fakat yapılan ithalatın tamamen kayıt dışı olduğu yönündeki savlar tam olarak doğru olarak algılanmamalıdır. Bunun nedeni ithalatın yapıldığı gümrük kapılarında bu ürünler kayıt altına alınmakta ve bu ürünlerden farklı oranlarda vergi alınmaktadır.

Bahsedilen farklı vergi oranlarına örnek olarak petrol ürünleri ve petrol dışı ürünler verilebilir; petrolde %60, petrol dışı ürünlerde %80 vergi oranları uygulanmaktadır. Kayıt dışı savının temel gerekçesi, sınır ticareti yapılırken kullanılan kamyonlara monte edilmiş depolarda ülkeye sokulan motorinin tam olarak kaydedilememesidir. Fakat 2000 yılından sonra bu sistem sonlandırılmış ve kamyonla getirilen motorinler de kaydedilmeye başlayarak kayıt dışılık azaltılmıştır.

Petrol ve Sanayi Derneği tarafından yapılan bir araştırmada, 1998’de %43 oranında traktörde, %152 oranında kamyon satışında, %135 oranında otobüste meydana gelen artışa karşın motorin satışında artış beklenirken tam tersine bir azalış gerçekleşmiştir. 1990’da 7 milyon 193 bin ton motorin satılmışken 1998’de bu rakam 773 bin ton azalmıştır.

1998 yılında yayınlanan Turcas Petrol’ün raporuna göre, 1997 yılında Türkiye’de GSMH Ekim ayı sonu itibariyle %4.7 oranında gerçekleşen büyümeye rağmen bu ekonomik büyüme oranı petrol ürünleri satışına yansımamış, 1998 yılı petrol ürünü tüketimi %7.9 azalmıştır. Ekonomik büyüme oranında gerçekleşen artışa karşın petrol ürünlerinde meydana gelen azalışın sebebi, sınır ticareti yoluyla ülkeye giren petrol ürünleri olarak gösterilmiştir. 1998 yılında sınır ticareti aracılığıyla ülkeye giren motorin, toplam motorin

tüketiminin yaklaşık %20 ile %25 arasında gerçekleşmiştir (Turcas Faaliyet Raporu,1998). Bununla birlikte İthalat Rejimi Kararnamesi'nde yer alan gümrük vergilerinin % 60'ının ödenmesi suretiyle gerçekleştirilen sınır ticaretinin toplam ithalat içindeki payı hala çok küçüktür (Dünya Gazetesi, 28 Ekim 1999).

Motorin satışlarının kontrol altına alınması için 1 Mart 2000 tarihinde çıkarılan kararname ithalatın ham petrol olarak yapılması teşvik edilmeye başlanmıştır.

4.13.4. Türkiye'de Sınır Ticaretinin Neden Olduğu Ekonomik, Ticari, Mali ve Ürün Kalitesine İlişkin Sorunlar

Türkiye'de uygulanan yasalara göre, yurt içindeki rafinelerde üretilmekte olan motorinde yer alan kükürt oranı azami olarak binde 7 olmalıdır. Yalnız Irak'tan ithal edilen motorinde bu oran binde 9,5'tur. Kükürt oranındaki bu farklılık, önemli bir ölçüde çevre kirliliği yaratmakta, ayrıca yüksek kükürt oranının yarattığı aşınma-korozyon- sebebiyle araçlarda ciddi hasarlar oluşmaktadır. Bununla birlikte, yine uygulanan yasalara göre, en az 50 birim olması gerekli görülen elektrik iletkenliği, Irak'tan ithal edilen motorinde 18 birimdir; düşük elektrik iletkenliğinin olduğu petrol ürünlerini kullanan araçlarda, kaza anında araçların yanması da hayati tehlikeyi artırmaktadır (Büyükcengiz, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 32, Yasama Yılı 2, 06 Ağustos 1997).

Normalde motorin parlayan bir ürün değilken Irak motorini parlamaya sebep olarak araçlarda patlamaya sebep olabilmektedir. İthal edilen motorin sebebiyle Türkiye'de trafik kazalarında yaşanan patlamalar nedeniyle bir çok ölüm yaşanmış ayrıca ormanlarda traktörlerden sızan motorin nedeniyle birçok yangın çıkarak ekolojik dengede de bozulmalar yaşanmıştır (Bayer, Hürriyet 7 Ekim 1999, Öztürk, 2006: 120).

4.13.5. Sınır Ticaretinin Kayıtlı Akaryakıt Sektörü Açısından Etkileri

Türkiye'ye kaçak motorinin girmesi ilk defa 1990'ların başında, tırların ve kamyonların kasalarına eklenen depolarla başlamıştır. Hiçbir vergiye tabi olmadan, benzin istasyonlarında direkt tüketiciyle ulaşan motorin miktarı bir yılda 1,2 milyon ton düzeyinde olunca 1993'te hükümet kamyon ve tır depolarında benzin ülkeye motorin sokulması uygulamasına son vermiştir. Buna rağmen 3 yıl sonra 1996'da 26/11/1996 tarih ve 2254 sayılı Başbakanlık genelgesi ile, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu şehirlerinde faal

sınır kapılarından, römorku olan araçların sekiz, römorku olmayan araçların dört ton akaryakıt ile sınırdan geçmesine ve bunların sınırdaki şehirlerde piyasaya sürülmesine izin verilmiştir (Büyükcengiz, TBMM Tutanak, Dönem 20, Cilt 32, Yasama Yılı 2, 06 Ağustos1997,Öztürk 2006:117).

4.13.6. Sınır Ticaretinin Hayvancılık, Sebze ve Meyvecilik Sektörüne Etkileri

Ziraat Mühendisleri Odası'nın yaptığı araştırma, ülkemizde yapılan sınır ticaretinin hayvancılık sektörüne etkisine dikkat çekmiştir; sınır ticaretiyle ithalatı yapılan hayvanların tüketiciler üzerinde olumsuz etkisi vardır. Bu araştırmaya göre hayvanların ülkeye kontrolsüz girişi sonucu hayvanlar arasında farklı hastalıklar yayılmaktadır. Bununla birlikte hayvancılık sektöründe 1991'den sonra uygulanan ve çok da doğru olmayan politikalarla küçükbaş hayvan sayısında yaklaşık 6 milyon azalma meydana gelmiştir. Van Et Genel Müdürü Kaya Tokmakçioğlu, konuyu “Komşu ülkelere yapılan hayvan kaçakçılığı hayvancılığımıza büyük darbe vurmuştur” şeklinde özetlemiştir (Para Dergisi, “Kent/VAN”).

Sınır ticareti ile ithalatı gerçekleştirilen ürünlerin sebze ve meyve sektöründe meydana getirdiği iktisadi ve mali kayıplar da vardır. Örneğin; İran'dan sınır ticareti ile ithalatı yapılan düşük kaliteli çekirdeksiz kuru üzüm ve kuru kayısı, Türkiye'nin önemli ihraç mallarındandır ve bu düşük kaliteli malların yerli ürünlerle karıştırılarak “Türk malı” adıyla ihracatının yapılması yerli mallarımızın uluslararası piyasadaki imajını olumsuz etkilemektedir (Sönmez, 1995:38).

Sonraki dönemlerde çekirdeksiz kuru üzüm ithalatı sınır ticareti kapsamında çıkarılmış fakat bu kuru üzüm ithalatının İran'dan kaçak yolla devam etmesi engellenememiştir. Kaçak kuru üzümlerin ülkeye girişi, Tariş Birlik ve yurt içi çekirdeksiz kuru üzüm stoklarının artmasına neden olarak fiyatların düşüşüne, ürün kalitesinde bozulmaya ve ülke stoklarının artmasına, fiyatın düşmesine ve aynı zamanda bu malları ihraç ettiğimiz ülkelerde memnuniyetsizliğe de sebep olmaktadır.

4.14. Sınır Ticaretinin Yarattığı Kayıt Dışı Pazarın Kontrol Altına Alınması

Sınır ticaretinde dikkat edilmesi gereken konulardan biri de komşularla sağlıklı bir siyasi ilişki içinde olmak ve siyasi ilişkilerin ekonomik ilişkilere zarar vermeyecek bir şekilde çözüm odaklı olmasını sağlamaktır. Bunun örneklerinden biri Suriye ile yaşadığımız Öcalan krizi sonrası yapılan ambargolardır. Bu dönemde kayıt altındaki, Suriye ile Türkiye arasında yapılan yakıt ve diğer ürünlerdeki sınır ticareti birden bitmiştir. Bu şekilde yaşanan krizlerin olumsuz yönüyle bölgede yaşayan insanlar baş başa kalmaktadır. “Bu nedenle ülkeler arasındaki ekonomik ilişkilerde devamlılık olmalı, sorunların bedeli ülke refahı ile ödenmemelidir (Akşam Gazetesi 7 Mart 2001)”.

Sınır ticaretine konu olan malların kural olarak sınır bölgesi içerisindeki ticareti serbestken, bu malların diğer bölgelerde ticaretinin yapılmasını önlemek imkânsıza yakındır. Bu konuda alınabilecek tedbirler için bölge halkının gereksinimlerinin doğru bir şekilde belirlenmesi gerekirken, bununla birlikte bölge halkının gereksinimlerinden daha fazla ithalat yapılarak bu malların bölge dışına gitmesinin önlenmesi ve bu malların yurt içi piyasaları ele geçirmesi önlenmelidir. Dile getirilmesi gereken başka bir konu da sınır ticaretindeki ithalat ve ihracat işlemlerinin az ve kolay olması nedeniyle başta az miktarda olduğu için önemsiz görünen fakat toplama bakıldığında büyük hacim kaplayan bu ticaretin normal ithalattaki standart ve kalite ölçütlerine uygunluğunun denetlenmesi, kıymet esaslarının uygulanması gibi prosedürlerin dikkatlice yapılması, tüketiciyi korumak adına tedbirlerin alınması ve normlara elverişsiz malların ithaline müsaade edilmemesidir (Öztürk, 2006:121).

Başta bahsedilen siyasi ilişkilerin bir örneği de Irak ile ABD ilişkisinin Türkiye’ye yansımalarıdır. ABD’nin İncirlik Hava Üssü’den aralıklarla Irak’a hava saldırısı düzenlemesi Türkiye ile Irak arasındaki siyasi ilişkilerin gerilmesine neden olmasının yanında ekonomik ilişkileri de olumsuz etkilemiş ve kayıt altına alınabilen sınır ticaretin bitmesine neden olmuştur. ABD’nin yaptığı hava saldırıları sonucu Habur Sınır Kapısı kapanmakta ve resmi ticaret bitmektedir. Halbuki Habur Sınır Kapısı bölge halkı için hayati önem taşımaktadır ve bu dönemlerde Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde ticaret hacmi ciddi düşüş yaşamaktadır. Bu dönemlerde ticaret yapan araçlara izin verilmezken sadece ticari olmayan araçların sınırı geçmesine izin verilmektedir.

Bu durum da yine kayıt dışı ekonomiyi canlandırmaktadır. “Bu yüzden ticari ilişkilerin kesintisiz sürdürülmesi için gerekli önlemler alınmalı ve yöre halkı zor durumda bırakılmamalıdır (Dünya Gazetesi 28 Ocak 1999).”

Coğrafi konumu sebebiyle Kars, ithalat ve ihracat için büyük potansiyeli olan bir şehirdir; Ermenistan, Gürcistan, Nahçıvan ve İran ile sınır ilişkilerinde bulanabilecek bir şehir olmasının yanı sıra ülkemiz ile Orta Asya Cumhuriyetleri ve Bağımsız Devletler Topluluğu arasında bir köprü görevi görmektedir. Kars'ın iktisadi hayatında önemli bir konumdaki Akyaka Sınır Kapısı, Azerbaycan'a yapılan saldırılara tepki olarak kapatılmış ve Ermenistan ile yapılan sınır ticareti sona ermiştir. Akyaka Sınır Kapısı'nda sınır ticareti yapılamaması bölge halkının ticari hayatını olumsuz etkilemektedir.

Mardin'de yer alan Nusaybin Sınır Kapısı gümrüksüz geçişlere ve sınır ticaretine açık değildir ve bu yine bölge halkı için olumsuz bir sonuç olarak karşımıza çıkmaktadır. Aynı şekilde Mardin'de bulunan Şenyurt Sınır Kapısı'nın da açık olmaması bölge halkını derinden etkileyen bir sorundur. Bölge halkının mağduriyeti Habur Sınır Kapısı'ndaki çözüm yollarına benzer bir şekilde giderilebilir; özel yetkilerle sınır ticareti yapılabilir.

Genel olarak bakıldığında Türkiye'nin sınır ticareti yaptığı illerin siyasi olarak sorunlu ülkeler olduğu göz önündedir. “Azerbaycan ile Ermenistan arasında problem vardır. Ancak ondan on kat büyüğü de Türkiye ile Yunanistan arasında vardı. Onunla şimdi kardeş olduk. Bunun gibi Ermenistan meselesinin de çözülmesi gerekir. Bu sınırdan da ticaret yapılması gerekmektedir. Ardahan, Kars, Ağrı, Erzurum ticaretin gerilemesinden ötürü köye dönüşmek üzeredir (Polat, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasa Yılı 2, 27 Ocak 2000).”

Sınır ticaretinin iktisadi önem taşıdığı bölgelerde sınır ticaretinin canlandırılması, bölgeler arası gelir dengesizliklerinin de önüne geçecektir.

Sınır ticaretinin sağlıklı yürütülmesini engelleyen en önemli etkenlerden birisi de bir kısım gümrük kapılarının sadece mesai saatleri içerisinde açık olması (örneğin Habur), diğer zamanlarda ise geçişlere kapatılmasıdır. Mesai saati sonuna kalanlar bir sonraki günü beklemek zorunda kalmaktadırlar. Bu durum ekonomik kayıplara yol açmaktadır. Bu

yüzden gümrüklerde 24 saat hizmet verebilecek personel, araç ve ekipmanın tamamlanarak bu olumsuz durumun giderilmesine çalışılmalıdır.

Sınır ticareti yapılan bölgelerde kayıt dışı piyasanın varlığının bir diğer nedeni de Habur Sınır Kapısı gibi bazı gümrük kapılarının sadece mesai saatlerinde geçişe açık olmasıdır. Ticarete taraf olan tacir ya da esnaflar mesai saati sonrasına kalan ticari işlemlerde yaşanabilecek kayıpların önüne geçmek adına kayıt dışına kayabilmekte, bu da bu piyasayı derinleştirmektedir. Bu nedenle sınır kapılarında mesai saatleri uzatılmalı ya da her saat işlem yapılabilecek şekilde prosedürler güncellenmelidir.

Bir başka önemli konu da “Tüketiciyi Koruma Yasası” kapsamında yaşanmaktadır. Daha düşük kalitede ya da kusurlu mallar satıldığında tüketici bilgilendirilmelidir. Yalnız sınır ticaretine konu olan motorin için bu uygulama söz konusu olamamaktadır. Problem yaşanmaması adına bu konuda tüketici bilgilendirilmelidir.

4.15. Sınır Ticaretinin Düzenlenmesi Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler

Dış ticaretin düzenlenmesi aynı zamanda farklı sosyal olaylarla da ilgilidir. Doğu Anadolu Bölgesi ve Güney Doğu Bölgesinde tersine göçü destekleyen araçlardan biridir sınır ticareti. Sınır ticaretinin yapabildiği şehirlerde ekonomi canlanacak, tersine göç de desteklenecektir (Polat, 2000).

Sınır ticaretinin artırılması için Irak hükümeti ile “sınır ticareti esasları” yeniden görüşülerek bu ticaret desteklenebilir. Öncelikle gıda sektöründe üretilen mallar normal ithalat ve ithalat yoluyla değil de sınır ticareti ile yapılabilir. Bu durumda hem ekonomik hem siyasi ilişkileri iyileştirme imkânı yaratılırken Doğu Anadolu Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için de kalkınmanın hızlanması sağlanabilir.

Sınır kapısı sayısının çok olması devlete fazladan yük getirmektedir. Sınır kapılarının etkin hale gelmesi devletin yüklendiği bu fazladan maliyeti de karşılayabilecektir.

Siyasi yönetimi değişmiş olan Irak hükümeti ile yapılacak görüşmelerde sınır ticaretinin yeniden tesisi, görüşme konularının içine alınabilir. Başta gıda ürünleri olmak üzere Irak'ın ihtiyaç duyduğu mallar normal ticaret yanında sınır ticareti ile de karşılanabilir. Konuya bölgelerarası kalkınma farklarının ortadan kaldırılması açısından bakıldığında, Doğu ve

Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kalkınması için sınır ticaretinin kesintiye uğramadan sürdürülmesi gerekir. Çok sayıda sınır kapısının aynı zamanda devlete maliyeti de büyüktür. Sınır kapılarının devlete yüklediği yüksek maliyet, bu kapıların sınır ticareti ile değerlendirilmesi durumunda katkıya dönüşebilir. Resmi ithalat ve ihracat formaliteler nedeniyle küçük bir kesim tarafından yapılan sınır ticareti geniş bir kesimce yapılabilir (Öztürk, 2006:121).

Sınır ticaretinin terör örgütlerine kaynak sağlaması nedeniyle ticaretin bazı dönemlerde yasak edilmesi, terör örgütleriyle hiçbir ilişkisi olmayan bölgede yaşayan halkın yaşam kalitesini de olumsuz etkilemektedir. Bu yüzden sınır ticaretinde sağlam bir denetim gereklidir.

Örneğin, 2002 yılının her ayında Nahçıvan'dan yaklaşık 15 bin ton motorin ithal edilmiştir. Bizim için olduğu kadar Nahçıvan için de bu ticaret çok önemlidir. Türkiye'nin Orta Asya'ya açılan pencersi Nahçıvan'la ilişkilerin geliştirilmesi ve ekonomisinin ayakta kalması açısından, Iğdır'dan Nahçıvan'la sınır ticaretinin sürdürülmesi ve kesintiye uğramaması gerekir (Öztürk, 2006:121).

Daha önce de bahsedildiği gibi kolay bir yönteme sahip sınır ticareti başlangıçta az miktarlarda yapılırken, bunların birikmesi sonucunda bu mallar ekonomiyi ve yurt içi mal kalitesini olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle normal ithalat-ihracat işlemlerinde olduğu gibi standart ve kalite kontrolleri ile kıymet esaslarının düzgün bir şekilde yapılması, tüketiciyi korumak için tedbirlerin alınması ve nizami kurallara uymayan malların geçişine izin verilmemesi gerekmektedir (İşsever, 1993).

“Tüketiciyi Koruma Yasası” bağlamında kalitesi düşük ya da kusurlu mal satışında tüketici bilgilendirilmelidir. Sınır ticareti ile ithal edilen motorinde bu uygulamaya yer verilmemektedir. Bu nedenle bahsi geçen konuda ve buna benzer konularda Tüketiciyi Koruma Yasası bağlamında tüketici bilgilendirilmedi (Hürriyet, 1998).

Yetkili idareden kaynaklanan bazı hatalı uygulamalar nedeniyle sınır ticaretinin gelişimi engellenmiştir. Buna örnek olarak, 1999 yılında Başbakanlık müfettişleri tarafından yapılan bazı tetkikler sonucu, sınır ticareti belgesi almak için valiliklere bağış yapılmasının zorunlu tutulması ve yapılan bağışların resmi işlerde kullanılmaması verilebilir. Tetkik

yapılan şehirlerde tutulan raporlarda, 1992-1998 yılları arasında bazı mülki idarecilerin "sınır ticareti belgesi karşılığında bağış topladıkları" ve bu bağışlarla "lüks makam otoları, konuk ağırlama giderlerini karşıladıkları" belirlenmiştir. Valilikler, kaymakamlıklar, yerel yönetim birlikleri, diğer kamu kuruluşları ile kamu personeli tarafından kurulan dernek ve vakıflarca, belirli işlemler için belirli miktarlarda bağış alınmış, bu bağış yapılmadığı takdirde işlem yapılmamış veya kamu otoritesi kullanılarak bu işlemler engellenmiştir (Yılmaz, 1999). Yapılan buna benzer haksızlıklar nedeniyle sınır ticareti olumsuz etkilenmiştir (Öztürk, 2006:121).

Sonuç olarak 10.04.2003 tarihinde çıkarılan 2003/5408 numaralı Bakanlar Kurulu Kararnamesinin 13. maddesinde bu yanlış uygulamalar dikkate alınarak "kurulacak Sınır Ticaret Merkezlerinde yapılacak ticari işlemlerde mülki idare amirlikleri, il özel idareleri, belediyeler ile vakıf ve derneklerin nam ve hesabına her ne ad altında olursa olsun kesinti yapılamayacağı" hükmü getirilmiştir.

Gümrükte sağlanan bazı kazanımlar nedeniyle büyük illerde iş sahibi olan bazı iş insanları sınır ticaretinin yapıldığı şehirlerde yaşayan kişiler yerine belge edinerek, ilgilendikleri malları iskontolu olarak ithal edip haksız kazanç elde etmiştir. Bu bağlamda "belge almaktan nakliye işlemlerine kadar" ortaya bir çıkar sarmalının çıktığına dikkat çekilmiştir (Toskay, 1999; Hürriyet, 2000). Sınır ticaretinin temel gerekçelerine uymayan işlemler dikkatli bir şekilde incelenmelidir.

Sınır ticareti ithalatına konu olan kalitesiz motorin, araç motorlarını olumsuz etkilemektedir. Bu nedenle sınır ticaretini sürdürürken bu olumsuz etkileri ortadan kaldıracak bir çözüme ihtiyaç vardır. "Bize göre Türkiye'ye rafine ürünlerden ziyade ham petrol getirilmeli, ham petrol Türkiye'de rafine edilmeli ve piyasaya sürülmelidir (Öztürk, 2006:122)." Bu sayede pazara kalitesiz ürünler yerine kaliteli ürünler çıkarılmış olur.

Sınır ticaretinde kayıt altına alınanlar incelendiğinde gerçek rakamların %20 kadarının yer aldığı yetkili kişiler tarafından ifade edilmektedir (Hürriyet, 2000). Sınır ticaretinde karşılaşılan sıkıntılardan biri de gerçeğe uygun istatistiklerin tutulamamış olmasıdır. Devlet İstatistik Kurumu tarafından sınır ticareti istatistikleri yayınlanamamaktadır. Sınır ticareti ile ilgili istatistikler, bu konuda çalışılanlar tarafından sınır şehirleri valilikleri tarafından yayınlanan bazı kitaplar ya da internet sitelerinden elde edilmeye çalışılmaktadır. Bu da

İstatistiklerin güvenilirliğini azaltmaktadır. İlgili istatistiklerin Devlet İstatistik Kurumunca düzenli olarak yayınlanmaması, sınır ticaretinin asıl hacmi hakkında spekülasyon ifadelerine çanak tutmakta ve konunun asıl boyutunun ele alınmasında şeffaf olunamaması sorununu ortaya çıkarmaktadır. Bu sebeple öncelikle Ticaret Bakanlığı veya Devlet İstatistik Kurumunca sınır ticareti rakamlarının yayınlanmasıdır.

Sınır ticaretinin yapıldığı Doğu Anadolu Bölgesinde iktisaden faal nüfusun %79'u tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bu oran %63'tür. Sanayi kesiminde çalışan iktisaden faal nüfus %3.7'dir ve Türkiye ortalamasının dörtte biri kadardır (Yıldırım, 2000). Ülkemizde kişi başı düşen gayrisafi yurt içi hasıla ile Doğu ve Güneydoğu illeri (özellikle Ağrı, Muş ve Şırnak) karşılaştırıldığında arada büyük bir fark olduğu gözlenmektedir. (Yıldırım, 2000). Yine 2018 itibarıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesinde okuryazar oranı % 80,5'tir; Doğu Anadolu Bölgesinde bu oran %84,8'tir. Ülkenin böyle sosyoekonomik yapıya sahip bölgelerinin en önemli gelir kaynaklarından birisi olan sınır ticaretinin kesintiye uğramaması gerekir (Yıldırım, 2000).

Türkiye'nin 8 komşu ülkesiyle yaptığı resmi ticaret 2004 yılı itibarıyla 7.5 milyar USD'dir. Türkiye'de dış ticaretin komşu ülkelerle yapılan oranı ise % 6 civarındadır ve bu oran sürekli azalmaktadır. İskandinav ülkelerine baktığımızda ise sınır ticareti oranının dış ticaret içindeki payı % 40.5 olarak görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde yine yüksek olan dış ticaretteki sınır ticareti oranlarına karşılık Türkiye'de gerçekleşen sınır ticaretinin oranı oldukça düşüktür ve hem komşularla ilişkiler anlamında hem de dış ticaret rakamlarını arttırmak anlamında özellikle ihracatın hangi yönde geliştirileceği yeniden gözden geçirilmelidir. (Öztürk, 2006:122).

5. SONUÇ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde iktisadi kalkınmayı finanse etmek için sermaye gerekmektedir. Dış ticaretten sağlanabilecek bu sermaye için ülkeler dış ticarete üstünlük kurmanın yollarını aramaktadırlar. Bu açıdan serbest bölgeler ülkelere dış ticarete önemli katkılar sağlamaktadır ve serbest bölgeler bu sermayeyi sağlamak açısından iyi bir alternatif olarak karşımıza çıkmaktadır.

Serbest bölgeler, belirli kanunlar çerçevesinde kurulurlar. Ülkeleri dış ticarete avantajlı konuma getirmek ve ülkeye çeşitli faydalar sağlamak amacıyla geliştirilmişlerdir. İşlemlerin daha az maliyetle gerçekleştirilebildiği firma yatırımlarının da devlet teşvikleriyle korunduğu ülke içerisindeki özel alanlardır.

Zaman içerisinde ülkeler ticaret şekillerine ve bölgelerin konumlarına göre serbest bölgeleri çeşitlendirmişlerdir. Daha çok kıyı kesimlerinde limanları sayesinde ticaret yapan ülkeler bu ticarete daha avantajlı olabilmek için serbest limanları, denize kıyısı bulunmayan ülkeler üretimde üstünlük sağlamak adına serbest üretim bölgelerini kurmuşlardır.

Ülkeler serbest bölgeleri firmalar açısından tercih edilebilir kılmak için bölgelere çeşitli avantajlar sağlamışlardır. Firmalar adına en önemli avantaj şüphesiz devlet tarafından alınan vergilerin bu bölgelerde bulunmasıdır. Firmalar bu sayede ürünlerini daha ucuza üretir ve dış pazarlarda rekabet edebilecek konuma gelirler. Bu sayede hem firmalar kazançlarını arttırır hem de ülke ihracatına yapılan pozitif katkı sayesinde refah artışı sağlar. Aynı zamanda kur riski olmaması da serbest bölgelerin ticaret yapan firmalara getirdiği avantajlarından biridir.

Serbest bölgelerin en önemli avantajlarından bir diğeri ise bürokrasi işlemlerinin en aza indirilmesidir. Firmalar ürünlerini serbest bölgelerde süresiz olarak tutabilir ve istedikleri zaman ticarete sokabilir. Bürokrasi işlemlerinin yok denecek kadar az olması firmalara bu avantajı sağlayarak pazardaki gelişmelere anlık tepki vermelerini kolaylaştırır.

Türkiye'nin ihracatında yakın komşuların aldığı pay %8-9 civarındadır. Almanya için bu oran %80'dir. Yani Almanya %80 oranında çevresini kullanmaktadır. İskandinav ülkeleri

%40-50 oranında Baltık Denzinin çevresini kullanmaktadır. Türkiye'nin çevresinde hem Karadeniz, hem Akdeniz, hem de Ege vardır ve sınır komşuları açısından zengin bir ülkedir. Her ülkenin Türkiye kadar çok sınır komşusu bulunmamaktadır. Bu potansiyelin kullanılması gerekmektedir. Serbest bölgeler 1987'den günümüze sürekli artan ticaret hacimleriyle bir yandan Türkiye için dış ticaret açığını azaltırken bir yandan da ticaretin dövizle yapılmasından kaynaklı olarak döviz geliri sağlamışlardır. Bu etkiler göz önüne alındığında serbest bölgeler ülkelere yalnızca ticaret açısından değil, aynı zamanda kalkınmanın sağlanması açısından da faydalıdır. Bu bağlamda serbest bölgelerin ülkelere istihdam olarak da katkıları bulunmaktadır. Yine serbest bölgeler yabancı sermayenin getirdiği teknolojik yenilikler sebebiyle teknoloji transferi sağlarlar. Geniş çerçevede bakıldığında Türkiye'nin dış ticaretinde serbest bölgeler giderek önem kazanmaktadır. Kurulan serbest bölgelerde Türkiye'nin bu etkilerin farkında olduğu ve giderek artan ticaretten faydalanma isteğinin arttığı gözlenmektedir. Bu isteğin artmasına rağmen yaşanan ekonomik bunalımlar serbest bölgelerdeki ticareti etkilemekte ve verimi düşürmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin ekonomik büyümesine daha çok fayda sağlaması adına bu bölgelerde etkinlik artışının sağlanması gerekmektedir.

Literatüre baktığımızda ise bu konuda az sayıda çalışmaya bulunmaktadır ve ulaşılan çalışmalar ile çalışmamızın sonuçları karşılaştırılmıştır. Yapılan karşılaştırmalardan elde edilen sonuçlara göz atacak olursak; kısa dönemli değişimlere bakıldığında Türkiye'nin ithalatı; serbest bölgelerin ithalatından, reel döviz kurundan, ithalat birim fiyatından ve Türkiye'nin endüstriyel üretiminden pozitif yönde etkilenmektedir. Türkiye'nin ihracatı; serbest bölgelerin ihracatından, reel döviz kurundan, ihracat birim fiyatından ve dünyadaki endüstriyel üretimden pozitif yönde etkilenmektedir. Serbest bölgelerin ithalatı; Türkiye'nin ithalatından ve Türkiye'nin endüstriyel üretiminden pozitif yönde, reel döviz kurundaki değişimlerden de negatif yönde etkilenmektedir. Serbest bölgelerin ihracatı; Türkiye'nin ihracatından ve ihracat birim fiyatından pozitif yönde, reel döviz kurundan ise negatif yönde etkilenmektedir. Uzun dönemde ise Türkiye'nin ithalatı reel döviz kuru, Türkiye'nin geliri ve ithalat birim fiyatından etkilenmektedir. Serbest bölgenin ihracatı, reel döviz kuru, ihracat birim fiyatı ve dünya gelirleri Türkiye'nin ihracatını etkilenmektedir. Serbest bölgelerin ithalatı açısından baktığımızda Türkiye'nin geliri ve reel döviz kurunun etkisini görmekteyiz. Son olarak serbest bölge ihracatını ise Türkiye'nin ihracatı, reel döviz kuru, ihracat birim fiyatı etkilemektedir.

Sınır ticareti, sadece ekonomik büyümeyi değil aynı zamanda ekonomik kalkınmayı da etkileyen bir yapıya sahiptir. Avrupa Birliği ve diğer gelişmiş ülkeler göz önünde bulundurulduğunda bu ülkelerde sınır ticaretinin, ülke dış ticaretinde önemli bir yer elde ettiğini görüyoruz. Fakat Türkiye’de sınır ticareti ekonomiyi canlandırabilecek bir düzeyde yapılamamaktadır. Baktığımızda Türkiye’de sınır ticareti yapılan şehirler daha çok iktisadi açıdan diğer bölgelere göre geri kalmış Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yapılmaktadır. Bu nedenle ticareti geliştirecek yasal düzenlemeler yapılmalıdır. Sınır ticaret belgesi alma ve kullanma hakkı yalnızca Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde mukim kişilere verilmeli, bu insanların sırtından aracılardan bu belgeleri almaları ve bölge halkını devre dışı bırakmaları engellenmeli ayrıca sıkı denetimlerde bulunulmalıdır. İllere kotalar verilmeli ve böylece fazla ürün girişi kontrol altında tutulmalıdır.

Sınır ticaretinin geliştirilmesi için, sınır ticaretinin sadece petrol ürünleri ithalatı olmaktan çıkarılması, gerçek anlamda bir dış ticarete yönelmesi gerekmektedir. Suriye, İran, Irak, Bulgaristan ve Gürcistan ile ilişkiler gözden geçirilerek sınır ticareti adına bu büyük potansiyelden daha fazla yararlanma yolları araştırılmalıdır.

Sınır ticareti yapan şirketlerin faaliyetlerini gerçekleştirirken stratejik yaklaşmalı böylece örgütlerin kapasiteleri artacağı gibi sınır ticaretinin işleyişi ve yönetim biçiminde ve ilgili kişilerin bakış açısında da olumlu etki yaratılmalıdır.

Serbest bölgeler ve sınır ticareti merkezleri ülke ekonomilerine sağladıkları katkıların yanında, esnek ve çağdaş idari yapılarıyla dış ticarete yönelmek isteyen firmalara modern ve gelişmiş bir yatırım ortamı sağlayan lojistik merkezler olarak ülkemizde de önemlerini artırmaktadırlar. Tam kapasite çalışmayan/çalışamayan ve dolayısıyla düşük verimlilikle çalışan serbest bölgelerimizin ve sınır ticaret merkezlerimizin güçlendirilmesi ve geliştirilmesine yönelik politikaların en kısa zamanda yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Abasov, V. ve İ. Elagöz, *Ege Serbest Bölgesindeki Bankaların Faaliyetlerinin Tanıtılması Ve Karşılaştıkları Sorunlar Üzerine Bir Araştırma*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 3(3), 2001, s.27-29.
- Aktan, C. *Klasik Liberalizm, Neo-Liberalizm ve Libertarianizm*, Amme İdaresi Dergisi, 1995, Cilt: XXVIII/1, s.10.
- Aktaş, Alp, *Teknoloji Serbest Bölgesi'nde Uygulanan İstisna, Muafiyet ve Destekler*, On İki Levha Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Akyürek, T. Engin , *Serbest Bölge Tanımı, Dünyada ve Türkiye'de*, İstanbul Ticaret Odası Ekonomi Yayınlar Dizisi No: 14, İstanbul, 1983.
- Alacaklıoğlu, A. *Türkiye'de Serbest Bölgelerin Performansı ve Güncel Yaklaşımlar*, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 1998.
- Alpar, C. *Dünya'da ve Türkiye 'de Serbest Bölgeler*, Dost Kitapevi, Ankara, 1985.
- Aslan, N., Terzi, N. “*Heckscher - Ohlin - Samuelson (HOS) Teorisi ve Teorinin Değerlendirmesi*”. Marmara Üniversitesi, İİBF Dergisi, Cilt: XXI /1, 2006, 1-14.
- Atik, A. Hakan, *Serbest Bölge ve Türkiye'de Serbest Bölgeler*, Türkiye Kalkınma Bankası A.Ş. Araştırma Müdürlüğü, Ankara, 1998.
- Aydınolat, N. E. *Modern Uluslararası İktisat Teorisinin Kökenleri*, İkinci Baskı, Siyasal Yayınevi, Ankara, 2007, s.12.
- Bağrıaçık, Atila, *Türkiye'de Belgelerle Uygulamalı Serbest Bölgeler ve Avantajları*, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1999.
- Brasseul, J. *Histoire Des Faits Economiques De L'antiquite A La Revolution Industrielle*, Tome 1, Armand Colin, Paris, 1997, s.160.
- Büyükcengiz, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 20, Cilt 32, Yasama Yılı 2, 06 Ağustos 1997
- Chenery, H. B. ve M. Syrquin. *Patterns of Development, 1950-1970*, Oxford University Press, London, 1975.
- Cingöz, Banu ,“Türkiye Ekonomisinde Dış Ticaret Politikası Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Analizi (1980-2008)”,Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Hatay, 2011.
- Clark, D.P. *Scale Economies and Trade*, Applied Economic Letters, 2012, 19: 965-968.
- Costachie, Silviu , *Free Zones. Some Theoretical Aspects*, Annals of The University of

Craiova-Series Geography Dergisi, Volume 11, 2008, pp.138-146.

Çakmak, İsmail, “2008 Küresel Ekonomik Krizin Türkiye’de İhracata Dayalı Sektörlere Olan Etkileri”, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ordu, 2012.

Darıcı, Bülent, Öcal, Fatih Mehmet ve Okyar, Mete Cüneyt , *Sınır Ticareti Kapsamında Yaşanan Problemler Ve Çözüm Önerileri: Şırnak İli Örneği*, 2010.

Davut, L. Sanayi İktisadı, İmaj Yayıncılık, Yayın No: 13, Ankara, 44; Aktarılan Eser: E. H. Chamberlin, *The Theory of Monopolistic Competition*, Cambridge Mass, Harvard University Press, 1962, 1994, s.56.

Demir, Murat , *Sınır Ticareti Ve Gümrük Vergiler*, 2010.

Dinler, Zeynel, *İktisada Giriş*, Ekin Kitapevi Yayınları, 12. Basım, Bursa, 2006.

Doğanlar, Murat, Bal, Harun ve Özmen, Mehmet , *Uluslararası Ticaret ve Türkiye'nin İhracat Fonksiyonu*, Manas Üniversitesi S. B. E Dergisi, Sayı: 7, 2004.

Dölek, A. *Dış Ticaret İşlemleri*, Umut Kitapevi Yayını, İstanbul, 2013, s.93.

Dünya Gazetesi 28 Ocak 1999

Düzenli, C. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Gelişmekte Olan Ülke Ekonomilerine Etkileri: Serbest Bölgeler Açısından Bir Analiz”. Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta, 2006.

Ece, Süreyya , “Sınırdan Sınırsız Ticaret”, I. The International Border Trade Congress, Kilis 7 Aralık Üniversitesi, Kilis, 2010.

Egeli H. Avni, *Türk İmalat Sanayinde Sektörler Arası İlişkiler, İthalata Bağımlılık ve İhracata Katkı*, Sosyal Bilimler Dergisi, 1997.

Ekşi, İbrahim Halil, Bakan, Sumru, *Bankacılık Sektörünün Gelişmişliği İle Türkiye Ve Sınır Bölgeler Arasında Yapılan Ticaret İlişkisi: Suriye Örneği*, 2010.

Erdoğan, P. D. ve Ener, D. D. Küresel Pazarların Ekonomik Üsleri Serbest Bölgeler. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2005.

Erdoğan, S. *Serbest bölgeler: Dünyada ve Türkiye’de*, Dicle hukuk Fakültesi Dergisi, 4, 337-359. Diyarbakır, 1988.

Erkan, H., R. Tatlıdil , *Serbest Bölgelerde Uygulanan Teşvik Tedbirlerinin Sektörlere Katkıları Yönünden Değerlendirilmesi*, T.O.B.B. Yayınları, Ankara, 1990.

Ersungur, Mustafa ve İlkay, Noyan Yalman , *Bölgesel Kalkınmada İhracat Teşviklerinin Etkinliği*, Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 10, Sayı: 1, Sivas, 2009.

- Ertekin, M. S., ve Kutlu, Erol, *1980 Sonrası Dönemde Türkiye Dış Ticaretinin Genel Bir Analizi*, Anadolu Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 16 (1-2), Eskişehir, 2000.
- Ertürk, Yakup Erdal, Deniz Ahmet ve Batu Ağırkaya Melahat , *Bölgeler Arasındaki Dengesizliklerin Giderilmesinde Güçlü Bir Dış Ticaret Aracı: Sınır Ticareti*, Iğdır Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi, Cilt3, Sayı-4, 2013.
- Fröbel, F., J. Heinrichs, O. Kreye , *Uluslararası Yeni İş Bölümü ve Serbest Bölgeler*, çev., Yılmaz Öner, İstanbul: Belge Yayınları, 1982.
- Gern, J. P. , *L'apport Du Commerce Exterieur A La Croissance Des Pays Non Industrialises*, *Revue Tiers Monde*, T:XXXIV, N:133, Janvier-Mars, 1993, s.18-20.
- Göktepe, Hülya ve Yüce Dural, Betül , *Sınır Ticaretinin Bir Yönü: Haksız Rekabet*, I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis Üniversitesi İİBF, Kasım, 2010.
- Groß, Steffen R. *Freizonen Als Instrument Evolutorischer Strukturpolitik*, Germany: Verlag P.C.O., 2006.
- Elmas, G. *1994 Yılına Girerken İthalat ve İhracatımız*, Birlik Dergisi. Cilt:3, Sayı:3, Ekim, 1993, s.27.
- Güllülü Uğur ve diğerleri , *Gürbulak Dilucu ve Türközü Sınır Kapılarından Geçiş Yapan Kişilerin Bu Kapılardan Gerçekleştirilen Ticaretin Boyutu ile ilgili Bilgi Düşünce ve Tutum Araştırması*, Atatürk Üniversitesi Araştırma Projesi, Erzurum, 2006, s. 2.
- Güner, S. *Serbest Bölgeler*, İzmir:Anadolu Yay, 1995.
- Gürbüz, Mehmet, Karabulut, Murat ve Yıldırım, Uğur , *Sınır Ticaret Merkezlerinin Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Yeri*, I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis Üniversitesi İİBF, Kasım, 2010.
- Haghighi, Ebrahim, Fidan, Halil ve Yazıcı Mehmet , *Türkiye İle Ortadoğu Ülkeleri Arasında Yumurta Dış Ticareti Ve Rekabet Gücü Analizi*, I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis Üniversitesi İİBF, Kasım, 2010.
- Hansen, J. *The Competitive Advantage of Nations*, BookReview, Journal of International Business, Vol. 3, Issue 1, 2011, s.107-133.
- Heaton, Herbert , *Avrupa İktisat Tarihi İlkçağdan Sanayi Devrimine*, (çev: Mehmet Ali Kılıçbay). Ankara: İmge Kitabevi, 1995.
- Işık, İ., M. Çabuk , *Vergi Muhasebe Dış Ticaret Uygulamaları Açısından Serbest Bölgeler*, Özkan Matbaacılık, Ankara, 2007.
- İncekara, A. *Dünya'da ve Türkiye'de Serbest Bölgeler Uygulaması- Mevzuatı, İlgili Yasalar Yönetmelikler Bakanlar Kurulu Kararları Raporlar - Görüşler*, İstanbul: Temel Yayınları, 1986, s.21.

- İnternet: Bakan, Sumru ve Gökmen, Seyit, "Serbest Bölgeler ve Dış Ticaret İlişkisi: Gaziantep Serbest Bölgesi Örneği", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/esosder/article/view/5000073259/5000067505>, 2014, (Erişim Mart 2019)
- İnternet: Bürken, S. Özel Ekonomik Bölgeler Kavramı, <http://kobihaberler.com/index.php/ozel-ekonomik-bolgeler-kavrami/>, 2013 (Erişim tarihi: Mart 2019).
- İnternet: Dış Ticaret Müsteşarlığı, www.dtm.gov.tr, Erişim Tarihi: Mart 2019
- İnternet: Dünya Bankası, <http://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD/countries>, Erişim Tarihi: Mart 2019
- İnternet: ec.europa.eu, 2019
- İnternet: http://www.jasstudies.com/Makaleler/1779188253_22-%C3%96%C4%9Fr.%20G%C3%B6r.%20Veysel%20Tatar.pdf, Erişim Tarihi: .././2019
- İnternet: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=1547 , Erişim Tarihi: Mart 2019
- İnternet: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=2264, Erişim Tarihi: Mart 2019
- İnternet: http://www.tuik.gov.tr/PreIstatistikTablo.do?istab_id=621 , Erişim Tarihi: Mart 2019
- İnternet: Hürriyet Gazetesi, "Sınır Ticaretinde İndirim", 12.01.2000, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/arsiv/>
- İnternet: Toskay, TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 7, Yasama Yılı 1, 40 Birleşim, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423908956.pdf>, 2011(Erişim Tarihi: Mart 2019)
- İnternet: Turcas Faaliyet Raporu, <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423908956.pdf> , 1998, (Erişim Tarihi: Mart 2019)
- İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, https://ticaret.gov.tr/data/5b8707aa13b8761450e18e06/SB_istihdam.pdf, (Erişim Tarihi: Mart 2019).
- İnternet: Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, Gümrükler Genel Müdürlüğü, www.ggm.gtb.gov.tr, (Erişim Tarihi: Mart 2019).
- İşsever, Ö. *Sınır ve kıyı ticareti üzerine bir değerlendirme*, Gümrük Dergisi, Sayı 6, Eylül, 1993.

- Kalaycı, İrfan ve Doğan, *Akış, Sınır Ticaretinin İktisat Politikası Sınırları*, I. Uluslararası Sınır Ticareti Kongresi, Kilis Üniversitesi İİBF, Kasım, 2010.
- Kara, Mehmet , *Ekonomik Etkileri Açısından Türkiye'deki Sınır Ticaretinin Değerlendirilmesi*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:7, Sayı:3, İzmir, 2005, s.64,
- Karaduman, N. ve Yıldız, Z. *Serbest Bölge Uygulamalarının Dış Ticarete ve Yabancı Sermayeye Katkıları*, Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, C.7, Sayı:1, 2002, s.133-152.
- Karakuzey, M. *Serbest Bölgeler ve İlgili Mevzuat*, Ünal Baskı ve Cilt Evi, 1. Baskı, İstanbul, 2003.
- Keesing, D.B. *Labor Skills on the Structure of Trade in Manufactures*, The Open Economy Essays on International Trade and Finance, Peter B. Kenen ve Roger Lawrence (ed), Columbia University Press, 1968, s.5-6.
- Keskin, Fahriye , *Türkiye-Suriye Arasındaki Sınır Ticaretinin Dış Politika Boyutu*, 2010.
- Kılıç C. *Türkiye'nin Avrupa Birliğine Uyum Sürecinde Dış Ticaret Politikası*, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale, 2006.
- Kibritçiöğlü, Aykut , *Serbest Bölgelerin Olası Makroekonomik Etkileri ve Düşündürdükleri*, Liberal Düşünce Dergisi, Cilt 2, Sayı 6, 1997, s. 75-88.
- Kjeldsen-Kragh, S. *International Economics*, Copenhagen Business School Press, 2002, s.179.
- Kökçe, Rıza , "1994-2004 Yılları Arasında Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve Suriye Ve Irak Arasında Gerçekleşen Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomisine Etkisi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2005.
- Köroğlu, Ömer , *Serbest Bölgelerin Ülke Ekonomilerine Etkileri*, Yaklaşım Dergisi, Sayı 75, 1999.
- Kutlu, R. *Türkiye'nin Dış Ticaret Yapısı Üzerine Bir Uygulama (19932002)*, SÜ İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 2004, s.142.
- Masinjila, M. *Gender Dimensions of Cross Border Trade in the East African Community-Kenya/Uganda and Rwanda/Burundi Border*, African Trade Policy Centre (ATPC), Work in Progress, No. 78, October 2009.
- Mayer, John , *Learning Sequences and Structural Diversification in Developing Countries*, Journal of Development Studies, Vol: 33, 1996.
- Mercan, Ayşe Nur , *Sınır Ticaretinin Geliştirilmesi ve Sınırların Serbest Yerler Haline Dönüştürülmesi*, Mevzuat Dergisi, Sayı 14, <http://mevzuatdergisi.com/2011/02a/01.htm>, Şubat 2011, s.158. 2011.

- Olalı, Hasan , *Dış Ticaret Teorileri ve Politikası*, Ege Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Yayını, İzmir, 1975.
- Orhan, O. Z. , *Sınır Ticaretinin Türkiye Ekonomisine Etkileri*, İTO Yayınları, No.2000-27, İstanbul, 2000, s.74.
- Öcal, Fatih Mehmet, Tutar, Filiz, Eren, Mehmet Vahit , *Türkiye İle Suriye Arasındaki Sınır Ticaretinin Ülke Ekonomilerine Etkileri*, 2010.
- Özcan H. Avni , *Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler*, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: Özel Sayı, 1998, s.41-76.
- Özcan, Selami, Taş, H. Yunus ve Karalı, A.Emir , *Sınır Ticaretinin Yöre Halkının İstihdam Yapısı Ve Gelir Düzeylerine Etkileri*, 2010.
- Özçiloğlu, M. ve Sakar, M. *Sınır Ticareti Uygulamaları ve Çözüm Önerileri*, Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi. Cilt: 6, Sayı: 1, Çanakkale, 2011, s.21-43.
- Özdoğan, F. Bahar , *Serbest Bölgeler*, Ankara: Siyasal Kitabevi, 2006.
- Özgentürk, Jale , “Van’ı Sınır Ticareti Odaklı Strateji Kalkındırır”, Referans Gazetesi, 30 Ocak 2008.
- Öztürk L. *Avrupa Birliği Sürecinde Serbest Bölgeler*, Dış Ticaret Dergisi, Sayı: 8(1), 2003, s.61-76.
- Öztürk, Nurettin , *Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi, Ekonomik Etkileri, karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, ZKÜ Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı: 2 (3), 2006, s. 107-127.
- Polat, A. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Cilt 24, Yasama Yılı 2, 27 Ocak 2000.
- Porter, E. M. *The Competitive Advantages of Nations*, New Edition, Palgrave, 1998.
- Ricardo, D. *On The Principles Of Political Economy And Taxation*, (Third Ed., John Murra), Albemarle- Street, London, 1821, s.154 .
- Salvatore, D. *Uluslararası İktisat Teori Ve Problemler*, (çev: Tamer İşgüden), Schaum’s Outline Series, Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul, 1986, s.7.
- Savaş, Vural Fuat , *İktisatın Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2007.
- Serin, Secdet , *Dış Ticaret ve Dış Ticaret Politikası, Türkiye Ekonomisi Sektörel Analizi*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.
- Sever, Erşan , *Finans, Dış Ticaret ve Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi* , Çizgi Kitapevi, Konya, 2009.
- Seyidoğlu, H. *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, Güzem Yayınları, Ankara, 1992, s. 652-653.

- Seyidoğlu, H. *Uluslararası İktisat: Teori Politika ve Uygulama*, 15. Basım, Güzem Yayınları, İstanbul, 2003, s. 764.
- Smith, A. *An Inquiry Into The Nature and Causes Of The Wealth Of Nations*, Adam Smith Institute, London, 2001, s.396-397.
- Soule, G. ve Antell, G. *Herkes İçin Ekonomi*, (çev: Nejat Muallimoğlu), 2. Baskı, Avcıol Matbası, İstanbul, 1992, s.46-47.
- Sönmez, M. *Sınır ve Kıyı Ticareti*, Yaylacık Matbaası, Erzurum, 1995, s.20,21.
- Sugözü, İbrahim Halil, Atay, Melike , *Sınır Kapılarının Güneydoğu Anadolu Bölgesi Ekonomisi Üzerine Etkileri Kapsamında Habur Sınır Kapısı*, 2010.
- Tan Mustafa ve Fuat Altundal , *Türkiye’de Sınır Ticaretinin Gelişimi ve Mevcut Durumu*, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:2008-26, İstanbul, 2008.
- Tank, Andreas , *Sonderwirtschaftszonen in China*, Üniversitat Kassel, 2002, www.china-marketing.eu (Erişim tarihi Mart 2019)
- Taşlıyan, M. Ve Hırlak, B. *Yönetim-Ticaret-Siyaset Sınır Ticaretinin Bölge Ekonomilerine Etkileri: Kilis İli Örneği*, II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu, 1-2 Ekim 2012, Bildiriler Kitabı, TC. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Yayın No: 142, Kahramanmaraş, 2013, s.331-337.
- Taylar, Y. *Türk Vergi Hukuku Açısından Serbest Bölgeler*, Maliye ve Hukuk Yayınları, Ankara, 2008, s.53-54.
- TBMM , TBMM Tutanak Dergisi; Dönem 21, Cilt 55, 11 Temmuz, 2005.
- Thoman, R. S. *Free Ports And Foreign Trade*, Cambridge Cornell Maritime Press, Maryland, 1956.
- Tomanbay, M. *Dış Ticaret Rejimi ve İhracatın Finansmanı*, Hatiboğlu Yayınları, Ankara, 2003.
- Toroslu, M. V. *Serbest Bölgeler*, Beta Yayınları, İstanbul, 2000.
- Tutar, Erdinç ve Küçük, Nahide, *Bir Sınır Kenti Olarak Gaziantep’te Teknoparkın Sınır Ticaretine Olası Etkileri*, 2010.
- Türk Dil Kurumu, Büyük Türkçe Sözlük, 2019
- Utkulu, U., Aydemir İ. *Türkiye’de Dış Ticaret İşlemleri ve Uygulaması*, 2.Baskı, Gazi Kitabevi, Mayıs, 2008, s.2.
- Uzandaç, H. G. “Serbest Bölgelerin Dış Ticaret Üzerindeki Etkileri: Türkiye Uygulaması”, Yüksek Lisans Tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008.

- Ünsal, Erdal M. *Uluslararası İktisat: Teori, Politika ve Açık Ekonomi Makro İktisadı*, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2005.
- Van Ticaret ve Sanayi Odası, Rapor , *Van ili Sorunları ve Çözüm Önerileri 2008-2009-2010*, www.vatso.org.tr, (Erişim Tarihi: Mart 2019).
- WEPZA, *International Directory of Export Progressing Zones and F Trade Zones*, Third Edition, A Publication of the Flagstaff Institute, 1997.
- World Bank , *Skeins of Silk: Borderless Bazaars and Border Trade in Central Asia*, Washington DC: World Bank Publ, 2010.
- Yergin, H. “Orta Doğu Sınır Ticaretinin Türkiye’nin Doğu Anadolu Bölgesi Ekonomisine Etkileri”, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2001.
- Yıldırım, M. S. TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 21, Yasama Yılı 2, Birleşim 115, 2000.
- Yılmaz, Ö. Sınırdaki Ticaret Skandalı, Milliyet, 6 Ekim 1999.
- Yılmaz, R. “Türkiye ile Euro Bölgesi Arasındaki Uyum ve Uyumu Etkileyen Faktörler” Doktora tezi, Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013.
- Yükseler, Zafer , *Makro Ekonomik Hesaplar Ve Ödemeler Dengesi*, Ankara, 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : TEZCAN, Didem Nur
Uyruğu : T.C.
Doğum tarihi ve yeri : 29.01.1985/Ankara
e-mail : didemnursahin@gmail.com

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Ankara Üniversitesi SBF	2011
Lise	Ankara Atatürk Anadolu Lisesi	2003

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2009-2014	Murat Eğitim Kurumları	İktisat Birimi
2012-devam ediyor	Ufuk Üniversitesi	Arş.Gör.

Yabancı Dil

İngilizce

le.ahbv.edu.tr